

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AVUSTRALYA BASININDA ENVER PAŞA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜSEYİN ÖZMEN

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. TANER BİLGİN

BİLECİK, 2022

10463186

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AVUSTRALYA BASININDA ENVER PAŞA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜSEYİN ÖZMEN

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. TANER BİLGİN

BİLECİK, 2022

10463186

BEYAN

“Avustralya Basınında Enver Paşa” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:			

Hüseyin ÖZMEN

13.06.2022

ÖNSÖZ

23 Temmuz 1908'den, yani İkinci Meşrutiyet'in ilanından bu yana, yakın tarihimizin en çok tartışılan ve ileride dahi bu özelliğini koruyacak olan kişilerden biri de Enver Paşa'dır. Enver Paşa yakın dönem Osmanlı ve dünya tarihi açısından çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Enver Paşa hakkında Türk kaynaklarında derlenmiş sayısız belge, kitap ve eserler bulunmaktadır. Ancak, I. Dünya Savaşına katılan ülkelerden biri olan Avustralya kaynaklarından derlenmiş bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, yakın Türk tarihi açısından çok önemli bir şahsiyet olan Enver Paşa'nın Türk kaynaklarından alınan bilgilerden farklı olarak, özellikle I. Dünya savaşının önemli öznelerinden biri olan Avustralyalıların, dönemin Harbiye Nazırı olan Enver Paşa'ya bakışlarını ve görüşlerini tarafsız bir şekilde ortaya koymaktır.

Kaynak taraması sırasında özellikle 1908-1922 yıllarına ait Avustralya gazeteleri incelenmiştir. Aynı zamanda konuyla ilgili, muhtelif mecmua, gazete ve dergilerdeki yazılara atıflarda bulunulmuş, yüksek lisans-doktora ve müstakil çalışmalardan da faydalanılmıştır. Araştırma aşamasında gazetelerin eski olmasından dolayı yazılarının okunamaması gibi sıkıntılarla sıklıkla karşılaşmıştır. Ayrıca, dönemin gazetelerinde geçen bazı söz ve ifadeler yanlış kullanılmıştır ama haberde kullanılan ve kullanan kişi tarafından doğru bilinen ifadeleri değiştirmeyerek orijinal hali korunmuştur. Örneğin, İsmail Enver olarak bilinen Enver Paşa yararlanılan bazı gazetelerde Enver Ahmet olarak ifade edilmiştir. Bunun yanında Enver Paşa ile ilgili bir haberin aynı içerikle farklı manşetlerle verildiği durumlarda, tekrara düşmemek adına her gazetenin manşetleri ayrı ayrı belirtilmiş fakat tek bir haber içeriği olarak sunulmuştur. Dönemin gazetelerinin yazı puntolarının yeterince kaliteli olmaması çalışma sürecinde karşılaşılan en büyük güçlük olmuştur. Nitekim bazı içeriklerinin okunması mümkün olmamıştır.

Bu çalışmamda bana sabır gösteren ve desteğini esirgemeyen, çalışmamı sahiplenerek takip eden değerli danışmanım Sayın Doç. Dr. Taner BİLGİN' e teşekkür ederim. Yıllardır yüksek lisansımı bitirmem için bana cesaret veren değerli kardeşlerim Öğr. Gör. Dr. Mehmet Süleyman YILDIRIM'a ve Dr. Osman AKARSU'ya da teşekkürlerimi sunuyorum. Tüm zorluklara dayanma gücü veren güzel kızlarım Alya Özüm ve Öykü Nisa'ya, bir gülüşü ile hepimizi neşelendiren oğlum Kerem Uras'a ve hayatımın her anında olduğu gibi bu çalışma sürecinde de bana destek olan, uzun çalışma saatlerine sabır gösteren kıymetli eşim Leyla ÖZMEN'e de hassaten teşekkür ederim.

ÖZET

AVUSTRALYA BASININDA ENVER PAŞA

Enver Paşa'nın ölümünün üzerinden yüz yıllık bir zaman geçmiş olmasına rağmen 41 yıllık yaşantısında yapmış olduğu askeri ve siyasi faaliyetler, O'nun günümüzde hala en çok tartışılan isim olmasına sebep olmuştur. Özellikle yirminci yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve dünya siyasetinde önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bu sebeple Enver Paşa'nın Türk basınının yanı sıra yabancı basında da sözü edilen bir isim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Enver Paşa hakkında ulusal ve uluslararası kaynaklardan derlenen yüzlerce belge, kitap ve çok sayıda eser vardır. Ancak I. Dünya Savaşının Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili olarak bildiğimiz Enver Paşa ile ilgili Avustralya basını üzerinden yapılan araştırma sayısı oldukça yetersizdir. Bu tez çalışmamızda I. Dünya Savaşında Anadolu'ya asker göndererek savaşa katılan ülkelerinden biri olan Avustralya'nın basınına yansıyan Enver Paşa haberlerini inceleyip Avustralya basınındaki yerini ortaya çıkarmayı amaçladım. Araştırma konum Enver Paşa'nın 1908 II. Meşrutiyeti ile başlayıp 1922'de Orta Asya'da şehadete erişinceye kadar olan süreci kapsamaktadır. Araştırmamızda kullandığımız kaynaklar söz konusu dönemde yayınlanan bir kısım Avustralya gazeteleridir.

Anahtar Kelimeler: *Enver Paşa, Avustralya Basını, Orta Asya, I. Dünya Savaşı*

ABSTRACT

ENVER PASHA IN AUSTRALIAN PRESS

Although a hundred years have passed since the death of Enver Pasha, his military and political activities in his 41-year life have caused him to be the most discussed name today. Especially at the beginning of the twentieth century, it caused significant changes in the Ottoman Empire and world politics. For this reason, it would not be wrong to say that Enver Pasha is a name mentioned in the foreign press as well as the Turkish press. There are hundreds of documents, books and many works about Enver Pasha compiled from national and international sources. However, the number of studies on Enver Pasha, whom we know as the Minister of War and Deputy Commander-in-Chief of the 1st World War, on the Australian press is quite insufficient. In this thesis, we aimed to analyze the news of Enver Pasha, which was reflected in the Australian press, which was one of the countries that participated in the war by sending soldiers to Anatolia in the 1st World War, and to reveal his place in the Australian press. Our research topic covers the process starting with Enver Pasha's 2nd Constitutional Monarchy in 1908 and reaching his martyrdom in 1922 in Central Asia. The sources we used in our research are some Australian newspapers published in that period.

Keywords: Enver Pasha Australian Press, Middle East ,1st World War

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
RESİMLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. AVUSTRALYA BASININA GENEL BAKIŞ.....	1
2. ENVER PAŞA’NIN HAYATI.....	1
2.1. Doğumu, Ailesi ve Tahsili.....	1
2.2. Askeri Kişiliği.....	3
2.3. Cemiyete Katılışı ve Faaliyetleri.....	4
3. II. MEŞRUTİYETİN İLANI VE ENVER PAŞANIN KAHRAMAN OLDUĞU YILLAR.....	8
3.1. 1908 Devrimi.....	8
3.2. 31 Mart Olayı.....	15
3.3. Osmanlı – İtalyan (Trablusgarp) Savaşı’nda Enver Bey.....	25
4. I. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ.....	36
4.1. Enver Paşa ile Almanya İlişkilerinin Yansımaları.....	36
4.2. Sarıkamış Taarruzu Hakkında Çıkan Haberler.....	43
4.3. Taarruz Sonrası Enver Paşa’ya Karşı Tepkiler.....	45
4.4. Çanakkale Cephesi ve Enver Paşa.....	46
5. ENVER PAŞA’NIN SON YILLARI.....	49
5.1. Yurt Dışına Çıkışı.....	49
5.2. Türkiye’ye İade Edilme Talebi.....	50
5.3. Buhara’daki Faaliyetleri.....	52
5.4. Yakalandığı Söylentileri.....	55
5.5. Şehadetiyle İlgili Haberler.....	56
SONUÇ.....	63
KAYNAKLAR.....	65
EKLER.....	74

RESİMLER LİSTESİ

Resim 4.1. Trablusgarp Harbine Katılan İtalyan -Türk Komutanlar	29
Resim 6.1. Enver Paşanın Fotoğrafi	59

KISALTMALAR

- age.** : Adı Geçen Eser.
agm. : Adı Geçen Makale.
agt. : Adı Geçen Tez
ANZAC : Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu
bkz. : Bakınız.
c. : Cilt
çev. : Çeviren.
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
ed. : Editör.
haz. : Hazırlayan.
İA. : Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi.
nr. : Numara.
s. : Sayfa.
TTK : Türk Tarih Kurumu.
vd. : Ve Devamı
Yay. : Yayınevi.

GİRİŞ

İletişim araçlarının henüz günümüzdeki kadar gelişmiş olmadığı 1910'lu yıllarda insanların tek haber kaynağı ve devletlerin kendi politikalarına halkı ikna etmek için kullandığı en etkin araç gazetelerdi. Bu sebeple gazeteler bir dönemi anlamakta istifade edilen en önemli kaynaklardan birisidir. Özellikle I. Dünya Savaşı süresince, tüm dünya devletleri kendi siyasi ve askeri faaliyetlerinin doğruluğu konusunda gerek kendi halkını gerekse dünya kamuoyunu ikna etmek adına gazeteleri kullanmışlardır.

I. Dünya Savaşı sırasında dünya genelinde etkisi bulunan devlet adamlarını incelemek için genellikle yerel gazetelerden faydalanılmaktadır. Şehadete ermesinin 100. sene-i devriyesinde Enver Paşa gibi bir devlet adamını anlamak için yalnızca yerel kaynakları incelemek yetersiz olacaktır. Yakın Türk ve Dünya tarihinde iz bırakmış önemli bir devlet adamı olan Enver Paşa, aldığı askeri ve siyasi kararlar neticesinde sadece Anadolu coğrafyasındaki insanları değil dünya coğrafyasında yaşayan milyonlarca insanın kaderine önemli ölçüde tesir etmiştir. Farklı belge ve ikincil kaynaklara dayanılarak yazılmış çok sayıda Enver Paşa ile ilgili çalışma bulunmaktadır. Ancak dış basında özellikle 1. Dünya savaşında İngiltere'ye destek olmak için Anadolu coğrafyasına asker göndererek bu kanlı savaşa dahil olan ülke Avustralya basınına ilginin ve bu alanda tarihi araştırmaların azlığı dikkat çekicidir. Avustralya basını incelemesi Enver Paşa'ya bu dış basının bakış açısını ortaya koymaktır.

Türkiye'de şimdiye kadar Avustralya basını ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; ilk göze çarpan çalışma Bilal N. Şimşir'in "Avustralya Türk Basını" adlı eseridir. İkinci çalışma ise basın çalışmalarıyla dikkat çeken Ali Sarıkoyuncu ve Esra Sarıkoyuncu Değerli'nin Atatürk Araştırma Dergisi'nde yayımladıkları "Avustralya Basınında Çanakkale Muharebeleri" adlı makale yer almaktadır. Bu makalede Avustralya basınının en tirajlı beş gazetesinin Çanakkale Muharebeleriyle ilgili haberleri incelenmiştir. Avustralya basını ile ilgili iki adet Yüksek Lisans tezi karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, İstanbul Üniversitesi Genel Gazetecilik Ana Bilim Dalında yapılan ve 2018 yılında yayımlanan, "Avustralya'da Yazılı Basının Gelişimi" başlıklı Emine Deniz Ay'a ait olan tezdır. Bu tezde Avustralya basınının tarihçesi ve gelişimi hakkında oldukça kapsamlı bilgiler yer almaktadır. Diğeri ise On Dokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalında yapılan, Emine Bol Yazıcı'nın "Çanakkale Muharebelerinin Avustralya Basınındaki Yeri" başlıklı 2010 yılında yazılmış Yüksek Lisans tezidir. Avustralya basını ile ilgili bugüne kadar yapılan yegâne doktora çalışması ise Müslüm Akdoğan'a ait, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalında yapılan, "Avustralya Basınında Lozan

Görüşmeleri” başlıklı 2022 de tamamlanan doktora tezidir. Bu doktora tezi Avustralya basınında Lozan görüşmeleriyle ilgili gelişmelerin nasıl değerlendirildiği, kamuoyunun Avustralya basını tarafından ne şekilde yönlendirildiğine dair tespitler içermektedir.

Bu tez çalışmasında; II. Meşrutiyetin ilanı (1908) ile Enver Paşa'nın şehadete erdiği yıl olan 1922 arasında Avustralya basınında öne çıkan gazetelerdeki haberler incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda kronolojik olarak Enver Paşa'nın askeri ve siyasi faaliyetlerinin Avustralya basınına yansımaları mercek altına alınmıştır. Bu süreçte ülkenin o dönemde en yüksek tiraja sahip gazetelerine öncelik verilmiştir. Mükerrer içeriğe sahip haberler tüm kaynakları ile beraber sunulmuştur. Çalışmamızın kapsamı olan 1908-1922 yıllarına ait gazetelere Avustralya Milli Kütüphanesinin (National Library of Australia) online katalog sisteminden erişim sağlanarak gazeteler bölümünden ulaşılmıştır. Bu online katalog sisteminden elde edilen her gazete tek tek incelenerek Enver Paşa ile ilgili olan, okunması mümkün olan bölümler özenle seçilmiş ve bu bölümler tarih sırasına göre listelenmiştir. Avustralya gazetelerine ek olarak çalışmada birçok Enver Paşa, İttihat ve Terakki tarihiyle ilgili kitaplardan ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Bu bağlamda geniş okuyucu kitlesine sahip oldukları göz önünde tutularak, Avustralya Milli Kütüphanesi'ndeki gazete arşivinden yararlanılmak suretiyle, Advocate, Age, Albany Advertiser, Argus, Armidale Express and New England General Advertiser, Ballarat Star, Barrier Miner, Brisbane Courier, Border Watch, Bundaberg Mail, Cairns Post, Capricornian, Daily Advertiser, Daily Examiner, Daily Herald, Daily Mail, Daily News, Daily Standard, Daily Telegraph, Day Dawn Gazette, Examiner, Express and Telegraph, Geelong Advertiser, Grafton Argus and Clarence River General Advertiser, Grafton Argus and River General Advertiser, Hosham Times, Kalgoorlie Miner, Maitland Grazier, Maitland Weekly Mercury, Maryborough Chronicle, Mercury, Mirror, Murchison Times, Narracoorte Herald, Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate, Newcastle Sun, North Murchison, Northern Standard, Northern Star, Northern Territory Times and Gazette, Northern Times, Pilbarra Gazette, Pilbarra Goldfield, Queensland Times, Queenslander, Recorder, Register, Sun, Sydney Morning Herald, Telegraph, Tweed Daily, Warwick Daily News, Week, West Australian, Western Argus, Western Mail, World, Zeehan and Dundas Herald gazetelerinin Eylül 1908 - Kasım 1922 tarihleri arasında yayınlanmış sayıları incelenmiştir.

Tez çalışması 5 bölümden oluşmaktadır. Avustralya basınında yer alan haber ve makaleleri daha iyi anlayabilmek için çalışmanın ilk bölümde, Avustralya tarihi ve basını hakkında genel bilgi verilmiştir. İkinci bölümünde Avustralya basınından bağımsız olarak,

çalışmamın konusu olan Enver Paşa'nın hayatı, doğumundan II. Meşrutiyete kadar geçen süre çeşitli kaynaklardan yararlanılarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümünde ise Enver Paşa'nın tarih sahnesine çıkmasına ve "Hürriyet Kahramanı" olarak anılmasına sebep olan 23 Temmuz 1908 Meşrutiyet'inin ve sonrasında gerçekleşen 31 Mart Vakasında Enver Paşa'nın faaliyetlerinin Avustralya basınına yansımaları ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise; Avustralya'da daha çok gündeme geldiği I. Dünya Savaşı dönemi ele alınmıştır. Bu dönemde Enver Paşa Başkumandan Vekilliği ve Harbiye Nazırlığı görevlerini yürütmektedir. Avustralya itilaf devletleri ile beraber savaşta yer aldığı ve Anadolu'ya asker gönderdiği için Enver Paşa'yı düşman olarak nitelendirmektedir. Bu sebeple aynı bölümde; Enver Paşa hakkında yapılan haberlerin dilinde değişiklik olup olmadığı incelenmiştir. Son bölümde ise Enver Paşa'nın yurt dışına çıktığı 2 Kasım 1918 ile şehadete ulaştığı tarih olan 4 Ağustos 1922 arası süreç ile ilgili gelişmeler hakkında haberler incelenmiştir. Türkiye'ye iade edilme talebi, Buhara'daki faaliyetleri, yakalandığı ve öldüğü söylentileri Avustralya basını penceresinden ele alınmıştır. Son bölümde ise Avustralya basınının yaşanan politik ve askeri gelişmelere göre Enver Paşa'ya karşı olan tutum ve bakış açısının bir değerlendirmesi yapılarak tez sonuçlandırılmıştır. Ayrıca tezin Ekler bölümünde öne çıkan bazı haberlerin orijinal görselleri, çevirileri ile sunulmuştur.

AVUSTRALYA BASININA GENEL BAKIŞ

Avustralya ya da resmi adıyla Avustralya Topluluğu, Güney Yarıml Kürede yer alan bir kıta ülkesidir. Avustralya, 8.617.930 km² karada, 80.920 km² sularda olmak üzere toplam 8.698.850 km²'lik bir alana sahiptir. 18. Yüzyılda gerçekleştirilen keşif ve göçlere kadar bu ada ülkesinde Aborjin denen yerli halk yaşıyordu. Hollandalılar tarafından keşfedilen ülke kısa bir süre sonra İngiltere'nin nüfuz alanı olmuştur. İngiltere 1788-1868 yılları arasında Avustralya'ya cezai gönderim kapsamında zorunlu göç politikası uygulamıştır. İlk zorunlu göçten itibaren ülkede nüfus düzenli bir şekilde artmış ve 19. yüzyılın ortalarında adanın tamamının keşfini müteakip beş yeni Kraliyet kolonisi kurulmuştur. 1 Ocak 1901 tarihinde altı koloni birleşerek federal yapı halini almış ve Avustralya Federal Devletleri'ni oluşturmuştur. Kurulduğu günden itibaren liberal-demokratik politik sistemi benimseyen Avustralya, altı eyaletten oluşmaktadır. Avustralya 1942 yılında İngiltere ile birçok yasal bağı kırarak, bu tarihten sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne daha yakın olmuştur. 1951'den beri Avustralya, Anzus antlaşması ile ABD'nin resmi olarak askeri müttefikidir. Avustralya ile İngiltere arasındaki son yasal bağ 1986 Avustralya Akdi ile sona ermiştir.¹

Avustralya, 1829 yılında İngiltere'nin bir kolonisi haline gelmiş ve 1901 yılında İngiltere'nin denetiminde bir Avustralya Kraliyet Devleti kurulmuştur.² Avustralya'nın basın tarihinin de ülkenin İngiltere'nin kolonisi haline gelmesiyle birlikte geliştiği görülmektedir. Avustralya kolonileri ekonomik, politik ve sosyal konularda ana vatan kabul ettikleri İngiltere ile bir haber ağı kurmak istemişlerdir. İngiltere de koloni halkını kendi politikası doğrultusunda yönlendirmek amacıyla Avustralya'da basının faaliyeti için destek vermiştir.³

Avustralya basını 5 Mart 1803 tarihinde Sydney Gazette ile başlamıştır.⁴ Ülkede gazete sayısı kısa sürede büyük artış göstermiştir. Düzgün arşiv sayesinde günümüzde Sydney Gazette'nin örneklerine ulaşılabilir. Avustralya basını haberleri genellikle sömürgesi olduğu İngiltere'den (Londra'dan) sağlamaktadır. Avustralya basının dikkat çeken bir başka özelliği ise sadece ülke gelişmeleri değil aynı zamanda uluslararası gelişmeleri de sayfalarına taşımışlardır.

---

¹ Ana Britannica (1987). *Avustralya*. Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünleri, s.20-41;

² Ayrıntılı bilgi için bkz. L. Smith (1980), *The Aboriginal Population of Australia*, Australian National University Press, Canberra.

³ P. Putnis, & S. Ailwood (1997), *The Crimean War And Australia's Communications And Media History*, Canberra University Press, Canberra, s. 8.

⁴ V. Isaacs (2003), *Two Hundred Years of Sydney Newspapers: a Short History*. North Richmond: Rural Press, ss. 3-5.

Bilindiği üzere, Birinci Dünya Savaşı başlamadan kısa bir süre önce İngilizlere destek vermek amacıyla Alman tehdidinin de etkisiyle Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerinden ANZAK (Anzac)⁵ adlı birlikler oluşturulmuştur.⁶ Anzak Kolordusu, 25 Nisan 1915 Pazar günü başlayan çıkarma ile Gelibolu Yarımadası'ndaki savaşa katılmış ve Avustralyalı askerler, 9 Ocak 1916'ya kadar süren çok kanlı ve çetin çarpışmalar içinde yer almışlardır.

Çalışmamda faydalandığım dönemin en tirajlı gazeteleri ile ilgili kısa bilgiler vermek Enver Paşa'ya olan bakış açılarını kavramak adına önemli olacaktır.

The Argus: Victoria eyaletine bağlı Melbourne şehrinde 1846-1957 yıllarında çıkan günlük sabah gazetesidir. Avustralya'da yayınlandığı dönemin en çok okunan gazetesiydi. Muhafazakâr çizgiye sahip bir gazete olmuştur. Bu gazetenin en büyük rakibi ise liberal görüşlere sahip The Age gazetesiydi.⁷

The Age: Victoria eyaletine bağlı Melbourne şehrinde kurulan gazete, 1854 yılından beri yayın hayatındadır. Liberal dünya görüşüne sahiptir. Avustralya'da araştırmacı gazeteciliğin lideri olarak görülmektedir. Muhabirlerinin sayısız basın ödülleri vardır. Liberal görüşe sahip bir gazetedir.⁸

The Advertiser: South Australia eyaletinin Adelaide şehrinde 12 Temmuz 1858'de yayın hayatına başladı. İlk olarak The South Australia Advertiser adıyla yayınlandı. 1889 yılında The Advertiser adıyla yayın hayatına devam etti. Gazete Avustralya Federasyonu'na yönelik hareketi destekledi.⁹

The Daily Telegraph: New South Wales eyaletine bağlı Sydney şehrinde 1879 yılında kuruldu. Bütün tarihi boyunca İşçi Partisine karşı koyu bir Liberal Parti destekçisi olmuştur. Avustralya'da yapılan bir araştırmaya göre halk tarafından en partizan medya kuruluşu olarak görülmektedir.¹⁰

The Mercury: Günümüzde "Mercury" adıyla yayınlanan gazete 1854 yılında Tasmania eyaletinin Hobart kentinde yayın hayatına başladı. Muhafazakâr çizgiye sahiptir.¹¹

---

⁵ Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu anlamına gelen ANZAC (Avustralia and New Zeland Army Corps) kelimelerinin baş harflerinden meydana gelmiş bir kısaltmadır.

⁶ Bkz, E. Bean (1941), *The Story of Anzac: The First Phase*, First World War Official Histories, London.

⁷ J. Usher (2008). *The Argus – Life and Death of A Newspaper*. Australian Scholarly Publishing, s.1-7.

⁸ J.C. Merrill & H. A. Fisher (1980). *The world's great dailies: profiles of fifty newspapers*. Hastings House, s. 44–50.

⁹ H. Mayer (1964). *The Press in Australia*. Landsdowne Press, s.159-160.

¹⁰ **age**, s.8.

¹¹ The Mercury (30 Mart 1928), "Newspaper Changes". s. 8.

The Northern Standard: 1920 yılında Northern Territory eyaletinin başkenti Darwin şehrinde Güney Avustralyalı İşçileri Birliği tarafından kuruldu. İşçi Partisini destekleyen partizan bir gazetedir.¹²

The Sun: New South Wales eyaletine bağlı Sydney şehrinde kuruldu. 1903-1988 yılları arasında yayın hayatını sürdürdü. İlk yıllar sadece pazar günleri yayınlanan gazete kısa sürede Avustralya'nın pazarları en çok okunan gazetesi oldu. 1910 yılından itibaren günlük akşam gazetesi olarak yayınlandı.¹³

The Sydney Morning Herald: New South Wales eyaletine bağlı Sydney şehrinde The Sydney Herald adıyla 1831 yılında yayın hayatına başladı. Avustralya'nın sürekli yayınlanan en eski gazetesidir. Öncelikle haftalık olarak çıkan gazete 1840 yılından itibaren günlük olarak yayın hayatına devam etmiştir. Gazete 1841 yılında gazeteci ve liberal politikacı John Fairfax tarafından satın alındı. Dolayısıyla gazete hadiseleri, liberal dünya görüşüyle kamuoyuna yansıttı. 1842 yılında gazetenin adı The Sydney Morning Herald olarak değiştirildi. En büyük rakibi The Daily Telegraph oldu.¹⁴

The Telegraph: South Australia eyaletinin Adelaide şehrinde 1862 yılında yayın hayatına başladı. Muhafazakâr çizgidedir. Günlük akşam gazetesi olarak yayınlandı.¹⁵

The West Australian: Western Australia eyaletine bağlı Perth şehrinde, 1833 yılında yayın hayatına başladı. Avustralya'nın en eski ikinci gazetesidir. Sağ görüşe sahip yayınlar yapmıştır. Genellikle Liberal-Ulusal Parti koalisyonunu desteklemiştir. Ülkenin en çok satan dördüncü gazetesidir.¹⁶

---

¹² The Brisbane Courier (15 Nisan 1887), "Queensland News". s. 6.

¹³ Camperdown Chronicle (12 Mart 1943), "Unique Figure in Journalism", s.2.

¹⁴ Emine Deniz AY (2018). *Avustralya'da yazılı Basının Gelişimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul, s. 6-7.

¹⁵ G. Souter (1981). *Company of Heralds*. Melbourne University Press, s. 591-603.

¹⁶ J.S. Gans & A. Leigh (2012). How Partisan is The Press? Multiple Measures of Media Slant. *The Economic Record*, 88 (208), 132.

1. ENVER PAŞA’NIN HAYATI

Yakın dönem Türk tarihinde en çok tartışılan isim olan Enver Paşa, Osmanlı Devleti’nin son döneminde yaşanan askeri ve siyasi gelişmelerde üstlendiği rol itibarıyla mühim bir şahsiyet olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷ Doğduğu, yetiştiği ve eğitim aldığı çevrenin kişiliğinde meydana getirdiği etki göz ardı edilemez bir gerçektir. Çok küçük yaşlarda kendisinde var olan eğitim merakı, askerlik mesleğine gösterdiği ilgi kendisini güdüleyen bir unsur olarak belirlemiştir. Aşağıda inceleyeceğimiz üzere, Enver Paşa’nın aile yaşantısı ve eğitim hayatı boyunca göstermiş olduğu azim ve kararlılık kendisinin karakterine ilişkin önemli ipuçlarını vermektedir.

1.1. Doğumu, Ailesi ve Tahsili

Genç Türk hareketinin kilit adamı, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin en güçlü ve önde gelen lideri, Balkan ve Trablusgarp Savaşı’nın kahramanı, sultanın damadı, başkumandan vekili ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Savunma Bakanı olan Enver Paşa’nın asıl adı İsmail Enver’dir.¹⁸

Enver Paşa’nın bizzat kendisinin kaleme aldığı hayat hikâyesinden faydalanarak geniş çaplı bir çalışma yapmış olan Şevket Süreyya Aydemir’e göre, Enver Paşa, ailenin ilk çocuğu olarak 23 Kasım 1881 tarihinde İstanbul’da Divan yolu semtinde doğmuştur.¹⁹ Ancak Enver’in, Almanca olarak kaleme aldığı otobiyografisinde İstanbul’da eski lisan mektebinin karşısında Divan Yolu’ndaki evlerinde 6 Aralık 1882’de çarşamba günü saat 12.00 doğduğunu belirtmiştir. Babası Ahmet Bey’in (1860- 1947), Fen Memurluğu ve Surre Eminliği vazifelerinde bulunduğu bilinmektedir. Annesi ise Ayşe Dilara Hanım’dır.²⁰ Enver Bey beş çocuklu ailenin en büyüğüdür. Enver Bey’in kardeşlerinin isimleri ise şöyledir; Hasene (Kılligil) (1887-1963), Nuri (Kılligil) (1889-1949), Mediha (Orbay) (1895- 1983), Kâmil (Killigil) (1900- 1962) ve Ertuğrul (1907- 1931).²¹

Aslen Manastırlı olan Enver Paşa’nın soy kütüğüne derinlemesine bakacak olursak kendisinin İstanbul’da doğmasına karşın soy kütüğünün Gagavuz Türklerine dayandığı ve yedinci kuşaktan dedesi Abdullah Bey’in bir Müslüman kadınla evlenme isteği ile

¹⁷ Yamauchi, Hoşnut Olamamış Adam Enver Paşa Türkiye’den Türkistan’a, s.13.

¹⁸ Masayuki, Yamauchi; Hoşnut Olmamış Adam-Enver Paşa, İstanbul, 1995, s. 13.

¹⁹ Ş. S. Aydemir, (1970). *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa*, Remzi Kitapevi, s. 239.

²⁰ M. Ş. Hanioglu, (1995). *Enver Paşa*. TDVİA, c.11, s. 261.

²¹ M. Bardakçı, (2005). *Enver*, İş Bankası Kültür Yayınları s.74-75.

Müslümanlığı seçerek Kırım'a yerleştiği tespit edilmektedir. Ancak meydana gelen Rus istilaları sonucu Karadeniz kıyılarına göç etmek mecburiyetinde kalmışlar ve aile İstanbul'a göç etmiştir.²²

Amcası Halil Paşa'nın yayınlanan hatıralarında Enver Paşa'nın şecerresinden şöyle bahsedilmektedir; “*Bir gece, dedem Mustafa Kaptanın Unkapanı'ndaki evinde, babam Kâmil Bey, Hasan amcam, İbrahim amcam, yemek yerlerken, biz onları dinliyorduk. Atalarımıza ait konuşuyorlardı. Hasan amcamın şu sözleri hala kulağımdadır. Ceddimiz Kırım'dan gelmiştir. Kırım Hanlarının sarayına öteden beri ve bilhassa kadın eşyası satan bir yemenici imiş. Bu yakışıklı delikanlı Hıristiyan olduğu için harem dairesinde kimse ondan kaçmazmış. Bu sırada Kırım hanının yakınlarından bir kız, ona gönül vermiş. Nihayet evlenmelerine karar verilmiş. Yemenici delikanlı Müslümanlığı kabul etmiş ve evlenmişler. Bu yemenici Rum değil, (Romen) değilmiş. Şu hâlde Rum veya Ulah olmayan, Türkçe konuşan bu Hıristiyan, Romanya'da yaşayan ve dini Hıristiyan olan Gagavuzlardandı*”²³

Enver, mütevazi bir ailenin çocuğu olarak daha çok küçük yaşlarda evlerinin yakınındaki ibtidaî mektebine eğitim hayatına başladı. Altı yaşına kadar İstanbul'da farklı ibtidaî mekteplerinde eğitime devam ederken, babası Ahmet Bey'in Manastır'da Nâfia Kondüktörlüğü'ne 1893 tayin olması sebebiyle İstanbul'daki yaşantısına bir süre ara veren İsmail Enver, Manastır Vilayetinde ilk eğitimini tamamladıktan sonra burada 1889 yılında henüz sekiz yaşındayken Rüşdiyye-i Askerî Mektebi'ne kaydedildi.²⁴ Rüştüye'de öğrenciyken, Girit hadisesinin (1897) başlaması, Rüştüyeli öğrenciler arasında mevcut Sultan Abdülhamid hükümetine karşı eyleme dönüşmeyen muhalif bir tutum sergilemelerine neden olacaktı ve bu süreç İsmail Enver için de siyasi fikir temeli oluşturmasında etkili olmuştur.²⁵ Enver, Rüştüye'yi on yedinci sırada bitirmiştir.²⁶ Enver Bey'in çalışkan ve kendi halinde bir öğrenci olması sayesinde hem arkadaşları hem de öğretmenlerinin sevgisini ve saygınlığını kazandığını söyleyebiliriz.²⁷

Manastır Askeri Rüştüyesinde şahadetnamedeki derecesi “Karib-i ala” yani iyiye yakın olarak yazılır.²⁸ Ancak bu durumun İsmail Enver'in okuma arzusu ve azmini çokta fazla etkilemediğini, Enver'in Mekteb-i İdadiye (1893) on beşinci öğrenci olarak girmeyi

---

²² Aydemir, **age**, s. 183

²³ Ş. S. Aydemir, 1970, **age**, s. 246 – 247

²⁴ H. E. Cengiz, (1991). *Enver Paşa'nın Anıları*. İletişim Yayınları, s. 34.

²⁵ M. Şükrü Hanioglu, *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, s. 253-254

²⁶ M. Bardakçı, (2005). *Enver*, İş Bankası Kültür Yayınları s. 52

²⁷ H. E. Cengiz, (1991). *Enver Paşa'nın Anıları*. İletişim Yayınları, s. 3

²⁸ Aydemir, 1970, **age**, s. 248.

başarabilmesinden anlıyoruz. İdadiyi altıncı olarak bitirmesine rağmen, genel not ortalaması hesaplandığında Harp Okulu'na ancak elli altıncı olarak girebilmişti.²⁹ Nitekim, Şevket Süreyya Aydemir'in kitabında bir şey vadetmeyen öğrenci olarak tanımladığı Enver Harp Okulu'nu dokuzuncu sırada bitirmeyi başaracaktı.³⁰

Enver Paşa, Harp Okulundayken Yıldız Sarayı'nda sorgulanmış ancak ceza almamıştı. Olay Şehzade Abdülmecit Efendi'nin Almanca öğretmeni ve onun arkadaşı olan bir gazetecinin Sultan Abdülhamid'in bayram selamlığını seyretmeleri için evlerine misafir etmesiyle başlayacaktı. İleride Kut'ul Amara kahramanı olarak anılacak olan amcası Halil ile beraber Yıldız Sarayı'nda sorgu heyeti tarafından sorgulanmış, ancak heyetin istediği "misafirlerin Abdülmecit Efendi tarafından gönderilmiş olduğu" beyanını vermemeleri, tehditlere boyun eğmemeleri amca-yeğenin serbest bırakılmasına yol açmıştı.³¹ Mekteb-i Harbiye'deki tahsili sırasında II. Abdülhamid'e karşı tutumu daha da sertleşecek ve ilerleyen yıllardaki siyasî görüşlerinin ilk tohumları daha bu yıllarda atılacaktı.

İbtidai ve İdadî yıllarında orta derecede bir öğrenci olan Enver, Erkân-ı Harbiye'yi birincilikle bitirmiş ve genel ortalama ile de on iki kurmay okulu öğrencisi arasında ikinci sıraya yerleşerek Erkân-ı Harp Yüzbaşı'sı olarak III. Ordu'ya Makedonya'ya tayin edilmişti.³²

Enver Bey'in eğitim hayatı boyunca gayretli, hırslı ve idealist bir öğrenci olduğu dikkat çekmektedir. Eğitimi hayatı boyunca yaşadığı hadiselerin ve tecrübelerin, askeri ve siyasi bakış açısının şekillenmesinde temel oluşturduğunu söyleyebiliriz. Eğitim hayatı boyunca amaçları doğrultusunda öz disiplininin asla taviz vermeyen bu öğrenci, ilerleyen yıllarda ülkenin kaderinde söz sahibi olacak bir lider olacaktı. İlk görev yeri olan Balkanlar Enver Paşa'nın adını duyuracağı ve II. Meşrutiyet'in ilanındaki rolünde önemli bir başlangıç yeri olacaktı. Sonraki yıllarda üstlendiği her görevde göstermiş olduğu başarılarıyla öne çıkan Enver Bey'in şöhretini giderek arttırdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

1.2. Askeri Kişiliği

6 Aralık 1902 tarihinde 21 yaşında bir genç olarak Erkan-ı Harp Yüzbaşı'sı rütbesiyle Manastır'da Üçüncü Ordu'da görevlendirildi.³³ Gayri Müslim tebaanın huzursuzluk yarattığı Manastır'da uzun yıllar sürecek çete mücadelesine ilk olarak Bulgar çetecilerine karşı mücadele

---

²⁹N. Kösoğlu, (2008). *Şehit Enver Paşa*. Ötüken, s. 28-29.

³⁰Ş. S. Aydemir, (1995). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*. Remzi Kitabevi, s.186-187.

³¹Kösoğlu, N. (2008). *Şehit Enver Paşa*. İstanbul: Ötüken, s. 30.

³²Erdoğan Cengiz, *Enver Paşa'nın Anıları*, s.17.

³³Erdoğan Cengiz, *Enver Paşa'nın Anıları*, s. 44.

edecekti. 1903 yılı Eylül’ünde Koçana ’da bulunan 20. Piyade Alayı’nın birinci bölüğüne, bir ay sonra da 19. Piyade Alayı’nın birinci taburunun birinci bölüğüne nakledildi. Nisan 1904 tarihinde Üsküp’teki 16. Süvari Alayı’nda görevlendirildi. Aynı yılın Ekim ayında İştîp’teki alaya giden Enver Bey iki ay sonra “sunûf-ı muhtelif” hizmetini tamamlayarak Manastır’daki karargâha geri döndü. Burada Erkân-ı Harp dairesinin birinci ve ikinci şubelerinde yirmi sekiz gün çalıştı, ardından Manastır Mıntıka-i Askeriyesi Ohri ve Kırçova mıntıkaları müfettişliğine tayin edildi. 7 Mart 1905’te kolağası oldu. Bu görevi sırasında Bulgar, Rum ve Arnavut çetelerine karşı girişilen askerî harekâta üstün başarılar gösterdiğinden dördüncü ve üçüncü Mecîdî, dördüncü Osmânî nişanları ve altın liyakat madalyası ile ödüllendirildi; 13 Eylül 1906 tarihinde binbaşılığa yükseltildi. Bulgar çetelerine karşı yürüttüğü mücadele onun üzerinde milliyetçilik fikirlerinin etkili olmasında rol oynadı.³⁴

Enver Bey, askerlik hayatı boyunca de hep aktif görevler üstlenmiştir.³⁵ Bu yönüyle Enver Bey hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan cesur bir asker olarak tanınmıştır. Alacağı her görevle kariyer basamaklarını adım adım tırmanacak Enver Bey için 1914’e gelindiğinde Osmanlı askerî hiyerarşisinin tepe noktası olan Harbiye Nazırlığı hem Osmanlı Devleti’nin hem de kendisinin kaderini belirleyecek nitelikte olacaktır.

1.3. Cemiyete Katılışı ve Faaliyetleri

Sultan Abdülhamid’in baskıcı yönetimi ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamının birinci derecede sorumlusu olarak görüldüğünden, ülke genelinde toplumun değişik katmanlarından kendisine karşı büyük bir muhalif kitle oluşumu gittikçe artıyordu ve bu durum milliyet fark etmeksizin gazeteci, memur ve genç bir subay olan Enver gibi toplumun her bir ferdinin gizli siyasi faaliyetlere girişmesine sebep oluyordu. Kaldı ki, Enver’in II. Abdülhamid’in istibdat yönetimine karşı muhalif tavrı daha Rüştîye’deki öğrencilik yıllarına dayanıyordu. Onun eğitim yıllarından itibaren oluşan fikir dünyasını eyleme dönüştürecek bir ortam ve fırsat aradığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi sonrası ortaya çıkan Jön Türk Hareketi, İttihat ve Terakki’nin oluşumunda etkili olmuştur ve zaman içinde II. Abdülhamid Dönemi’nin politikalarına karşı oluşan muhaliflerin organize olduğu bir yapı halini alan İttihat ve Terakki ile Enver Bey’in tanışmaları çok uzun sürmeyecektir.

³⁴ M. Ş. Hanioglu, "Enver Paşa", TDV İslâm Ansiklopedisi, [Erişim: 12.04.2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/enver-pasa>]

³⁵ Aydemir, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa*, C.1, s.196.

1906 Eylül'ünde Selanik'e gelen Enver burada kendisinden iki yaş küçük amcası Halil Bey'e mevcut iktidara karşı olan düşüncelerini ve ülkenin geleceğine dair duyduğu endişelerini açacaktı. Halil Bey de memleketin içinde bulunduğu durumdan kurtaracağını öne sürdüğü gizli bir teşkilattan bahsederek onu komiteye katılmaya davet edecekti.³⁶ Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne³⁷ üyeliğini fikir dünyasını eyleme dönüştürecek bir imkan olarak gören Enver, Üçüncü Ordu Merkezi olan Selanik'te, Talat Bey, Mithat Şükrü (Bleda), Bursalı Tahir (Ongun), Kazim Nami (Duru), İsmail (Canpolat), Ömer Naci ve arkadaşları tarafından kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne Eylül 1906'da on ikinci üye olarak katılacaktı.³⁸ Cemiyete gizemli bir atmosfer içerisinde katılımı, maceracı bir kişiliğe sahip Enver'de unutulmaz bir anı olarak kalacaktı.³⁹ Enver Paşa, kendisinin kaleme aldığı otobiyografisinde bahsettiği üzere memleketin ancak 1876 Kanuni Esasiye dönüşle düzlüğe çıkabileceğini ve bu bağlamda tekrar Meşrutiyet'e dönüşü sağlamının gerekli olduğu inancındaydı.

Üyeliği sonrası görev yeri Manastır'a dönen Enver Bey cemiyetin Manastır temsilcisi olur.⁴⁰ Manastır'da bulunduğu sürede cemiyet faaliyetlerine ağırlık veren Enver, cemiyetin henüz belirli bir programı olmadığı için yalnızca güvendiği kişilere cemiyetten bahsederek üye toplamaya çalışır. Önce Kurmay Başkanı Hasan (Miralay Hasan Tosun) Bey'e, ardından da batarya Komutanı Yüzbaşı Kazım Karabekir'e böyle bir cemiyetin varlığından bahseder ve her iki isim de cemiyete üyeliği kabul eder. Sonraki yıllarda kendisiyle kader birlikteliği yapacak olan ve ileride kendisiyle birlikte "Hürriyet Kahramanı" olarak anılacak olan Kolağası Resneli Niyazi Bey de bu süreçte cemiyete üye yaptığı kişiler arasındadır.⁴¹ Enver Bey Manastır'da

³⁶ H. E. Cengiz, (1991). *Enver Paşa'nın Anıları*. İletişim Yayınları, s. 57

³⁷ 27 Eylül 1907 tarihinde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşmiş ve Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ismiyle faaliyet göstermeye başlamıştır. Bkz. M. Ş. Hanioglu, *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, s. 476

³⁸ N.Kösoğlu, (2008). *Şehit Enver Paşa*. Ötüken, s. 48

³⁹ Enver Bey, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne üye olduğu gece yaşadıklarını kendi kaleme aldığı otobiyografisinde şu şekilde ifade etmektedir: "Ben yabancı olmak dolayısıyla buraları bilmiyordum. Bir bahçeden içeri girdik. Bahçe kapısında "Kimdir o?" dendi, "Hilâl" parolası verildi. O bekleyen beni aldı. Talât Bey dışarıda kaldı. Bir taş merdivenden çıktık. Sağda bir odaya girdim. Orada yalnız kaldım. Hafif bir lamba ziyası odayı tenvir ediyordu. Perdeler kapalıydı. Biraz sonra kısa boylu, siyah peçeli biri içeri girdi. Bana, cemiyete girmekten sâbitkem olup olmadığını tekrar sordu, "Evet" dedim. Gözlerimi tekrar siyah bir bezle sıkıca bağladı. Etrafı hiç göremiyordum. Geldiğimiz kapıdan çıktık. Karşıda bir odaya girdik. Birkaç adım sonra ayakta durduruldum. Birisi, karşıdan doğru bir nutuk okudu. Bunda vatanın hali, buna sebep olan idare-i zâlîmenin seyyiâtı mezkûr idi. Nihayette bu seyyiâtı deff için teşekkül eden Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne beni kabul ettikleri münderic idi. Nihayet sıra yemine geldi. Sağ elim Kur'ân-ı Azimüşşan, sol elimde bir kama ve bıçak üzerinde olduğu halde, 1293 Kanun-ı Esâsisi'nin istirdadına ve bu uğurda hiçbir şey esirgemeyeceğime ve ihanet etmeyeceğime yemin ettim. Sonra gözüm açıldı. Karşımda siyah peçeli, kırmızı örtülü üç şahıs bulunuyordu. Ben, nutuk ve bu manzara karşısında pek müteessir olmuşum. Kalbimde, yalnız başıma bu idâre-i zâlîmeyi kökünden devirecek bir kuvvet ve bu kuvvetle mütenasip bir hâhiş hissediyordum. Bkz. Cengiz, Enver Paşa'nın Anıları, s. 60.

⁴⁰ K. Orhan, (2017). *Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusaya*. Kırmızı Kedi Yayınevi, s. 68.

⁴¹ H. E. Cengiz, (1991). *Enver Paşa'nın Anıları*. İletişim Yayınları, s. 35.

görev yaptığı zaman zarfında karargâh üyelerinin birçoğunun cemiyete katılımını sağlamayı başarmıştı.

Sultan Abdülhamid rejimine muhalif olanlara göre anayasanın kabulü demek; tüm ekonomik ve siyasi problemleri çözümlenmenin yanı sıra, toplumun uzun yıllardır maruz kaldığı sosyal sorunlarında da derhal çözüme kavuşması anlamına geliyordu. Özellikle de Selanik, Manastır ve Makedonya, İttihat ve Terakki'nin İmparatorluk sınırları içinde en iyi yapılandığı ve cemiyetin çalışmalarıyla sarayın telaşa kapılmasına neden olan yer olarak dikkat çekmekteydi. Nitekim ilerleyen günlerde cemiyetin yapılanmasını ortaya çıkarmak maksadıyla tahkikat başlatması için İstanbul'dan bir komite gönderilecekti. Rumeli bölgesine tahkikat için görevlendirilen isimlerden biri de Enver Bey'in kız kardeşi Hasene Hanım'ın eşi olan Selanik Kumandanı Nazım Bey olacaktı. Cemiyet Nazım Bey'i ortadan kaldırmaya karar verir, ancak suikast teşebbüsü yalnızca Nazım Bey'in yaralanmasıyla sonuçlanacaktı. Nazım Bey'in yaralanması ile neticelenen gelişmelerden sonra Selanik'te Enver Bey üzerinde şüpheler artacak ve neredeyse Enver Bey'in açığa çıkacaktır. Öte yandan, 19-10 Haziran 1908 tarihinde İngiltere kralı VII. Edward ve Rus Çarı II. Nikola'nın bir araya gelerek yaptığı Reval Mülakatı adı verilen bir görüşme, İmparatorluğun topraklarının bir kısmının Avrupalı devletler tarafından paylaşılacağı söylentilerine sebep olmuştu ve bu durum ordunun genç subayları tarafından büyük bir öfkeyle karşılanmıştı.

Tüm bu gelişmelerin ardından Sultan Hamit yönetiminin görevlendirdiği Hüseyin Hilmi Paşa'nın Enver Bey'i İstanbul'a çağırması kendisinin ifşa olduğuna dair kuşkuları artıracak ve Niyazi Beyler olmak üzere birçok genç subay, Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymak adına kendilerine bağlı birliklerle Selanik'ten 25 Haziran 1908'de ayrılarak dağa çıkacaklardı.⁴² Meşrutiyetin ilanına kadar geçen sürede Enver Bey yanında bulunanlar ile Makedonya dağlarında köy köy gezerek, halka Sultan Abdülhamit'ten ve anayasadan beklentilerini anlatarak halkın cemiyete olan desteğini artırmaya çalışacaktı.⁴³

Cemiyetin, etkili olduğu yerlerden biri olan Rumeli'de halkın desteğini iyiden iyiye arkasına alması, Saray'a Meşrutiyet'in ilanının gerçekleşmesinin talep edildiği telgraflar çekilmesini beraberinde getirecekti. Çekilen telgraflarda, 2. ve 3. orduya İstanbul'a yürüme emri verileceği tehditlerinin etkisi ve ordunun tamamının ayaklanmasından çekinen II. Abdülhamid'i, Meşrutiyet'i kabul etmek mecburiyetinde bırakacaktı. Enver Bey'in 28 gün

---

⁴² H. E. Cengiz, (1991). *Enver Paşa'nın Anıları*. İletişim Yayınları, s. 99.

⁴³ *age*, s.105

süren komitacılık çalışmaları meşrutiyetin ilanı ile son bulacak ve artık Enver, son dönem Osmanlı siyaset sahnesinin en ünlü isimlerinden biri olacaktı. Öyle ki, Selanik'te coşkuyla karşılanan, adına kartpostallar bastırılan, dükkanların camlarına fotoğrafları asılan ve “Hürriyet Kahramanı” ilan edilen Enver'in n sarayın sultanlarına kadar yayılmıştı.

Enver Bey, kariyerinde içinde bulunduğu her faaliyette ne çıkmayı başarsa da ilk parlamasını Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesindeki rolü ile kazandığını söyleyebiliriz.

Enver Paşa'nın siyasi ve askeri faaliyetlerinin Avustralya basınına yansımaları da 1908 II. Meşrutiyeti ile paralellik göstermektedir. 1911 yılında Trablusgarp harbinin başlamasıyla birlikte Avustralya basınında Enver Paşa haberlerinin daha da yoğun işlenmeye başlandığı söylemek mümkündür.

2. II. MEŞRUTİYETİN İLANI VE ENVER PAŞANIN KAHRAMAN OLDUĞU YILLAR

2.1. 1908 Devrimi

Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vuran olaylardan biri de meşrutiyete geçiştir. Meşrutiyet dönemi, birçok önemli sosyal ve siyasi değişikliği de beraberinde getirmiştir. 1908 Meşrutiyeti ile birlikte Enver Bey'in kariyer basamaklarını emin adımlarla tırmanmaya başladığını açık bir şekilde söyleyebiliriz. Askerlik kariyerindeki ilk parlama ve kendi rütbesindeki subaylardan ayrılmasına sebep olan şeyin, Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesindeki üstlendiği rolü olduğu söylenebilir. Başarısı ile "Hürriyet Kahramanı" olarak adından söz ettirmeye başlayan Enver Bey'e, yerel ve dünya basının ilgisinin arttığı görülmektedir.

Birinci Meşrutiyet, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ni eski haline döndürmek ve parçalanmasını önlemek için yaptığı baskılarla ilan edildi. İkinci Meşrutiyet ise, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak ve korumak için ve uzun süren bir baskı dönemine tepki olarak ilan edildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 İhtilali'nden sonra devreye girmiş, 1918 yılına kadar kamçıyı elinde tutmuş ve ülkenin dış siyasetini yürütmüşlerdi. Dolayısıyla İkinci Meşrutiyet'i, Osmanlı Devleti'nin tasfiye edildiği ve yeni bir devletin kuruluş sürecine dahil olacak yeni seçkin kadroların ortaya çıktığı bir dönem olarak tanımlamak mümkündür.⁴⁴ Aynı zamanda Meşrutiyet'in ilanı ile beraber, olayların baş aktörleri Resneli Niyazi ve Enver Paşa, herkesin gözünde kahraman imajına kavuşmuştu.⁴⁵ Hürriyetin ilanında başrolü oynamış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ise devrim süreci sonunda halk nazarında oldukça yücelmişti.⁴⁶

5 Eylül 1908 tarihli The Age gazetesi "*Padişah'ın Teslimiyeti*" başlığıyla sütunlarına taşıdığı ve devrimin Avrupa ülkelerindeki yansımalarına da yer verdiği uzun bir makalede, devrim sürecini kapsamlı bir şekilde ele almıştı. Londra kaynaklı haberde meşrutiyetin ilanına İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve diğer Avrupa ülkelerinin çoğunda açık bir güvensizlik ve şüpheyle bakıldığı ifade edilmekteydi. Haberin devamına, Türk Büyükelçiliği'nden deneyimli bir yetkili kaynak gösterilerek; devrim planının muhtemelen altı ay içinde savaşa yol açacağı ve birçok şeyin İttihat ve Terakki partisinin askeri olmayan liderlerinin fırsatları kullanma

---

⁴⁴ İ. B. Birecikli (2008). Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Akademik Bakış*, 2 (3), 211-226.

⁴⁵ R. Nur (1967), *Hayat ve Hatıratım*, İstanbul, s. 261.

⁴⁶ N. Alkan (2011), *Selanik İstanbul'a Karşı*, İstanbul, 2011, s. 56.

becerisine bağılı olduğu ifade edilmişti. Son olarak gazete haberinde devrimcilerin başarılarını tamamen orduya borçlu olduklarını, fakat ordudaki kişisel şikâyetler ortadan kalktığında ordunun reformcuların genel politikasına sadık kalıp kalmayacağı konusunda kamuoyunda şüphelerin olduğu yorumunda bulunmuştu.⁴⁷

Bunun yanında Sultan II. Abdülhamid, Meşrutiyetin ilanı sonrası baskılar sonucunda bir takım askeri terfiler gerçekleştirmişti. Bu durum 29 Eylül 1908 tarihli Townsville Daily Bulletin gazetesine de yansımıştı. Haberin içeriğinde, Padişahın yüzlerce askeri terfi emri vererek durumu takdir ettiği, Meşrutiyetin ilan edildiği gün ise İstanbul'daki resmi bir gazetenin dört sütununda da rütbesi yükseltileen subayların isimlerinin verildiği bilgisi aktarılmıştı.⁴⁸ Görüldüğü üzere gazete haberinde II. Abdülhamid'in Meşrutiyeti takdir ettiği ve bu nedenle subayları mükâfatlandırdığı yorumu yapılmış olsa da bu gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Abdülhamid'in meşrutiyeti savunması gibi bir durum söz konusu değildir.

Öte yandan haberde II. Abdülhamid'in yeni anayasayı kabul etmesinde Arnavutların tehdidinin de etkili olduğu bilgisi verilmişti. Haberde, 10 bine yakın Arnavut'un Enver Paşa'nın başlattığı isyan hareketine katıldıkları şeklinde çekmiş oldukları telgrafın Sarayda tedirginlik yarattığı ve bu telgrafın Padişahın anayasayı kabul etmesinde etkili olduğu aktarılmıştı.⁴⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lider kadrolarının genç ve tecrübesiz kişilerden oluşuyor olması kamuoyunda hep tartışılan bir konu olmuştu. Jön Türk hareketinin başlatmış olduğu isyanın başarılı olması sonrası İttihat ve Terakki Subaylarında ki genel kanı bundan sonra ülkede her şeyin düzeleceği şeklindeydi. Öyle ki, Enver'in Meşrutiyet'in ilanından sonra büyük bir coşku ve törenle karşılandığı Tikveş'te coşkulu kalabalığa seslenirken "*Hasta adamı iyileştirdik*" şeklinde yaptığı konuşması, artık her şeyin düzeldiğine karşı olan inancını ortaya koymaktaydı. Ancak bu elbette ki gerçekleşmeyecekti. The Age gazetesi de bu konuya değinerek "*Jön Türkler, bundan sonra her şeyin düz bir seyir izleyeceğini hayal ediyorlarsa, gerçekten de genç olmalarından kaynaklandığı söylenmeli*" şeklinde yorumlamıştı.

Sultan Abdülhamid'in baskıcı yönetimine karşı girişilen isyanın başarıya ulaşması ve Meşrutiyet düzenine geçilecek olması, din ve milliyet fark etmeksizin toplumun değişik katmanları tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. The Age'in "*Rum Metropolitinin Manastır'da Müslüman Müftü ve Bulgar rahiplerle kucaklaşarak birleştiği belirtiliyor. Önde*

---

⁴⁷ The Age (5 Eylül 1908), "*The Sultan's Surrender*", s.18.

⁴⁸ Townsville Daily Bulletin (29 Eylül 1908), "*The Sultan's Surrender*", s.7.

⁴⁹ The Age (29 Eylül 1908), "*The Sultan's Surrender*" 5 Eylül 1908, s.18; Townsville Daily Bulletin, "*The Sultan's Surrender*", s.7.

gelen bir asi lideri olan Enver Bey, daha önce katletmeyi düşündüğü Makedon vilayetlerinin başmüfettişi Hilmi Paşa'yı herkesin önünde kucakladı. Hıristiyan Müslüman kalabalıklar, alışık olunmadık dostlukta bir araya geldiler.” şeklinde yayınladığı haber Meşrutiyet'in kabulü sonrası toplumda oluşan memnuniyeti ortaya koymasından dolayı dikkat çekmektedir. Haberin alt sütunlarında; devrim sonrası İstanbul'da Türker'in artık özgürleşmiş dillerini en neşeli şekilde kullanabildiklerini ve Meşrutiyet öncesi bayramlarda dahi casuslar tarafından tespit edilme korkusuyla konuşamayan halkın, artık rahatça sokaklarda siyaset konuşabildiklerini ve hatta iki yüze yakın gazetecinin bir yemek tertip ederek sansürden kurtulmalarını kutladıkları bilgisi Abdülhamid'in istibdat rejiminin, sarayın toplum ve basın üzerinde oluşturduğu baskıyı ortaya koymasından önem arz etmektedir. Ayrıca Padişahın halka verdiği sözü tutacağı konusunda şüphelerin olduğunu ve padişahın yeni anayasa talebine boyun eğmesinin asıl sebebinin kendisini kurtarma çabası olduğu ifade edilmişti. Haberin son kısmında ise anayasanın 1876 hükümlerini kapsadığı ifade edilirken, yeni anayasanın özelliklerine dair bilgilerde aktarılmıştı.⁵⁰

Ülkenin önde gelen basın organlarından The Sydney Morning Herald gazetesi 17 Eylül 1908 tarihli “*Bulgar Cinayetleri*” başlığıyla verdiği haberde; Enver Bey'in Makedonya'daki Bulgar cinayetlerine ilişkin yürüttüğü soruşturmada, suçlanan Sandavsky ve Panitza'yı akladığı bilgisini aktarmıştı.⁵² Daily Telegraph'ın gazetesinde ise Sandavsky ve destekçisi Panitza'nın Bulgar cinayetlerine karışmalarına ve Drama ve Ceres bölgelerindeki köylülerden haraç toplamalarına rağmen İttihat ve Terakki Partisinin en bilinen lideri Enver Bey'in ayrımcılık yaparak bu adamları serbest bıraktığı ve bu durumun kamuoyunda hükümetin kayırmacılık yapmakta olduğu şeklinde yorumlanmasına sebep olduğu ifade edilmişti.⁵³

---

⁵⁰ The Age (5 Eylül 1908), “The Sultan's Surrender”, s. 18.

Gazete haberinde Anayasanın özellikleri şu şekilde verilmişti: “Padişahın yetkileri, Batı'nın anayasal egemenlerine aittir. İmparatorluğun tebaası Osmanlı olarak adlandırılır. Özgürlükleri dokunulmazdır. İslamcılık Devletin dinidir, ancak başka bir ayırım veya teokratik karaktere sahip olmayacaktır.

Toplulukların dini ayrıcalıkları ve tüm inançların halka açık ibadetlerinin özgürce icrası garanti altına alınmıştır. Basın özgürlüğü ve eğitim özgürlüğü tanınmıştır.

İlköğretim zorunludur. Dernek kurma hakkı ve Odalara dilekçe hakkı tanındı ve herkes kanun önünde eşit ilan edildi. Din ayrımı gözetmeksizin herkes kamu görevlerine hak kazanır. Vergiler eşit olarak dağıtılmalı ve tahsilatı özel bir kanunla düzenlenmelidir.

Mülkiyet garanti edilir ve konut dokunulmazlığı ilan edilir. Hiç kimse ulusal yargıçlarından mahrum bırakılamaz. Mahkemelerin işlemleri kamuya açık olmalıdır. Bakanlığın yargı işlerine karışma hakkı yoktur. Müsadere, kanuni çalışma, işkence ve engizisyon yasaktır.

Hiçbir kamu görevlisi meşru bir gerekçe olmaksızın görevden alınamaz. Parlamentonun iki Meclisi Padişah'tan bildirim alacak ve oy kullanma ve görüşlerini ifade etme özgürlüğü güvence altına alındı.

⁵¹ Townsville Daily Bulletin (29 Eylül 1908), “The Sultan's Surrender”.s.7.

⁵² The Sydney Morning Herald (17 Eylül 1908), “*Murders Of Bulgarians*”, s. 7.

⁵³ Daily Telegraph (17 Eylül 1908), “*Assassins Exonerated*”, s. 5.

Sandanski ve Panitza 'ya⁵⁴ dair haberlerin Enver Bey ile ilişkilendirilerek Aralık 1908'de basında tekrar işlenmeye başlandığı görülmektedir.16 Aralık 1908 tarihli Border Watch gazetesi "*Bir Eşkıya Liderinin Öldürülmesi*" başlığıyla gazete sütunlarına taşıdığı haberde; Türk Hükümeti Komiseri Enver Bey'in, 1907 Aralık'ında Makedon liderler Boris Sarafof ve İvan Garyanoff'u öldürmekle suçlanan haydut Sandanski'nin elçisi Panitza'nın geçtiğimiz Eylül ayında beraat ettirmesinin çok fazla hayal kırıklığı ve muhalefete neden olduğuna ve köylülerin Panitza'ya suikast düzenledikleri bilgisini vermektedir. Öldürülen Panitza'nın, birkaç yıl önce Amerikalı bayan misyoner Miss Stone'u kaçıran ve serbest bırakılması için büyük bir fidye talep eden çetenin komutanı olduğu, Panitza ve yandaşlarının son zamanlarda Makedonya'nın Queichova bölgesinde terör estiren biri olduğuna dair ayrıntılar verilmektedir.⁵⁵

13 Ekim 1908 tarihli Geraldton Guardian gazetesi Enver Bey'in Meşrutiyet ve meşrutiyet sonrası yeni hükümetin İngiltere ile olan ilişkilerine dair görüşlerini "*Enver Bey, Türk devriminin askeri değil, milli bir devrim olduğunu söylüyor. Sultan'ı anayasayı kabule sürükleyen, bütün bir halkın bir hükümete karşı ayaklanmıyordu. Devrimci Hükümet, İngiltere'nin Mısır'da yaptığı iyi işlere müdahale etmeyecektir.*"⁵⁶ haberiyle yayınlıyordu.

1908 Devrimi'n de Avustralya basınına yansıyan Enver Paşa haberlerinden en dikkat çekici ve en kapsamlı olanı ise 12 Haziran 1909 tarihli The Leader gazetesinde yayınlanan bir makedir. Makale, İngiltere'de Türkiye'nin kötü yönetilen illerindeki koşulların iyileştirilmesine yardım etmek için kurulan bir dernek olan Balkanlar Komitesi'nin önde gelen bir üyesi olan ve aynı zamanda Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin isteği üzerine, yeni Meclis'in açılışına Balkanlar Komitesi'nin delegesi olarak İstanbul'a gelen Charles Roden Buxton'ın kaleme aldığı, Abdülhamit yönetimi ve ülkenin içinde bulunduğu durum hakkında

---

⁵⁴ Geelong Advertiser ve Bendigo Advertiser gazeteleri de 16 Aralık tarihinde "Bulgar Eşkıyanın Sonu" ortak manşetiyle detaylı bir şekilde gazete sütunlarına taşıdıkları haberlerinde Panitza'yı şu şekilde tanımlayacaklardı; "Daha önce Konstantinopolis'teki Bulgar konsolosluğunda ataşe olarak görev yapmış ve tanınmış bir Bulgar haydut olan Panitza'nın ölümüyle ilgili haberler alındı. Panitza, çeşitli zamanlarda şüpheli birkaç olayda öne çıkmıştı. Rakip bir Bulgar çetesinin liderleri Saratoff ve Garvonoff'u Sofya'da vuran ve kaçan kişi olarak biliniyor. Aynı zamanda, birkaç yıl önce Amerikalı bir bayan misyoner olan Miss Stone'u ele geçiren ünlü Sanaanski'nin komutasındaki grubun teğmeniydi. Serbest bırakılması için yüklü bir fidye aldılar. Son zamanlarda, Panitza Zeliachovo bölgesini terörize ediyordu. Ancak köylüler bundan bıkmıştı ve fırsatlarını bekleyerek onu öldürdüler. Geçen Eylül, Sandansky ve Panitza, Bulgar iç örgütünün yandaşları olan ve dolayısıyla Jön Türk hareketi için tehlikeli olan bazı hemşerilerinin öldürülmesinden dolayı suçlandılar. Türk Hükümeti, katil olduğu iddia edilenleri cezalandırmaktan korkmakla suçlandı, ancak sonunda Hükümet adına Enver Bey tarafından bir soruşturma yapıldı ve sonuç olarak ikili beraat etti." Bkz Geelong Advertiser (16 Aralık 1908), "*Bulgarian Brigand's End*", s.3.; (16 Aralık 1908) Bendigo Advertiser, "*Bulgarian Brigand's End*", s. 7.

⁵⁵ Border Watch (16 Aralık 1908), "*Assassination Of A Brigand Leader*", s. 3.

⁵⁶ Geraldton Guardian (13 Ekim 1908), "*Pebbles on the Beach*", s. 1.

önemli tespitler içeren "Devrimdeki Türkiye" adlı kitabından bazı bölümler içermektedir. Dönemin koşullarının ve İttihat ve Terakki'nin devrim sürecindeki faaliyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi adına makaleyi aynen aktarmanın uygun olacağı kanaatindeyim.

"TÜRKİYE DEVRİMDE.

Doğu'daki yaşanan olaylar çok dikkat çekici. Sayın Charles Roden Buxton'ın "Devrimdeki Türkiye" başlığıyla kaleme aldığı kitap, mümkün olduğu kadar güncel olmasına rağmen, son haftalardaki gelişmelere ister istemez yer vermemiştir. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çabalarını gerçekleştirmesini sağlayan hazırlık yıllarını ve ıslahatın ilk sonucunu anlatıyor. Ancak padişahın teslimiyetinin samimiyetsizliği, rıza gösterdiği anayasayı yıkma girişimi ve Jön Türk liderliğinin Üçüncü Kolordu'nun sadakatiyle sağladığı parlak iyileşme, kitap yazıldıktan sonra olan olaylardı. Yine de yaşananlar konusunda aydınlatıcı ve öğretici çok şey var. Bay Buxton, Avrupa'da Türkiye'nin kötü yönetilen illerindeki koşulların iyileştirilmesine yardım etmek için İngiltere'de kurulan bir dernek olan Balkanlar Komitesi'nin önde gelen bir üyesidir. Amaçları despot bir yönetime sahip olan Türkiye'ye muhalefet etmeyi ve reformun ancak Avrupa Cemiyeti olarak bilinen o belirsiz birliğin getirebileceği baskıyla mümkün olabileceği düşünülüyordu. Ancak 1908'de durum, Türkiye'nin içeriden bir reform beklentisiyle aniden değişti. Balkan Komitesi Jön Türklerin fikirlerini İngiliz kamuoyuna duyurmaya çalıştı. Bu hareketi takdirle karşılayan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, yeni Meclis'in açılışında Balkanlar Komitesi'ni İstanbul'a delege göndermeye davet etti. Bay Buxton, delegelerden biri olarak, bu nedenle, Devrim'i örgütleyenler hakkında içeriden bazı bilgiler edinebilecek bir konuma getirildi. Eski rejimde Makedonya'yı da ziyaret etmişti ve koşulların karşıtlığını anlayabiliyordu.

Devrim tohumlarının ekildiği yer Makedonya'ydı. Jön Türklerin neler başardıklarını ancak ülkelerini teslim ettikleri koşullardan bir şeyler görmüş olanlar tam olarak anlayabilirler. Bulgar ayaklanmasının tarihi olan 1903'ten beri işler kötüden daha da kötüye gitmişti. Bir ziyaretçi, yıkılan köylerde, cinayetlerin ve yağmaların devam ettiğini ve bu etkili bir hükümet sağlama girişiminin yokluğunun kanıtı olarak görülebilirdi. Telifisi olmayan despotizm düzeninin en kötü bir örneği idi. Ve işler kötüden daha kötüye gidiyordu. Ülke, soydukları ve katlettikleri zavallı insanlar için başlı başına bir bela olan askerlerle kaynıyordu. Toprak ekimi terkediliyordu, kıtlık zulme yardımcı oluyordu ve insanların tek umudu göçte yatıyordu. Yunan ve Bulgar rekabeti, bu karşılıklı yıkım sürecinin işlerini kolaylaştıracağı beklentisiyle Hükümet tarafından teşvik edildi. Yabancı konsoloslar ayda ortalama iki yüz siyasi cinayet bildiriyordu. Gözlemciler, iç reformdan hiçbir şey beklenemeyeceği ve düzeni

yeniden sağlamak için uluslararası bir işgalden başka hiçbir şeyin yeterli olmayacağı sonucuna vardılar.

Ancak büyük Güçlerin kıskançlıkları ve rekabetleri herhangi bir önlem alınmasını engelledi ve hatta uluslararası denetim altında etkin bir jandarma hareketi bile bir düzmeceден daha iyi değildi. Ancak devlet adamları diplomasi nin kaynaklarını tüketirken, sonuçta yardım içeriden geldi. Genç Türkiye partisi, Sultan 'ın zorbalığına ve beceriksizliğine karşı erkekçe bir trpki ortaya koydu. Paris 'te gizli bir devrimci komite iş başındaydı. Büyük bir körfezin kıyısında yer alan Makedonya 'nın başlıca şehri Selanik 'te, darbeyi vuran beden oluştu. Gayri resmi Özgürlük Komitesi burada birkaç yıl önce kuruldu ve 1906 'da Paris Komitesi ile ittifak kurdu. Hızla büyüdü, kesin ve eksiksiz bir organizasyona dönüştü. Bu gizli cemiyetin yöntemleri ilginçtir. Orijinal kurucular, yeni üyeler alma yönteminde çok dikkatli olmak zorundaydılar. İçlerinden biri, üye olacak kişiye, kendisine çok gizli bir sırrını açıklamayı teklif ederdi, ancak bunu önceden izinsiz olarak asla bir başkasına ifşa etmeyeceğine yemin etmesi şartıyla. Bunu yapmaya istekliyse ve güvene layık görünüyorsa, yemin edilir ve cemiyetin fikirleri kendisine açıklanırdı.

Bununla birlikte, sonraki aşama en önemlisiydi ve her türlü huşu ve ciddiyet havası içerirdi. Kabul tören biçiminin kesin bir ritüeli vardı. Adamın gözleri bağlanır ve nerede olduğu kendisinden tamamen gizlenen gizli bir yere götürülürdü. Sonra gözlerindeki bandaj çıkarılır ve kendini belki karanlık bir odada, belki de tepelerin ıssız bir çukurunda, siyah maskeli üç yabancı nın huzurunda bulurdu. Bunlar, hayatının kuralı olacak olan yemini icra etmek için uygulanırdı. Kılıç ve Kutsal Kitap üzerine yemin ederek, tüm enerjisini ülkesinin kurtuluşuna vermeye, komite kanalıyla kendisine verilen her emre itaat etmeye, onun sırlarını asla açıklamamaya ve kimseyi suçsuz yere öldürmemeye ant içerek kendini adardı, buna karşın yeminde uymazsa ne kadar yakın ve sevilen kişi olursa olsun, ölüme mahkûm edilir. Gözleri tekrar kapanır ve gizemli yolculuğun başladığı yere geri götürüldü.

Cemiyete katılan kişinin sadakati daha sonra uzun bir süre test edilir, bu sırada davranışları üyeler tarafından izlenir, ilk tanıştığı dışında hiçbiriyle tanışmasına izin verilmezdi. Sonunda, bir ya da iki yüz üyeden oluşan yerel şubelerden birine bağlanırdı. Ancak bunlardan dördünden fazlasını bilmesine izin verilmezdi. Beş, tek bir grupta bir araya gelen en büyük sayıydı. İletişim amacıyla, her grup, komitenin emirlerini başka bir grubun temsilcisinden alan ve işi gecikmeksizin iletmek olan bir "rehber" içeriyordu. Muhtemelen Selanik 'te bir yönetici organın olması gerektiği açıktır, ancak kimliği hiçbir zaman ifşa edilmemiştir.

Yapılacak iş aşırı derecede zor ve tehlikeliydi. Ayrıntılı bir resmi casusluk sistemiyle yüzleşmek zorunda kaldılar. Komite rakip bir sistem geliştirdi ve despotizmle kendi silahlarıyla savaştı. Komitenin ordudaki subaylar arasındaki çalışması, en kapsamlı olanıydı. Karargâhı Selanik'te bulunan 3. Kolordu'nun subaylarının büyük çoğunluğu kazanıldı ve subaylar da en aktif propagandacı oldular. Dönüştürülmüş subaylar, sıradan askerleri kazanmanın aracıydı. Sultan'ın İmparatorluğunun parçalanmasını tehdit ediyor gibi görünen olaylar ve yetkililerin alarma geçtiğinin bilinmesi, harekete geçmeyi hızlandırdı. 12 Haziran 1908'de, yeni hareketle ilgili topladığı bilgilerle İstanbul'a gitmek üzere olan Selanik Komutanı Nazım Bey'e suikast girişiminde bulunuldu. Gizli İstihbarat Daire Başkanı İsmail Mahir Paşa, soruşturma ve bastırma yetkileriyle donanmış olarak Selanik'e sevk edildi. Heyetin en önemli üyelerinden biri Selanik'te tutuklanmış, bir diğerinin evi aranmış ve adı zamanla meşhur olan Enver Bey, bir terfi vaadiyle başkente davet edilmiş, fakat bu Enver'i öldürtmek için yapılan bir davet olarak yorumlanmıştır. Son adımı atma anının geldiğine karar verildi, Enver Bey yetkiyle donanarak dağlara kaçtı ve hazırlıklar için son rötüşları yaptı.

Ültime, dağların ortasındaki küçük bir kasaba olan Resne'den verildi. Burada, 4 Temmuz 1908'de, bir kurmay binbaşı olan Niyazi Bey, ilk olarak isyan bayrağını kaldırdı. Devasa boylu, sert, tam bir asker olan ve gaddarlığıyla tanınan Niyazi, Hristiyanların korkularını yatıştıran bir bildiri yayınladı ve devrimin tüm Osmanlı tebaası için yeni bir eşitlik çağını başlatmayı amaçladığını ilan etti. Onu yakalamak için Manastır'dan gönderilen bir tabur, onun tarafına geçti. Devrim güçlendikçe Konstantinopolis'te bir şaşkınlık oluştu. İsyanı bastırmak için Manastır'a gönderilen General Şemsi Paşa vuruldu ve yerine atanan General Osman Fevzi şiddet uygulanmadan Ochrida'ya götürüldü ve Niyazi'nin gözetimi altına alındı. Komite, Makedonya'da zaten yürütme yetkisini elinde tutuyordu, gericiler onu vurmak niyetindeydi ve Jön Türk subayları, Anayasa verilmediği takdirde Makedonya'daki her generalin öldürüleceğini ilan ettiler.

Bir ultiatom sunulan Sultan, önce tereddüt etti ve ağırdan aldı, ancak 2. ve 3. Kolordu birliklerinin başkente yürüyeceği tehdidine yenik düştü. Galip Paşa, ultiatom karşısında korktu. Ancak Padişah ultiatomu büyük bir sükûnetle karşılamış ve Meşrutiyet'in mükemmel bir şey olduğunu, aslında onun için çalıştığını ve onu restore etmeyi umduğunu söylemiş. Bir anlamda Abdülhamid'in Devrim'in gerçek yazarı olduğu iddiası kabul edilebilir. Zorba yönetimi süresinde, iyimser bir tahminle, son otuz yılda, katliam ve iç savaş dışında, tamamen siyasi suçlar nedeniyle 10.000 kişi öldü. Ve Sultan'ın yönetimi sadece kötü niyetli değildi, aptalcaydı da. Son derece şaşalı ve verimsizdi. "Bütün bilgelerin, tüm fikirlerinin onsuz hiçbir

şey elde edemeyeceği fikri, kendisinin yarattığı sefalet, ıstırap içindeki İmparatorluğundaki her sınıfa ve her ırka uyguladığı ortak dâhiyane baskı çemberiydi. "

Padişahın kapitülasyonları olmasa bile, Selanik'te Anayasa ilan edildi. Ancak uygulanan dayatmaya teslim olması neredeyse bir süre için gerçek gibi göründü. Bir Parlamentonun kurulmasına ve diğer anayasal güvencelere razı oldu ve hatta Liberal kurumlar altında herhangi bir ülkede toplanabilecek tahttan bir konuşma yaptı. Bay Buxton'ın neler olabileceğine dair görüşleri, olayların evrimi nedeniyle değerlerinin bir kısmını kaybetti. Sultan, kısa bir süre için başarı ile taçlandırılacak gibi görünen gerici hareketi örgütleyerek vaatlerine ne kadar az inancın yerleştirileceğini gösterdi. Devrimci liderlerin beklenmedik gücü ve birliklerinin sadakati ve verimliliği bu tehlikenin üstesinden geldi. Abdülhamid tahttan indirildi ve şu anda ev hapsinde. Uzun yıllar fiilen tutuklu bulunan kardeşi Reşat Efendi, halefi olarak atanmıştır. Selefinin kötü marifetlerine sahip değil ve onunla reformun denenmesi mümkündür. Ülkenin maruz kaldığı pek çok belaya çare bulma arzusu açık, ancak finans, dış ilişkiler ve Küçük Asya'da kendini gösteren iç anlaşmazlıklar konusunda karşılaşılmaması gereken birçok zorluk var. Jön Türklerin politikası, İmparatorluğu sadece kişisel güvenlik ve kanun önünde eşitlik temelinde reforme etmektir. Başarırsa, kısmen de olsa başarılı olmak, 20 milyon insan için en azından bir ölçü refah ve memnuniyet demektir. Oysa Avrupa Türkiye'sinin şiddetli bir şekilde bozulması, Bay Buxton'ın en fazla altı milyona fayda sağlayabileceğini, kalan 14 milyonu ise zulüm ve kargaşa gecesine geri döndüreceğini söylüyor.”⁵⁷

2.2. 31 Mart Olayı

31 Mart Vakası (İsyanı) 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da hükümete karşı yapılmış büyük bir ayaklanma ve darbe teşebbüsüdür. II. Meşrutiyet devrimi ve Kanun-u Esâsi değişiklikleriyle daha demokratik bir düzen getirme ve parlamenter rejimi yerleştirme amacı düşünülmüştü.⁵⁸ Fakat kısa bir süre sonra meydana gelecek olaylar, Meşrutiyetin düşünüldüğü gibi çok sağlam temeller üzerine kurulmadığını gösterecekti. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda, Fransız İhtilâli'nde olduğu gibi, düşünce özgürlüğü ile beslenmiş orta sınıfa mensup bir halk yoktu. Halkın çoğunluğu köylülerden oluşmaktaydı ve köylüler, Avrupa'daki gibi bir özgürlük bilincine sahip değildi. Bunun yanı sıra Sanayi henüz gelişmemiş, ticaret ve bayındırlık gibi yapılar ise yabancıların elinde idi. Dolayısıyla halkın da cahil olması nedeniyle

⁵⁷ The Leader (12 Haziran 1909), "Literature", s. 23.

⁵⁸ E. Güresin (1969), *31 Mart İsyanı*, İstanbul, Habora Kitabevi Yay., s. 17.

Meşrutiyet Devrimi, aydınlardan oluşan küçük bir grubun diğer küçük bir grupla uğraşmasından ibaret kalmıştı. Bu gibi nedenlerle meşrutiyetin getirdiği özgürlük, daha ilk günden beri bir kısım halk ve basın tarafından kötüye kullanılmaya başlanmıştı.⁵⁹

Devletçi ve laik prensipleri olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uyguladığı siyasi faaliyetler, özellikle toplumun muhafazakâr tarafının tepkisini kısa zamanda üzerine çekecekti. En dikkat çekici tepki ise 13 Nisan 1909 tarihinde patlak veren 31 Mart Vakası olarak bilinen olaydır. Muhalefetin İttihat ve Terakki'ye karşı tertiplemiş olduğu bir askeri darbe girişimi olmakla birlikte, üzerinde yeterince planlanama yapılmadığından ne olduğu tam olarak anlaşılamamış ve başarıya ulaşamamış bir darbe girişimidir.⁶⁰

İttihatçıların Meşrutiyet öncesi itiraz ettikleri istibdat yönetimini anımsatan baskıcı tutumları yönetime karşı muhalefetin oldukça artmasına sebep olmuştu. Halkın eğitim seviyesinin ileri düzeyde olmamasından dolayı da isyan kıvılcımları hızla yayılmıştı. Rûmî takvimle 31 Mart 1325 tarihinde başlayan bu isyan hareketi Selanik'ten gelen ve komutanlığını Mahmut Şevket Paşa'nın yaptığı "Hareket Ordusu" tarafından bastırılmış, isyanda parmağı olanlar kurulan Divan-ı Harpler vasıtasıyla yargılanmışlardı.⁶¹

Avustralya basını 31 Mart Olaylarına karşı ilgisiz kalmamış ve 14 Nisan 1909 tarihli The Argus Gazetesi de "Türkiye'de Ayaklanma" başlığıyla haberi gazete sütunlarına taşımıştı. 31 Mart olayı ile ilgili ilk haberi The Argus gazete sütunlarına şu şekilde taşıyacaktı;

Türkiye'de kriz çıktı. Geçtiğimiz günlerde atanan Sadrazam Kâmil Paşa ve iki bakanına, hükümetin Sultan'ın Yıldız Sarayı'ndaki Arnavut birliklerini dağıtma girişimine ordu tarafından aktif olarak karşı çıkılıyor.

Dün kriz vahim bir aşamaya geldi. Meclis binalarını kuşatan iki tabur asker, Sadrazam, Meclis Başkanı (Ahmed Rıza Bey) ve Harbiye Nazırı (Hüsni Paşa)'nın görevden alınmasını talep etti. Durum vahim.

(Birkaç hafta önce Konstantinopolis birlikleri arasında hoşnutsuzluk işaretleri vardı. Bir keresinde oradaki garnizon isyan etti ve hükümdarın hizmetinde kalmak istediklerini ve ondan başka kimseyi tanımayacaklarını ilan etti.)"⁶²

The Telegraph, 17 Nisan tarihli ve "Türkiye'de Darbe" başlığıyla sunduğu Londra merkezli haberinde, İstanbul'daki ayaklanmaya karşı Genç Türkiye partisinin Selanik'teki komitesinin durumdan rahatsızlık duyduğunu ve büyük bir direniş hazırlığı içinde olduğunu

⁵⁹ E. Z. Karal (1988), *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908- 1918)*, C. IX, 3. B, Ankara, TTK., s. 79.

⁶⁰ S. Akşin (2017) *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki. İmge Kitabevi Yayınları.* s.185.

⁶¹ K. Akyüz (2011). *İstanbul Basınına Göre 31 Mart Vak'ası.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kastamonu, s. 3.

⁶² The Argus (14 Nisan 1909), "Revolt In Turkey", s. 5.

bilgisini vermiştir. Ayrıca temmuz ayında gerçekleşen devrimin kahramanı olarak nitelendirilen Enver Bey'in ayaklanmayı bastırmak üzere Viyana'dan ayrıldığına dair bilgi yer almaktaydı.

*“Türkiye’de Darbe
Genç Türkiye Partisi.
Direniş için hazırlanıyor.
LONDRA. 16.*

İstanbul’dan Nazım Paşa’nın Birinci Kolordu Komutanlığına ve Harbiye Bakan Yardımcısı olarak atandığına dair bilgiler geldi. İlk resmi eylemi, geçen salı günü cezaevinde bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti görevlilerini serbest bırakmak oldu ve bu kişilerin taciz edilmemeleri yönünde talimat verildi. Yeni Türkiye Hükümeti, seleflerinin dış ve iç politikasını izleyeceğini açıkladı. Genç Türkiye partisinin Selanik’teki komitesi yeni hükümeti tanımayı reddetti ve güçlü bir direniş göstermeye hazırlanıyor. Selanik’te yapılan büyük bir halk toplantısında, komitenin kararını onaylayan bir karar alındı.

Türkiye Temsilciler Meclisi, oybirliğiyle alınan bir kararla, son olayları onayladığını ve Şeriat (veya kutsal kanun) ve anayasaya uygun olarak çalışmaya istekli olduğunu ifade etti. Geçen temmuz ayında Türk devriminin liderleri olan Hakkı Bey ve Enver Bey, Selanik’teki mevcut hareketin kontrolünü ele geçirmek için Viyana’dan ayrıldılar.

Türk kruvazörü Assar-ı Tevfik’teki deniz piyadelerinin, İttihat ve Terakki’ye destek amacıyla geminin silahlarının Yıldız Köşk’e çevrilmesi emrini veren komutan Arif Bey’i linç ettikleri bildiriliyor.

Selanik’teki Genç Türkiye partisinin üyeleri, görünüşe göre anayasanın yürürlükten kaldırıldığı izlenimi altında, üçüncü kolordu ile İstanbul’a yürümeyi planlıyorlar. Niyazi Bey’in Selanik’ten 10.000 gönüllü getirmesi bekleniyor Padişahın tezkeresi anayasayı ve şeriatı koruyucu ve sükuneti teşvik edici. Reuters’in Selanik’teki muhabiri, iki taburun demiryoluyla Konstantinopolis’e ilerlediğini ve diğerlerinin de hazırlanmaya başladığını bildirdi.”⁶³

Meşrutiyete karşı kalkışılan ayaklanmada sarayın etkisinin olup olmadığı sorusu Avustralya basınında da geniş yer bulacaktı. The Mercury 17 Nisan 1909 tarihli gazetesinde “Padişah Bağlantılı” başlıklı haberinde hükümete karşı darbeye kalkışan isyancıların Sultan Abdülhamid tarafından affedilmesinin, darbe girişiminin arkasında Sultan’ın olduğuna ve Sultan’ a yakın subayların ayaklanmayla bağlantılı olduğuna dair kuşkuları artırdığı bilgisini vermektedir.⁶⁴

The Mercury gazetesinin ayaklanma ile saray arasındaki bağlantıyı ele aldığı başka bir haberinde ise son zamanlarda imparatorluk genelinde gerici bir hareketin başladığını, Padişah’ın Meşrutiyet’i yok etmeyi amaçlayan bir politikaya gizlice yardım ettiğini ve artık Sultan’ın tek umudunun son birkaç ayda iki kez isyan çıkaran Yıldız Köşkü garnizonu olduğu bilgisini verecekti.⁶⁵

Avustralya basınının en tirajlı gazetelerinden olan Daily Post, The Argus ve The Daily Telegraph ise kalkışılan ayaklanma ile padişah arasındaki ilişkiyi, bir Alman gazetesinin

⁶³ The Telegraph (17 Nisan 1909), “Revolt in Turkey”, s. 6.

⁶⁴ The Mercury (17 Nisan 1909), “Revolt”, s. 9.

⁶⁵ The Mercury (26 Nisan 1909), “Civil War In Turkey”, s. 5.

temsilcisini kaynak göstererek verdikleri haberlerinde; ordunun ve dini unsurların darbeye kısmen başarı elde ettiklerini ve kamuoyunda Saray ile ayaklanma arasında bir ilişki olduğuna dair bir inancın hâkim olduğunun bilgisini vermişlerdir.⁶⁶

20 Nisan 1909 tarihli The Ballarat Star gazetesi ise “*Kriz Devam Ediyor*” başlığıyla yayınladığı haberinde Enver Paşa’nın, girişilen ayaklanmanın Kâmil Paşa hükümetinin tekrar kurulması için yapılan bir entrika olduğunu ve Sultan’ın da bu darbenin aktif bir parçası olduğuna dair açıklamalarına yer veriyor. Haberin son paragrafında ise hem Enver Bey’in hem de Hakkı Bey’in süvari ve topçuların tamamının yeniden yapılanan İttihat ve Terakki’nin safında yer aldığını iddia ettiklerini ve Arnavutların yerel mücadelelerinden vazgeçtiklerini ve Konstantinopolis’e yürümeye hazır olduklarının bilgisi dikkat çekmektedir.⁶⁷

Wagga Wagga Express 24 Nisan 1920 tarihli gazetesinde yayınladığı “*Sultan’ın Taahhütü*” başlıklı haberinde Padişah’ın, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne tekliflerde bulunduğunu, Anayasa düşmanı olmadığını ve Meclis’e karşı sorumlu bir bakanlığa sahip parlamenter hükümete itirazı olmadığını ısrarla ifade ettiği bilgisi göze çarpmaktadır. Ayrıca ordunun, Selanik’in talepleri doğrultusunda biat ettiğini, Hükümetin kabine sakinleri için güven verici bir bildiri yayınladığını ve Ahmed Paşa, Rıza Bey ve Enver Bey’in Ayastefanos’ta alkışlandığı bilgileri de haberin dikkat çeken ayrıntıları arasındadır.⁶⁸

Hareket Ordusu Komutanı Mahmut Şevket Paşa, 22 Nisan’da Yeşilköy’e gelmiş ve ilk işi 1. Ordu Komutanı Nazım Paşa ile görüşmek olmuştur.⁶⁹ Avustralya basınının önde gelen gazetelerinden olan Newcastle Morning Herald and Miners’ Advocate 25 Nisan tarihli gazetesinde “*Türk Devrimi*” başlığıyla uzun bir haber yayınlamış ve bu haberinde Hareket Ordusu Komutanı Mahmut Şevket Paşa’nın hükümetle yapmış olduğu görüşmeyi ele almıştı. Haberin içeriğinde 3. Kolordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa tarafından hükümete bir teklifler listesi sunulduğunu ve yapılan tekliflerin Türk Hükümeti tarafından kayıtsız şartsız kabul edildiğinin bilgisi verilmektedir. Haberin içeriğinde tekliflerin ayrıntılarına dair bilgiler yer almaktaydı. Hükümete yapılan teklifler arasında; kabinenin oluşturulması, yasaya ve Anayasaya uygun olarak bir Temsilciler Meclisi Başkanının seçilmesi, ayaklanmayı destekleyenlerin cezalandırılması, İstanbul garnizonunun dört tabura indirilmesi ve askere

---

⁶⁶ The Argus (17 Nisan 1909), “*Turkish Revolution*”, s.19.; Daily Post (17 Nisan 1909), “*Young Turk Resistance To The Government*”, s.7., The Daily Telegraph (17 Nisan 1909), “*Turkish Crisis*”, s. 13.

⁶⁷ The Ballarat Star (20 Nisan 1909), “*The Crisis Continues*”, s.6.; The Murchison Times and Day Dawn Gazette (22 Nisan 1909), “*Revolutionary Leaders*”, s. 3.

⁶⁸ Wagga Wagga Express (24 Nisan 1920), “*The Sultan’s Affirmation*”, s. 2.

⁶⁹ N. Aysal (2006). Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı. *Atatürk Yolu Dergisi*, 10 (37), s. 18.

alınması gibi hususların yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, görüşmeler esnasında Makedon modelinde İstanbul polisi ve jandarma oluşturulması talebinin Mahmut Şevket Paşa tarafından hükümete yapıldığını da haberin detaylarında görmekteyiz. Bunun yanı sıra, İstanbul polisinin, Sultan'ın Halife unvanına sahip olma hakkına itiraz eden ve Sultan'ın önceki ifadelerinden alıntı yaparak şiddetli bir makale yayınlayan "Hilal" dergisine el koyduğuna dair detay haberin içeriğinde dikkat çekmektedir. Haberin son paragrafında ise; Mahmut Şevket Paşa'nın Konstantinopolis'te padişahın tahttan indirilmeyeceğine dair kesin teminatlar vermiş olmasına rağmen Enver Bey ve diğer Jön Türk liderlerinin padişahın tahttan indirilmesinde ısrarcı olduklarından bahsedilmektedir.⁷⁰

16 Nisan 1909 tarihinde iki taburun Selanik'ten Çatalca'ya intikal ettiği haberi İstanbul'a ulaşmıştı. Bu durum halkın yeni endişelere kapılmasına sebep olmuştu. Bazıları kan dökülecek, bazıları ise memleket elden gidecek diye kaygılar içerisine düşmüştü. Ayrıca, bu gelişmelerle beraber İstanbul'da bulunan dükkânlar da kapanmaya başlamıştı.⁷¹

25 Nisan 1909 tarihli The Mercury gazetesinin 10 ayrı başlık altında yayınladığı makalesinde, Abdülhamid'in akıbetinin tartışıldığı Ayastefanos görüşmeleri ve İstanbul'daki devam eden çatışmalar hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. Son derece önemli tespitlerin yapıldığı Londra kaynaklı haberi aynen almanın uygun olacağı kanaatindeyim. Haberin ilk bölümü şöyledir;

*TÜRKİYE'DE İÇ SAVAŞ.
AĞIR MÜCADELE YAPILIYOR.
SULTAN'IN SARAY YATIRIMI.
BİNLERCE İNSAN ÖLDÜRÜLDÜ VE YARALANDI.*

Londra, 23 Nisan,

Selanik'teki İttihat ve Terakki Komitesi, askeri liderleri etki altına aldığını reddediyor ve tüm üyelerine ordudan çekilmelerini ve orduda kalanların ise askeri emirler altında olmaları talimatını verdi.

General Şevket'in sunduğu şartlar listesinde padişahın geleceğine atıfta bulunulmaması, konunun daha sonra ele alınacağı şeklinde yorumlanıyor.

"Köln Gazetesi", Konstantinopolis'ten gelen doğrulanmamış bir haberin, Ayastefanos'ta yapılan Parlamento toplantısının Sultan'ın tahttan indirilmesine karar verdiğini bildirdiğini söylüyor.

Paris gazetesi "Matin", Sultan'ın, kardeşi Muhammed Reşad Efendi'nin halefi olacağını garanti edilmedikçe tahttan çekilmeyi reddettiğini söylüyor.

Sultan'ın en sevdiği oğlunun ortadan kaybolduğu ve gericilere yardım etmekle suçlandığı bildiriliyor.⁷²

The Mercury aynı haberin "Padişah'ın Geleceği" başlıklı ikinci bölümde ise Padişah'ın her zamanki Cuma ziyaretini dün camiye yaptığını ve coşkulu kalabalıkların onu alkışladığını ve General Şevket'in Padişahın geleceğine ilişkin temkinliliğinin, Nazım Paşa'nın dün

⁷⁰ Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate (24 Nisan 1909), "Turkish Reform", s. 5.

⁷¹ İkdam (17 Nisan 1909).

⁷² The Mercury (26 Nisan 1909), "Civil War In Turkey", s. 5.

Ayastefanos'a bizzat iletildiği, garnizonun ve ayrıca halkın bir kısmının Padişaha güçlü bir şekilde bağlı olduğu yönündeki bir uyarıdan kaynaklandığına dair işaretlerin olduğunu belirtiyor. Haberin devamında ise, padişahlık için atılan herhangi bir hızlı adımın kan dökülmesini son derece olası hale getireceği bilgisi verilmekteydi.

Öte yandan General Şevket'in ordunun İstanbul'a Sultan'ı tahttan indirmek için geldiğini reddeden bir telgrafı hükümete gönderdiğini, ayrıca bazı çevrelerce General Şevket'in Pera'daki ilerleyişinin şüpheli bulunduğunu, General Şevket'in padişahın tahttan indirileceği yönündeki söylentileri reddetmesinin sadece taktik olarak değerlendirildiğini belirtiyor.⁷³

Haberin "*Kudüs'teki İzlenim*" başlıklı bölümünde ise Kudüs'teki sivil nüfus ve garnizonun, İstanbul'a, Anayasa restore edilmediği takdirde Filistin'i bağımsız bir Devlet ilan etmekle tehdit eden ve Kudüs'teki Müslümanların ve Hıristiyanların, ikinci ve üçüncü kolorduya katılmaya istekli olduklarını bildiren bir telgraf çektiğine dair bilgiler verilmişti.⁷⁴

The Mercury 25 Nisan 1909 tarihli haberin "*Ayastefanos Anlaşması*" başlıklı üçüncü bölümü ise Ayastefanos görüşmelerinden sızan bilgilere ve Hareket Ordusu'nun İstanbul'da başlattığı askeri operasyona dair ayrıntılı bilgiler içermektedir. Yaşanan mücadelenin mahiyetini daha iyi anlaşılması açısından haberin aynen aktarılmasının uygun olacağını kanaatindeyim. Haberin üçüncü bölümü şöyledir;

Ayastefanos Anlaşması

"Daily Telegraph", Ayastefanos'ta varılan anlaşmanın Padişahın yetkisini bir Meşrutiyet hükümdarının en dar sınırlarıyla sınırladığını söylüyor.

Gelen bilgiler, isyancılar korkutulduktan ve disiplin yeniden tesis edildikten sonra, Sultan'ı tahttan indirmeye zorlamak için en güçlü baskının getirileceğinin habercisidir.

Son dört gün içinde Selanik'ten gelen birlikler Konstantinopolis'e yaklaşıyor ve cuma akşamı Makrikai'yi işgal ettiler.

Cumartesi günü gündüz vakti Perhand'daki Yıldız garnizonu üzerine saat 5'te ağır toplar ile yürüdüler ve Yıldız'ın yukarısındaki yükseklerden, Sultan Sarayı yakınından tüfek atışları yapıldı. Mücadele giderek Maçka ve Taşkışla kışlarına karşı gelişti, ancak başkent in batısında sükunet hüküm sürdü.

Konstantinopolis sokaklarında Makedon askerleri devriye geziyor.

Enver Bey, Selanik'in komutasındaki askeri Harbiyelilerden oluşan müfrezeleri, elçilikleri, bankaları ve otelleri korumak ve rahatsızlıkları önlemek için gönderdi ve diğer başka önlemler alındı.

⁷³ The Mercury (26 Nisan 1909), "Civil War In Turkey", s. 5.

⁷⁴ A.y.

Selanik'ten birlikler Maçka ve Taşkışla'daki garnizonları teslim olmaya davet etti, ancak bir ret ile karşılaştı ve savaş başladı. İki saat içinde kalelerin neredeyse tamamı yıkılmıştı ve bütün birlikler saat ondan önce teslim olmuştu.

Birkaç tecrit edilmiş muhafız evindeki askerler azimli bir şekilde savaştı ve Konstantinopolis aristokrasisinin yaşadığı Avrupa Mahallesi olan Perth banliyösünün merkezindeki Taksim kışlası üç saat boyunca direndi. Kışla Hotchkiss makineli tüfek silahlarının ateşiyle dövüldü ve sonunda teslim oldu.

Tophane kışlasındaki başka bir müfreze, oradaki camiye barikat kurdu, ancak inatçı bir direniş gösterdikten sonra güçlendi.

Belçika Elçiliği'nin arazisini bir müfreze işgal etti ve yapılan saldırıda elçiliğin duvarları kurşunlarla delindi, ancak esirlerden hiçbiri yaralanmadı.

Bir Amerikan gazetesi muhabiri, çatışmanın fotoğrafını çekerken kurşunla omzundan yaralandı. Çatışmaya katılanların dışında çok az can kaybedildi.

İstanbul ve diğer semtlerde polis kışlalara saldırırken, halka dükkânlarını açmaları çağrısında bulunuldu.

Konstantinopolis'teki "The Times" muhabiri, bu hafta Ayastefanos'ta milletvekillerinin toplantısına katılan bir vekilin bilgisine dayanarak, Sultan'ın tahttan indirilmesi lehinde karar verildiğini öğrendi.⁷⁵

Reuters'in İstanbul muhabirinden alınan bilgilerin aktarıldığı “*Sarayın Savunması*” başlıklı bölümde ise General Şevket'in, Yıldız Sarayı çevresinde büyük askeri kuvvet topladığının ve sarayı çevreleyen tepelere birkaç batarya yerleştirildiğinin bilgisi verilmektedir. Öte yandan filonun geri dönerek Yıldız Köşkü'nün tam karşına demirlediğini ve Filo'nun Selanik'ten gelen birlikler ile iş birliği içinde olduğunun bilgisi aktarılmaktadır. Haberin son bölümünde ise General Şevket'in Sultan'a bir ultiatom vererek, Yıldız Köşkü garnizonunun teslim olmasını istediği, aksi halde Sarayın hem denizden hem de karadan bombalanacağını bildirdiği ve Yıldız Sarayı'nda endişeli bir bekleyişin hâkim olduğu bilgileri haberde dikkat çeken ayrıntılardandır.⁷⁶

The Mercury, başkentteki çatışmalar esnasında yaşanan can kayıplarını “*Ölü Sayısı*” başlığı altında “*Sadece Taksim Kışlası'na düzenlenen saldırıda bin kişi öldü ve yaralandı. Diğer yerlerdeki kayıplar nispeten daha azdı.*” şeklinde yayınlamıştır. Ayrıca askeri durum netleştikten sonra, isyanı çıkaranların kim olduğunun belirlenmesi için soruşturma başlatılacağı ve sonrasında taht sorununun ele alınacağına dair bilgiler haberde göze çarpmaktadır.⁷⁷

The Mercury, Londra kaynaklarını referans gösterdiği haberinde İstanbul'da hükümete karşı başlayan isyan sürecini Enver Bey ve Niyazi Bey'e atıfta bulunarak ayrıntılı bir şekilde

⁷⁵ The Mercury (26 Nisan 1909), “*Civil War In Turkey*”, s. 5.

⁷⁶ A.y.

⁷⁷ A.y.

ele almıştı. Adeta isyan sürecinin bir özeti niteliğinde bu haber, 26 Nisan 1909 tarihli gazetenin sütunlarını şu şekilde yansıtmıştı.

SON MESAJLAR.

LONDRA, 25 Nisan, saat 7.5 'a.m

Kuşatma durumu nedeniyle Konstantinopolis 'te neler olup bittiğini tespit etmek zordur.

Reuter 'dan akşam saatlerinde gelen haber; Taşkılla, Maçka ve Maksim kışlarının ele geçirilmesinden sonra Yıldız Köşkü 'ndeki garnizonun direnmeden teslim olduğu bildiriyor.

Saat 8 'de Konstantinopolis 'ten gelen bir telgraf, Yıldız Köşkü 'nün iyi bir topçuya sahip olması nedeniyle Köşk 'ün ele geçirilmesinin son derece zor olabileceğini belirtti.

Önceden ele geçirilen diğer pozisyonlar topçu tarafından savunulmadı.

Resmi kaynaklardan edinilen bilgi; kentte asayiş ve güvenliğin korunduğu belirtiliyor.

General Şevket, Padişahın lehine olabilecek Anadolu birliklerinin Konstantinopolis 'e yaklaşmasını önlemek için İzmit ve Eskişehir 'e birlikler gönderdi.

Boğazın karşısındaki Üsküdar 'da, Mitrovitza, Antonia ve Üsküb 'de huzursuzluk var ve bu huzursuzluk, Arnavutluk Topuluğu 'nun eylemlerinden kaynaklanmaktadır.

Konstantinopolis 'te yaşanan çatışmalar, geçtiğimiz aylardan beri ihtimal dahilinde değerlendirilen bir olaydır. 1908 yılı, Türkiye 'de büyük ve harika bir reform hareketine sahne oldu ve bu hareket, en azından şimdilik, Padişah 'ın Anayasa 'yı ilan etmesiyle sona erdi. Bu, uzun süre gizli varlığını sürdüren Genç Türkiye Partisi 'nin çabaları sayesinde olmuştur. Ülkelerinin dağılmasının yakın tehlikesi ve Türkiye 'deki Avrupalı reform ajanlarının mevcudiyeti ile harekete geçen Jön Türkler, üç yıldır teşkilatlarını mükemmelleştiriyordu ve sonunda Makedonya 'da konuşlanmış Üçüncü Kolordu 'nun mutlak sadakatini almayı başardılar. Geçen yılın temmuz ayında, günümüz haberlerinde sıklıkla belirtilen yerlerden biri olan Rezna 'da bir yükseliş yaşandı. Hürriyet, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri gereği gibi ilan edildi ve Mithat Paşa Meşrutiyeti 'nin ilanını istendi. Ordunun talebiyle karşılaşan ve Kuzey Arnavutluk Arnavutlarının da Anayasa için bir talepte birleşmelerinden endişe duyan Padişah, 24 Temmuz 'da bunu kabul etti.

Sık sık sözü edilen İttihat ve Terakki Cemiyeti 'nin merkezi Selanik 'teydi. Örgüt son derece demokratiktir ve teorik olarak hiçbir yetkili yoktur, tüm üyeler eşittir. Asıl isyanı yapmak için Rezne 'deki piyade binbaşı Niyazi Bey seçildi ve Binbaşı Enver Bey de etkin bir rol oynadı. Devrimin bir başka kahramanı da sürgünde olması gerektiği zaman Asya garnizonlarının askerleri arasında gizlice propaganda yapan Dr. Nazım Bey 'di. Paris 'teki bir sürgün komitesi de harekete yardım etti, ancak çeşitli devrimci unsurlara rehberlik eden gerçek üst akıl, hareketin gizemlerinden biri olarak kaldı. Türk siyasi çevrelerinde geçtiğimiz birkaç ay boyunca, birden fazla Sadrazamın istifasına sebep olan bir huzursuzluğun var olduğu konuşuluyor.

Son zamanlarda gericici bir hareket başladı ve bazı çevrelerce Padişah 'ın Meşrutiyet 'i yok etmeyi amaçlayan bir politikaya gizlice yardım ettiğine inanılıyordu. Birkaç hafta önce bir anda, gericiler başarı noktasında gibi görünüyordu, ancak Selanik 'teki kolordu Jön Türklerin davasına sempati duyuyordu ve genel olarak Anayasa için duyulan onay duygusu, görünüşe göre, reformculara zafer kazandırmıştı. Sultan 'ın artık tek umudu, garip bir şekilde, son birkaç ayda iki kez isyan çıkaran Yıldız Köşkü garnizonu gibi görünüyor.”⁷⁸

The Sydney Morning Herald 'ın 26 Nisan 1909 tarihli gazetesi “*Devrimin Hikayesi*” başlığıyla 31 Mart Vakasını kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Haberin içeriğinde hükümete karşı girişilen isyanın modern fikirlerin savunucu Jön Türklere karşı eski dini fikirlerin savunucu ve kendilerini Sultan 'a yakın hisseden Muhammed Birliği tarafından başlatıldığı ve bu isyanın arka planında da Sultan 'ın bizzat kendisinin olduğu belirtilmektedir. İsyân sürecine dair önemli bilgiler içeren haber şöyle yayınlanmıştır;

⁷⁸ The Mercury (26 Nisan 1909), “Civil War In Turkey”, s. 5.

İSYAN'IN HİKAYESİ.

Saldırlara yol açan olaylar haber ajanslarında şöyle görünüyor:

Bir iki haftadan biraz daha az bir süre önce, 13 Nisan'da, şu anda bilinmeyen bir nedenle, Konstantinopolis'te iki tabur asker Parlamento Binası'nı kuşattı ve Bakanlardan üçünün Sadrazam - Hilmi, Meclis Başkanı Ahmet Rıza ve Savaş Bakanı Ali Rıza'nın görevden alınmalarını istedi.

Üç bakan istifa etti ve Sultan istifalarını kabul etti. Askerler de, hükümetin devrilmesine yönelik isyana dördüncü bir Bakanı öldürerek ve beşincisini yaralayarak katkı sağladılar. Rapor, modern fikirlerin savunucusu olan İttihat ve Terakki'nin ve Türkiye'yi adeta hükümet aracılığıyla yöneten Jön Türkiye partisinin düştüğünü ve Muhammed Birliği'nin (eski Türk dini fikirlerinin savunucusu ve hemen hemen her şeyiyle Sultan'ın yanında yer alan) tam yetki kazandığını bildiriyor. Konstantinopolis'teki birliklerin subayları Jön Türk taraftarıdır. Ama oradaki bazı taburların askerleri padişah ve din yanlısıdır. Hükümet yetkililerinin, padişahın namazını kaldırmaya çalıştıkları için bu birlikler isyan etmişti. Ancak, bazı süvari ve topçular Kabine'nin yanında durdu ve bu avam takımına ateş açtı. İsyancı birlikler, hükümeti devirdikten sonra bir başkasını kurdular. Tevfik Paşa'yı Başbakan, Ethem Paşa'yı Harbiye Nazırı ilan ettiler. Tuhaf olan, bunlar tam olarak Sultan'ın da bizzat istediği adamlardı.

Bundan sonra, Majesteleri isyancıları affederek merhametini gösterdi. Horlanan eski Şeriat İslam kanununun gelecekte de uygulanacağını bir tezkereyle ilan etti.

Bir iki gün boyunca Konstantinopolis bir kargaşa içindeydi, askeri birlikler isyancılar ile birlikte Jön Türkleri kovaladı. Sultan muhtemelen her şeyin istediği şekilde gitmediğine dair haberler aldı. Sultan, bir pencereden toplanan kalabalığa, sessiz ve kendinden emin olmalarını tavsiye etti. Ve onlarda Sultan'ın bu sözünü uydular.

Ayaklanmadan dört gün sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ilk haber duyuldu. Görünüşe göre Selanik'te hiç güç kaybetmemişlerdi. Ve Konstantinopolis'te eski bakanlardan biri olan ve yeni kabinede de bulunan Nazım kendine bağlı tüm memurları salıveriyordu. Konstantinopolis'teki yeni hükümetin destekçilerinin hepsi gerici değildi. Bazıları daha ılımlı Liberal Birliğe aitti.

Heyet liderleri Hakki ve Enver Viyana'dan Selanik'e dönüyorlar. Üstelik Selanik alaylarının hepsi komitenin lehine ikna edildi ve İstanbul'a doğru yola çıktı. Diğer birlikler ise Edirne'den geliyorlar

Birliklerin geldiğini duyan Temsilciler Meclisi, bazı ilahiyat hocalarının da içinde olduğu bir heyeti, Selanik birliklerini karşılamak ve meseleleri açıklamak ve kimsenin Sahil milletini rahatsız etmek niyetinde olmadığı konusunda onları temin etmek üzere birlikleri karşılamaya gönderdi. Ancak askerleri ikna edemediler.

19 Nisan'a kadar-isyandan bir haftadan kısa bir süre sonra- Avrupa Güçleri Konstantinopolis'ten çok uzak olmayan bir yerde, silahlı ve sahra hastaneleri olan 10.000 ila 20.000 arasında komite askeri birliği oluşturdu. Askerler kendilerini karşılamak için gönderilen ilahiyatçılara, Selanik milletvekillerine güvenli bir koruma sağlanırsa ve isyanın elebaşları cezalandırırsa İstanbul'a girmeyeceklerini söylediler.

Enver Bey'in isyancı elebaşları için askeri mahkemelerden bahsettiği söyleniyor. Komite memurlarından birkaçının birkaç gün önce öldürüldüğünün bilgisi daha önce duyulmuştu. Kurul, gelecekte hata yapılmaması konusunda kesinlikle kararlıydı.

Bu arada, Selanik ve Edirne modern fikirleri ve Anayasa'yı savunmak ilerliyordu. Tüm Türkiye'nin aynı fikirde olmadığı ortaya çıktı. Anadolu'da Adana, Mersin, Beyrut, Tarsus ve İskenderun'da halk padişahı ve dinden yanaydı ve Ermenileri ve diğer Hıristiyanları katletti. Amerikalı misyonerler öldürüldü ve bir İngiliz Konsolos Yardımcısı yaralandı. İngiliz, Fransız ve Alman savaş gemileri hemen Beyrut'a gitti.

Bu sırada padişah açık bir şekilde korunmaya başlamıştı. Komitenin birlikleri, (başkomutan olarak) Hüsnü Paşa ve (3. Kolordu'dan) Şevket Paşa komutasındaki birlikler, Konstantinopolis isyancılarının ileri karakollarını püskürtüyorlardı. Elinde 30.000 silahlı adamı vardı. Padişahın Harbiye Nazırı, 1. Kolordu'ya, saldırıya uğramadıkça Şevket'e birliklerine karşı savaşmamalarını emretti. Padişahın

tahttan indirildiğine dair yurtdışında söylentiler vardı. Hem padişahın hem de komitenin bunu düşündüğü söyleniyor.

Padişah, heyet birliklerine tek kurşun atılmamasını emretmişti. Sonunda İstanbul'a giden bütün yolları kapatan komitenin generali Hüsnü Paşa, komitenin taleplerini gönderdi. Talepler şu şekildeydi;

1. Yeni bir Kabinenin oluşturulması, Genç Türk subayların görevlerine iade edilmesi ve Temsilciler Meclisi Başkanının usulüne uygun olarak seçilmesi.

2. Askerlerin emirlere itaat edeceklerine koşulsuz ant içmeleri ve siyasete karışmamaları.

3. İstanbul birliklerinin casusları ihbar etmesi ve gerekli cezalara müdahale etmemesi.

4. Bu talepler kara ve deniz kuvvetleri tarafından kabul edilirse, Konstantinopolis garnizonunun başına hiçbir şey gelmeyecek.

5. Konstantinopolis garnizonunun dört tabura indirilmesi ve orada bir jandarma oluşturulması.

Deniz kuvvetleri hemen bağlılık yemini etti ve İngiliz Amiralleri olmadan seyire çıktı. Kara kuvvetlerinden 1. Kolordu da kazanıldı ve bağlılık yemini etti.

Ve Sultan'ın tahttan çekilmesi meselesinde ne olduğu henüz belli değildi. Sultan isyanla ilgisi olmadığını ilan etti. Cumartesi günü bir habere göre, yeni bir Ulusal Meclis Konstantinopolis'e yedi mil uzaklıktaki Ayastefanos'ta Sultan'ın tahttan indirilmesi sorununu tartışıyordu.⁷⁹

12 Haziran 1909 tarihli The World's News "Genç Türkler" başlığıyla devrim sürecinde aktif rol alan Binbaşı Enver ile ilgili övgü dolu bir haber yayınlıyacak, Enver Bey'in fotoğrafının da verildiği bu haberde, Enver Bey'in liderlik özelliğine vurgu yapılacaktır. Yayınlanan haber şöyledi;

"Genç Türkler."

Her şey gibi devrimler de bir lider gerektirir. Başında halkın güvendiği bir adam olmadıkça, bu türden hiçbir hareket başarılı olamaz. Son zamanlarda Türkiye'de hiçbir patlama yaşanmadı, Jön Türkler'in başarısının çoğu, ateşli vatanseverlik ruhuyla dolu genç bir asker olan Enver Bey'in liderliğinden kaynaklanıyordu. Bir süre diplomat olarak çok yetenekli işler yaptığı Berlin'deki Türk Büyükelçiliği'ne atandı. Ülkesinin ateşli bir aşığıydı ve Avrupa ulusları arasındaki yerini korumak istiyorsa, eski ve yozlaşmış Hükümet yönteminin yerinden edilmesi gerektiğini gördü. Anayasanın kabul edilmesiyle sonuçlanan "barışçıl devrim" de ilk ve en önde gelen kişiydi ve oldukça yakın bir zamanda, vaat edilen reformlar gerçekleşmediğinde, devrimci askerlerin en aktif liderlerinden biri oldu. Başarının çoğu onun liderliğine bağlıydı. Askeri taktikler ve diplomatik yöntemler konusundaki bilgisi onu iyi durumda tuttu ve şimdi ordu ve genel olarak vatandaşlar tarafından idol görülüyor. Enver Bey henüz oldukça genç bir adamdır ve bir hükümdarı devirmek gibi tehlikeli bir görevde yer almak için diplomatik hizmetteki iyi bir görevden feragat etmesi, onun lider biri olduğunu gösterir. Türk ordusunda binbaşı rütbesine sahip ama çabuk terfi edeceğinden emin olabilirsiniz.⁸⁰

30 Haziran tarihli Critic gazetesi "Biz ve Dünya" başlığı altında dünya siyasetine dair yayınladığı haberin bir bölümünü Enver Bey'e ayırmıştı. Enver Bey'in Abdülhamit'in devrilmesindeki rolünden bahsedilen haber "Gelen haberler, Abdülhamid'in düşüşüne damgasını vuran dramatik olayların hikayesini anlatıyor. Bununla birlikte, gelen haberin bazı

⁷⁹ The Sydney Morning Herald (26 Nisan 1909), "Story Of Revolt", s. 7.

⁸⁰ The World's News (12 Haziran 1909), "People Talked About", s. 8.

bölümleri bir telgrafın sınırlı kapsamından daha kapsamlı bir açıklamayı hak ediyor. Örneğin Binbaşı Enver Bey'in şöhretinin yükselmesi, Türk buhranının göze çarpan özelliklerinden biridir ve bu krizde yaşanan bazı olaylar, Enver Bey'in Konstantinopolis'e girdiği sahne kadar çarpıcıdır." şeklinde yayınlanmıştı.⁸¹

Avustralya basınında gerek 2. Meşrutiyet, gerekse Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan 31 Mart olayına dair yayınlanan haberlerde Enver Bey ile ilgili övgüyle bahsedildiği açıkça görülmektedir. Nitekim Critic gazetesi, 9 Temmuz 1909 tarihli haberinde Enver Bey'i "Türkiye'nin Napolyon'u" ve "Halk Ordusu'nun İdolu" olarak tanımlayacaktı.

Enver Bey Jön Türklerin kahramanıdır. Daily Chronicle muhabiri ona "Türkiye'nin Napolyon'u" ve "Halk Ordusu'nun idolu" diyor. Ordunun Anayasa davasını kazanmasına yardım eden subaylardan biridir. Sultan tarafından tutuklanması emredildiğinde gözden kayboldu ve yeni bir rol üstlendi. Yırtık pırtık kıyafetli, sakallı bir seyyar satıcı vilayetlerde dolaşüyor, askerlerle sohbet ediyor ve sonra onlara sessizce yeni özgürlük müjdesini vaaz ediyordu. Bu seyyar satıcı Enver Bey'di.⁸²

2.3. Osmanlı – İtalyan (Trablusgarp) Savaşı'nda Enver Bey

Kuzey Afrika'daki eyaletler içerisinde devlete en çok bağlı olan eyalet, Osmanlı'nın 1551'de ele geçirdiği Trablusgarp'tı.⁸³ Sanayi Devrimi'yle birlikte endüstrinin gelişmesi, oluşan üretim fazlası ve hammadde ihtiyacı, Avrupa ülkelerini yeni pazarlar aramaya itmiş ve sömürgeciliğin önemini daha da arttırmıştı.⁸⁴

Avrupa devletlerinin kendi sömürge politikalarının desteklemesi karşılığında İtalya, Trablusgarp'a kendi müdahalesinin kabul edilmesi için gerekli diplomatik zemini hazırlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu vilayetin müdafaasına bilhassa özen göstermesi, İtalya'nın bu emelini gerçekleştirmesini geciktirmişti. Hakkı Paşa'nın sadareti ve Mahmut Şevket Paşa'nın Harbiye Nezareti döneminde Trablusgarp'taki asker ve mühimmatın büyük bir kısmı çekilmiş, hatta vali ve kumandan konumundaki Müşir İbrahim Paşa azledilerek vilayet vekâleten idareye bırakılmıştı. Bunu fırsat bilen İtalya, 23 Eylül 1911'de Osmanlı hükümetine bir nota vermiş, ardından da 28 Eylül günü Bingazi ve Trablus limanlarının tahliyesini isteyen bir ultimatoma vermişti. Osmanlı hükümeti ticari imtiyaz sözleriyle bu tehlikeyi savmayı denemiş, ancak 29 Eylül günü ultimatoma mühletinin sona ermesiyle İtalya savaş ilan etmişti.

⁸¹ Critic (30 Haziran 1909), "We and the World", s. 7.

⁸² Critic (7 Temmuz 1909), "We and the World", s. 7.

⁸³ İ. H. Uzunçarşılı (1988). *Osmanlı tarihi: XVI. yüzyıl ortalarından XVII. yüzyıl sonuna kadar*. Türk Tarih Kurumu.

⁸⁴ F. Armaoğlu (1984). *20. Yüzyıl tarihi:(1914-80)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

İtalyan işgali sırasında 5 Mart 1909'da görevlendirildiği Berlin askeri ataşeliği görevinde olan Enver Bey (Paşa)Trablusgarp'a gitmek için 1911 Eylül başlarında Berlin'den ayrılarak Selanik'e geldi. Enver Bey, İtalyanlara karşı bir gerilla savaşı yürütülmesi fikrini 4 Eylül 1911'de Selanik'te yapılan İttihat ve Terakki toplantısında cemiyeti üyelerine kabul ettirdikten sonra Kolağası Mustafa Kemal Bey ve Paris Ataşemiliteri Binbaşı Fethi (Okyar) Bey gibi isimlerle bölgeye gitmeye koyuldu. İstanbul'dan bir gemiyle 25 Eylül 1911 tarihinde yola çıktı. Gizli görevde olduğu için önce bir doktor, daha sonra da Suriyeli bir tüccar kılığında yolculuk yaptı. 15 Ekim 1911'de İskenderiye'ye ulaştı, oradan da deve üstünde çok zorlu bir yolculuğun ardından 22 Ekim 1911'de Trablusgarp'a geçti.⁸⁵.

İttihat ve Terakki Hükümeti, bu işgali önlemek üzere büyük devletlerin arabuluculuk yapması için çabalamış, ne var ki bu devletler tarafsız olduklarını iddia etmişlerdi. Avustralya basınına Enver Bey ile ilgili yansıyan ilk haber, The Sydney Morning Herald' ın 3 Ekim 1911 tarihinde "İngiltere Dahil Olacak Mı?" başlığıyla yayınladığı haber olacaktır. Türk tarafının savaşı önlemek adına diplomatik girişimlerde bulunduğunu ve özellikle İtalyan işgaline engel olması yönünde Türkiye'nin Büyük Britanya'dan beklentileri olduğuna dair ayrıntılar veren haber, babası eski bir Türk diplomat olan ve kendisi Mısır Devleti adına çalışmakta olan Bay Arif A. Nassoor ile Trablusgarp Savaşı üzerine Sydney'de yapılan bir röportajı içermektedir. Savaş öncesi iki ülkenin siyasi ve askeri durumları hakkında önemli bilgiler içeren ve olması muhtemel savaşın bilhassa uluslararası boyutunu daha iyi kavramamızı sağlayacak olan röportaj gazete sütununa yansıdığı şekliyle aktarmanın uygun olacağı kanaatindeyim. Haber sütunlara şu şekilde yansıtılacaktır;

*"İNGİLTERE MÜDAHALE EDECEK Mİ?
BİR TÜRK BAKIŞ AÇISI,
İSLAM DÜNYASINDA SORUN.*

Şu anda Sydney'de, Türk işleriyle yakından ilgilenen Bay Arif A. Nassoor adlı bir beyefendi var, babası uzun yıllar Türk Hükümeti'nin diplomatik hizmetindeydi ve kendisi de beş yıldır Mısır Devleti'nin hizmetinde.

Dün durumu yorumlaya Nassoor, Türk donanmasının zayıflığına ve ordunun gücüne atıfta bulundu. Kabul etmek gerekir ki, Türk donanması şu anda sınıfta kalmıştır, ancak İtalyanlar Türkiye'yi işgal ederse, dünyanın en iyi dövüş ırklarından biri tarafından karşılanacaklardır. Napolyon şöyle der: "Bana 60.000 Türk askeri verin, dünyayı fethedeyim." Şu anda Türk ordusunun 60.000'den fazla, 1.250.000 eğitilmiş adamı var. Sonra birinci yedekte bir milyondan fazla, ikinci yedekte 800.000 asker daha var. Gerekirse 3.000.000'den fazla adamı silah altına çağırabilir. Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırı ve bütün orduyu kontrol edecektir.

Nassur Bey, "Herhangi bir kara savaşında muhtemelen önemli bir rol oynayacak generaller, Abdullah Paşa, Nazım Paşa, Ferid Paşa ve Fuad Paşa'dır. Enver Bey, Berlin'den geri çağırıldı. Enver Almanya'da eğitim görmüş eğitilmiş bir askerdir. Meşrutiyet'in hazırlanmasında vesile olanlardan biriydi. Niyazi Bey orduda albaydır ve aynı zamanda eğitilmiş bir asker olması da muhtemeldir.

⁸⁵ Ş. S. Aydemir (2013). *Enver Paşa. II. Remzi Kitabevi*, İstanbul, s. 37.

Nassoor sözlerine devam ederek, düşmanlıkların denizde kısa, keskin ve belirleyici olmasına rağmen, kara savaşının muhtemelen çok ciddi olacağını ve bu çatışmanın uluslararası komplikasyonlara sebep olacağını ve ayrıca Teselya'yı harekât üssü olarak kullanmak Türkiye'nin politikası olabileceğini ekledi.

"Balkan Devletleri harekete geçerse- ve silaha koşmaya hazırlarsa- Avusturya ve Rusya müdahale etmek isteyecek ve uluslararası bir yangın çıkabilir. Mevcut savaş kesinlikle haksız ve yersiz. İtalya'nın böyle bir harekete geçmeye hakkı yok. Ama psikolojik anı yakaladı ve diğer güçlerin Fas'la ilgilenmesini fırsat bildi. Fakat Trablus'un iç bölgesinde 30.000 Türk askeri var. Onlarla birlikte Araplar ve Senoussiler de olacak. İkincisi çok fanatik. Aşiret mensupları ve bir haçlı seferine başlarsa ne olabileceğine dair hiçbir şey söylenemez. İtalya hala Trablus'un içini fethetmeyi en zor görev olarak görüyor.

"Habeş savaşı İtalya'da bir ders olmalıydı. Ve Habeşliler pratikte eğitimsiz askerlerdi. Türkler eğitimli, silahları ve cephaneleri var. Senoussiler de öyle. "Türkiye halkı Büyük Britanya'yı en büyük Müslüman Güç olarak biliyor. Hindistan ve Mısır'daki Büyük Britanya'yı ve Doğu Hint Adaları'nı Müslümanların koruyucusu ve savunucusu olarak görüyorlar. Ve şu anda Büyük Britanya'nın mağduriyetlerini gidermeye çalışması gerektiğini düşünüyorlar. İngiltere'yi bu haksız savaş sona erdirmek için adımlar atmaya zorlayacak koşullar ortaya çıkabilir. İngiltere müdahale etmezse İslam dünyasında büyük sıkıntılar yaşanacaktır.

"Düşmanlıkların patlak vermesinden bu yana Türkiye'nin davranışı, Büyük Britanya'nın dostluğunu ve iyi niyetini arzuladığını gösteriyor. Geçmişte böyle bir savaş, hemen bir katliam patlak verirse olurdu. Müslümanlar, Hıristiyanlardan intikam alıyorlardı. Eski rejimde genel bir katliam olurdu. Bugün Türk Hükümeti, İtalyanları ve sınırları içindeki diğer yabancıları misafir olarak kabul ettirmek için en çok uğraşan kişi olmuştur.

"Meclis tatile girdi ve 9 Ekim'de toplandı. Kâmil Paşa'yı Sadrazam olarak görmek umut verici bir işaret. O, İngiltere'ye en yakın kişidir. Almanya'nın eski kabinedeki etkisi artık boşuna ve Almanya'nın Türkiye'deki prestiji tükenecek. İnaniyorum ki Kâmil Paşa iktidarda kalmaya devam edecek. İngiltere düşmanlığı durdurmak için adımlar atacak ama savaş kara aşamasına gelirse korkunç bir rüzgâr olacak⁸⁶.

Eylül 1911'in ortalarından itibaren, İtalya'daki askeri hazırlıklar iyice açığa çıkmaya başlamıştı. İtalyan basınının dili çok sertti. Açıktan açığa işgal hazırlıkları ile ilgili haberler çıkması Osmanlı Devleti'ni tedirgin etmekteydi.⁸⁷Nitekim İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal edebileceğine dair söylentiler Ekim ayı itibariyle Avustralya basınında da yer bulmaya başlayacaktı.

The Advertiser, 3 Ekim 1911 tarihli gazetesinde, Türk-İtalyan gerilimi konusunda oldukça kapsamlı bir habere yer verdi. Altı ayrı başlık altında kaleme alınan Londra kaynaklı haberin birinci bölümünde Türk-İtalyan mücadelesinin, bugüne kadar iki ülke arasında Adriyatik'te küçük birkaç deniz çarpışması harici bir olay yaşanmadığı için bunun henüz bir savaş olarak değerlendirilemeyeceği ve Türkiye'nin savaş çıkmaması adına büyük güçlere duruma müdahale etmeleri için çağrıda bulunduğunu, çağrıya yanıt alana kadar İtalya'ya karşı bir müdahalede bulunmayacağı bilgisini vermişti.⁸⁸

⁸⁶ The Sydney Morning Herald (4 Ekim 1911), "Will England Intervene", s. 17.

⁸⁷ Tanin (25 Eylül 1911), "Fas ve Trablusgarp". s. 8

⁸⁸ The Advertiser (3 Ekim 1911), "The Turco-Italian War", s. 9.

İtalya bu savaşa bir sömürge savaşı gibi değil de sanki büyük bir Avrupa devleti ile savaşa giriyormuş gibi hazırlanmış, ihtiyatlar da dahil olmak üzere bütün Deniz Kuvvetlerini seferber ettiği gibi, kiraladığı ticaret gemilerini de savaş için hazır hale getirdi. Eylül ayında bu hazırlıklar yapılırken, Osmanlı Devleti'nin tek tedbiri savaştan önce Trablusgarp'a gönderilen *Derne* gemisi oldu.⁸⁹Nitekim *The Advertiser* 3 Ekim 1911 tarihli gazetesinde bu haberi "Trablus'ta Panik" başlığıyla şu şekilde yayınlamıştır.

TRABLUS'TA PANİK.

*TRABLUS, 1 Ekim. Cuma günü savaş ilanının başlamasından önce, beyaz bayraklı bir İtalyan torpido-bot destroyeri Trablus limanına girdi ve komutan İtalyan Konsolosuna Türkiye'ye bir ultimatom sunulduğunu bildirdi. Diğer Büyük Devletleri temsil eden konsololar bu durumdan derhal haberdar edildiler ve Hükümetlerinin tüm tebaasını konsolosluklarda topladılar. Bu süreç bir heyecana sebep oldu. Kadın ve çocuklar panik içinde eşyalarını toplayarak sokaklara döküldü. Limanda, genellikle kıyı boyunca sünger toplama işiyle uğraşan Tunuslu ve Yunan balıkçılara ait çok sayıda tekne, kentin beklenen bombardımanının etkilerinden kaçmak isteyen mültecilerle doluydu. Geçen çarşamba günü gelen ve İtalyan kruvazörlerinin çok yakınında limana giren Türk nakliye gemisi *Derna*, 11 top, 10.000 tüfek ve diğer mühimmatları indirdi. Resmi savaş ilanından önce çalışma tamamlandı ve malzeme atlar ve develer tarafından Türklerin direnmeye hazırlandığı bir iç bölgeye götürüldü. Ancak Araplar Türk makamlarına kızdılar ve ateşli silahları dağıtmayı reddettiler. Bu sıralarda İtalyan filosu kıyı açıklarında silah talimi yapmaya başladı ve bu, Trablus'un bombalandığına dair bir söylentiye yol açtı. Savaşın başladığının bildirilmesinden sonra İtalyan Konsolosluğu üzerine Alman bayrağı çekildi ve İtalyan mülteciler bir Türk saldırısına karşı önlem olarak barikatlar kurdular ve nöbet tuttular. Ancak Alman bayrağına yapılabilecek bir saldırıyı önlemek için Türk askerleri konsoloslukta nöbet tuttu.*

Trablus işgali öncesi Berlin'de askeri ateşe olarak görev yapmakta olan ve hükümet tarafından İstanbul'a çağrılan Enver Paşa ile Berlin'den ayrılmadan önce Trablusgarp hakkında yapılan bir röportajı *The Register* ve *The West Australian* gazeteleri "Arapları Örgütüyor" başlığıyla 4 Ekim 1911 tarihinde yayınlanmışlardı. Enver Bey'in Trablusgarp ile ilgili önemli tespitlerini içeren haber şu şekilde yayınlanacaktı;

BERLİN. 3 Ekim- Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği'nde askeri атаşe olan Enver Bey İstanbul'a geri çağrıldı. 1908'de Selanik'te eski rejimin devrilmesiyle sonuçlanan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin toplantısına başkanlık etti. Türk başkentine gitmeden önce röportaj yapılan Enver Bey, Arapları ve Avrupa karşıtı fanatik aşiretleri örgütlemek için Mısır üzerinden Trablus'a gönderilmeyi beklediğini belirtti. Araplar Düzgün bir şekilde örgütlenip yönetildiklerinde, neredeyse sınırsız bir direniş gösterebiliyorlar. Enver Bey, Türkiye'nin Senussilerin manevi desteğine ve özellikle gerilla savaşı harekâtına uygun olduğunu söylediği çöl Taureglerinin etkin yardımlarını alacağını düşünüyor. Trablus'un savunmasız bir şehir olduğunu düşünüyor, ancak Türk birlikleri iç bölgelerde birkaç kalede garnizon kurabilir.

İtalyan işgali Eylül 1911'de başlamış olsa da ilk düzenli Türk saldırısı 1911 Ekim'inde başladı. Ekim'deki ufak tefek çatışmalardan sonra Osmanlı ve Libya kuvvetleri, 9 Kasım'da bölgeye gelen ve kumandanlığı alan Enver Bey (daha sonra Enver Paşa) tarafından organize

⁸⁹ Ali Haydar Emir (1923). *1327-1328 Türkiye- İtalya Harbi Tarih-i Bahrîsî*, Bahriye Matbaası, İstanbul. s. 158.

edildi. Türk birlikleri ile İtalyanlar arasında ilk önemli çarpışma ise 5 Kasım'da gerçekleşti.⁹⁰ Nitekim Trablusgarp'taki Türk-İtalyan çatışmalarına dair Avustralya basınına yansıyan haberler Enver Paşa'nın kumandanlığı devralmasıyla beraber daha yoğun işlenmeye başlanmıştır.

Daily Herald'ın "Yeni Türk Komutan", The Tamworth Daily Obser'in "Türklerin İdolu" başlığıyla gazetelerine taşıdıkları haberde, Trablusgarp savaşının Enver Bey tarafından kumanda edileceğinin bilgisi verilmişti. Haber şöyleydi;

"YENİ TÜRK KOMUTAN.

MISIR'DAN ASKER İSTİYOR.

KONSTANTİNOPOLİS, Kasım 15- Türk halkının idolü Enver Bey'in gelecekte Trablus'ta başkomutanlık yapması muhtemeldir. Arap aşiretlerine bir cihatta iş birliği yapma vaa-dinde bulunuyor ve Osmanlı askerlerini Trablus'a sokmak amacıyla Mısır topraklarını kullanma hakkını talep etmesi bekleniyor. Bunun İngiltere ile ilginç bir sorunu gündeme getirebileceği düşünülüyor."⁹¹

19 Kasım 1911 tarihli Sunday Times gazetesi ise "Savaşında Kim Kimdir?" başlığıyla verdiği haberinde savaşın kumandanlığını yapan iki ülke komutanların fotoğraflarını Resim 2.1'de görüldüğü gibi yayınlamıştır.⁹²

Resim 2.1. Trablusgarp Harbine Katılan İtalyan -Türk Komutanlar

Kaynak: Sunday Times (19 Kasım 1911), "Who's Who in the Tripolitan War", s. 21.

Enver Paşa'nın Trablusgarp' a geçmesiyle beraber Avustralya basınında çıkan haberlerde Enver Bey'e karşı olumlu bir tutum olduğunu görmekteyiz. The Daily Telegraph 3

⁹⁰ H. Ertuna (1981). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi- Osmanlı Devri- Osmanlı-İtalyan Harbi- 1911-1912*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

⁹¹ Daily Herald (16 Kasım 1911), "New Turkish Commander", s. 5., The Tamworth Daily Obser (16 Kasım 1911), "Idol Of The Turkish People", s. 2

⁹² Sunday Times (19 Kasım 1911), "Who's Who in the Tripolitan War", s. 21.

Ocak 1912 tarihinde, Trablusgarp'ta Enver Bey 'in kumandanlık görevini üstlendiğini bildirdiği haberinde, Enver Bey için “*Büyük Bir Lider*” başlığını kullanacaktı. Gazete sütunlarına haber şu şekilde taşınmıştı.

BÜYÜK BİR LİDER.

KOMUTTAN ENVER BEY

*Salı. — Jön Türklerin eski askeri lideri ve daha sonra Berlin'de askeri görevli olan Enver Bey-düşmanlıkların başlamasından sonra Berlin'den geri çağrıldı ve Trablus'a komutanlığa gönderildiği bildirildi- Bingazi yakınlarında güçlü bir Türk ve Arap kuvvetinin komutanı olarak görev yapıyor.*⁹³

Enver Bey'in Trablusgarp'ta yürüttüğü faaliyetleri savaş süresince de Avustralya basını yakından takip etmişti. Nitekim, The Advertiser Enver Paşa kumandasındaki Türk ve Arap birliklerinin ve İtalyan birliklerinin durumları hakkında Trablus kaynaklı ayrıntılı bir haber yayınlıyacaktı. Haberin içeriğine bakacak olursak; İtalyan kuvvetlerin komutanı General Bocchi'nin, Ainzara'daki savunma hattını tamamladığından ve Türklerin yakın zamanda güçlü bir şekilde takviye edildiğinden, ayrıca Türk karargahlarının Asmara veya Zebea yakınlarında olduğu bilgisini görmekteyiz. Haberin ikinci paragrafında ise Enver Bey'in kampının, Bingazi'nin yaklaşık 27 mil doğusuna konuşlandığı bilgisi veriliyor. Ayrıca, Türk Birliklerinin çadırlarının dört millik bir cepheyi kapsadığını ve Enver Paşa komutasındaki Türk Birliklerinin, İtalyanlara, özellikle de bölgedeki en iyi kuyuların bulunduğu Bingazi yakınlarındaki Foehad vahasını elinde tutanlara, birkaç cesur saldırı yaptığını bilgisi verilmişti.⁹⁴

Trablusgarp Harbinde İtalyan Kuvvetleri Osmanlı ordusuna karşı uçakları kullanmıştı. Henüz emekleme döneminde olan uçakların askerî amaçla harp meydanında etkin olarak kullanıldığı ilk savaş olmuş ve bu savaşta havacılık tarihinde ilk kez gerçekleşen havadan keşif ve hava bombardımanı gibi harekâtlar icra edilmişti.⁹⁵ Nitekim, The Advertiser 3 Ocak 1912 tarihli haberinde, İtalyan keşif uçaklarının yaptığı uçuşlar sonrası, Enver Paşa'nın birliklerinin düzeninin, Alman Mareşal Von der Goltz'un benimsediği çifte kuşatma saldırısına benzer olduğunun ve hücum düzeninin Almanlarınki gibi her iki kanatta güçlü müfreze birlikleri içerdiğinin tespitinin yapıldığının bilgisini verecekti.⁹⁶

⁹³ The Daily Telegraph (3 Ocak 1912), “*A Great Leader*”, s. 9.

⁹⁴ The Advertiser (3 Ocak 1912), “*The War In Tripoli*”, s. 9.; The West Australian (3 Ocak 1912), “*Tripolitan War*”. s. 7.; Western Mail (6 Ocak 1912), “*Tripolitan War*”, s. 16.

⁹⁵ A. S. Tekin (2020). Trablusgarp Harbi ve Havacılık Tarihinde İlkler, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), s. 2.

⁹⁶ The Avdetiler (3 Ocak 1912), “*The War In Tripoli*”. s. 9.; The West Australian (3 Ocak 1912), “*Tripolitan War*”. s. 7.; Western Mail (6 Ocak 1912), “*Tripolitan War*”. s. 16.

3 Ocak 1912 tarihli The Register ise, Enver Paşa'nın savaş taktiği ile ilgili yaptığı haberini "*Alman Taktiklerini Taklit Ediyor*" başlığıyla yayınlamıştı.⁹⁷

Avustralya basınına Türk birliklerinin komutanlığını yapan Enver Bey ile ilgili yansıyan başka bir haber ise, The West Australian, Sunday Times ve Western Mail gazetelerinin 3 Ocak 1912 tarihinde "Trablusgarp Savaşı" başlığıyla yayınladıkları ve Türk ve İtalyan taraflarının savaş öncesi hazırlıklarını konu edindikleri haber olarak göze çarpmaktadır. Haberde İtalyan yetkilinin kısa süre önce Tobruk, Derne ve Bingazi'deki telsiz telgraf istasyonlarını denetlediğini ve verimliliklerinden memnun olduğunu ifade ettiğini belirtmişti. Haberin devamında ise kış havasının uçak keşiflerini engellediğinden ve dalgalı denizin daha fazla İtalyan birliklerinin karaya çıkarılmasına engel olduğundan, kırk bin İtalyan askerinin sevkini yapamadığı bilgisine yer verilmişti. Son bölümde ise, İtalyan General Rocchi'nin, Ain Zara'nın savunma hattını tamamladığı ve Türk keşif ekiplerinin şehir dışındaki siperlerin yakınlarında görüldüğünü belirtilecekti.⁹⁸

Savaş halinin yarattığı en büyük sorunlardan birisi de salgın hastalıklardı. Avustralya basınına yansıyan haberlerden anlaşıldığı üzere Trablusgarp savaşında özellikle İtalya tarafının kolera hastalığı sebebiyle asker kayıpları yaşamıştır. 8 Kasım 1911 tarihli The Daily Telegraph, yayınladığı haberinde İtalyan işgal ordusunun Asya kolera belası tarafından tehdit edildiğini, hastalıktan dolayı 50 İtalyan askerinin koleradan dolayı hayatlarını kaybettikleri bilgisini vermişti. Haberin son paragrafında ise askerler arasında günde ortalama 40 kolera vakası meydana geldiğini ve bu salgının sebebinin büyük ölçüde iki hafta önce katledilen Arapların gömülmemiş cesetlerinden kaynaklandığının bilgisi verilmişti.⁹⁹

Daily Herald gazetesi ise 2 Aralık 1911 tarihli haberinde Kolera hastalığının bittiğini şu şekilde yayınlamıştı "*Trablus'tan gelen haberler, oradaki sağlık yetkililerinin kolera salgınının ortadan kalktığını belirtiyor.*"

Daily Herald aynı haberin son paragrafında Enver Bey komutasındaki Türklerin ve Arapların Derna ve Tobruk'taki İtalyan mevzilerine şiddetli bir saldırı yaptığını ve Enver Bey'in Bingazi'nin karşısında bir mevkie 5000 Türk, 15.000 Arap ve 30 modern silahla konuşlandığı bilgisini vermektedir.¹⁰⁰

---

⁹⁷ The Register (3 Ocak 1912), "*Copying German Methods*". s. 7.

⁹⁸ The West Australian (3 Ocak 1912), "*Tripolitan War*". s. 7.; Western Mail (6 Ocak 1912), "*Tripolitan War*". s. 16.; Sunday Times (7 Ocak 1912), "*The Turco-Italian War*". s. 16.

⁹⁹ The Daily Telegraph (8 Kasım 1911), "*Derna Re-Taken*". s. 9.

¹⁰⁰ Daily Herald (2 Aralık 1911), "*Tripoli War, Cholera Stamped Out*". s. 9.

Avustralya basımına Enver Bey ile ilgili yansıyan 25 Nisan 1912 tarihli dikkat çekici başka bir haberde ise Enver Paşa İtalyan efsanevi kahraman Garibaldi'ye¹⁰¹ benzetilmişti. The Register "Türkiye'nin Garibaldi'si" başlığıyla yayınladığı ve Enver Paşa'nın askeri ve siyasi hayatının kaleme alındığı ve önemli tespitlerin yapıldığı köşe yazısını aynen almanın uygun olacağı kanaatindeyim. Yazıda;

"TÜRKİYE NİN GARİBALDİSİ"

Enver Bey Türk Ordusundaki en seçkin ve en lider kişilerden birisiydi. Yakışıklı bir figür ve eşsiz bir çekiciliğe sahip bir Subaydı. Enver Bey ve erkek kardeşi özgürlük kahramanı olarak addedilir. Her ikisi de Abdülhamid'in düşününe sebep olan büyük yürüyüşün göze çarpan kişileriydiler. Enver Bey Pera'ya ele geçiren müfrezenin de komutanıydı. Temmuz 1908 de özgürlük bayrağını kaldıran kişiler oldukları için Türkiye'nin onlara minnet borcu var.

Mc Cullagh, 'Abdül Hamid'in Çöküşü', adlı çalışmasında "İşlerinin bu kadar kolay halletmiş oldukları gerçeği, sergiledikleri cüret ve cömert özveriden en ufak bir şey eksiltmiyor" diye yazmıştı. Adı, Türkiye'de eski rejimin çöküşüne ve yeni bir dönemin başlamasına sevinen herkesin hafızasında hala taze. Enver, Niyazi Bey ile 1908 Kansız Devrim'in kahramanı oldu.

Enver üç yıldır Selanik'te ünlü İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni gizlice örgütleyordu. 1908'de bir casus tarafından padişaha ihbar edilmiş, heyet yok olmakla, kendisi ve arkadaşları ölümle tehdit edilmiş, işte o zaman Niyazi Bey ile birlikte isyan bayrağını yükseltmiştir. Nisan 1909'da karşı devrim girişiminde bulunulduğunda, gericiliğin zaferi bir an için olası görünmüştü. Daha sonra Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'ya katıldı ve onunla birlikte Jön Türklerin zaferiyle sonuçlanan ünlü Konstantinopolis yürüyüşünü düzenledi."¹⁰²

The Capricornian'ın 28 Eylül 1912 tarihinde yayınladığı ve Trablusgarp savaşındaki gelişmelere dair verdiği haberinde Enver Bey'in topçu desteğiyle İtalyanlara saldırdığını, mücadelenin sekiz saat sürdüğünü ve bu saldırının savaş sırasındaki en önemli ikinci muharebe olarak kabul edildiğini yazıyor. Aynı haberin Londra Kaynaklı ikinci paragrafında ise;

"The Times gazetesinin İstanbul muhabiri, İtalyan delegelerinin Afrika eyaletleri üzerindeki hakların neredeyse tamamına varan bir karşı teklif sunduğunu söylüyor. Bakanlar Kurulu'nun Türk delegelere, hak kayıplarının maddi tazminatını tartışamayacakları ve İtalya'nın daha iyi bir teklif yoksa müzakereleri askıya almayı tercih edecekleri yönünde talimat verdiği inandırıyor."¹⁰³

bilgisi verilerek Türk delegeleri ile İtalyan delegelerin arasında devam etmekte olan müzakerelere değiniliyor. Aynı haberin Roma kaynaklarına atıfta bulunularak verilen bölümünde ise; "General Reisen, İtalyanların salı günü Derne'de 1131 düşmanı gömdüğünü

¹⁰¹ Vikipedi, Özgür Ansiklopedi. [Erişim Tarihi: 3 Mart 2022, http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Giuseppe_Garibaldi] Giuseppe Garibaldi (d. 4 Temmuz 1807 – ö. 2 Haziran 1882), İtalyan general, yurtsever, lider ve yazar. İtalya Devleti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. İtalyanlar tarafından İtalya'nın en büyük kahramanı ve yurtseverlerinden biri olarak kabul edilir. İtalya'nın birleşmesindeki en önemli kişidir. Avrupa ve Güney Amerika'daki pek çok askeri mücadeleyi yönetmiş, bu yüzden *İki Dünyanın Şövalyesi* unvanı almıştır. "Giuseppe Garibaldi."

¹⁰² The Register (25 Nisan 1922), "The Garibaldi Of Turkey", s. 8.

¹⁰³ The Capricornian (28 Eylül 1912), "Italy And Turkey",. s. 21.

bildirir”¹⁰⁴ şeklinde Türk kayıpları bilgisi veriliyor. Öte yandan haberin Roma kaynaklı son bölümünde ise İtalyan General Gagni’nin beyanlarına dayanan şu bilgilere yer veriliyor;

*“General Ragni, on saatlik bir savaştan sonra Zanaur vahasını ele geçirdiğini bildirdi. Güçlü bir Türk topluluğunun ortaya çıkışı, İtalyanları cephanelerinin tamamını kullanmaya zorladı. Topçu süngü ile hücum etmek zorunda kaldı. İki yüz İtalyan öldü ve yaralandı. Türk kayıpları ağırdı.”*¹⁰⁵

The Capricornian 28 Eylül tarihinde “İtalya ve Türkiye” başlığıyla yayınladığı haberin son paragrafında ise Türkiye’nin İtalya’ya ve Araplara Trablusgarp’ta bir Türk Paşa aracılığıyla padişahın hükümdarlığının sürdürülmesini veya Trablus’un idaresinin dini mahkemelerin kurulmasından sorumlu olacak ve yönetimin geri kalanını bırakarak ve Trablus’un idaresini Müslümanlara emanet ederek savaşı sona erdirmeye önerisini yapmayı düşündüğü bilgisini veriyor.

The Maitland Daily Mercury 19 Kasım 1912’de “Very Latest War News, Position At The Porte” (Son Savaş Haberleri, Bab-ı Ali’deki Durum) başlıklı İstanbul kaynaklı ve Trablusgarp’taki son gelişmeler ile ilgili haberi şu şekilde yayınlamıştır.

“Bab-ı Ali’de Durum-Enver Bey ve Trablus’taki diğer tüm Türk subayları, Şeyh Şinasi’nin hizmetine girdiler. Konstantinopolis’te bir kadercilik ruhu hüküm sürüyor, çünkü tüm yetkililer, Rumeli de dahil olmak üzere Avrupa Türkiye’sinin umutsuzca kayb olduğu fikrine açıkça boyun eğdiler.

Bununla birlikte, daha iyi barış koşulları sağlamak amacıyla orduyu yeniden organize etmek için çalınca çabalayan birlikler hala cepheye yönlendiriliyor.

Nazım Paşa, Konstantinopolis’i işgalcilerin varlığından kurtarmak için ne pahasına olursa olsun barış çağrısı yapıyor.

Bütün savaş muhabirleri, Türklerin geri çekilmesinde hiçbir vahşetin görülmediği ve köylerin ancak düşmanın erzak ve barınak bulmasını önlemek için gerekli olduğu zaman yakıldığı konusunda hemfikir.

Evlerin tepesindeki heyecanlı kalabalık, şehrin her yerinden duyulan ateş sesini dinliyor. Türk savaş gemileri cumartesi günü bütün gün Marmara sahili boyunca Bulgar müfrezelerini bombaladı.”

Avustralya basınında Enver Paşa’nın öldüğüne dair haberler farklı zaman aralıklarında haber yapılmıştır. Nitekim Trablusgarp savaşında da Enver Paşa’nın öldüğüne dair haberler Avustralya basınında yer bulmuştur. The Age 25 Nisan 1912 tarihli Roma kaynaklı haberinde Enver Paşa’nın İtalyanlar tarafından vurulduğunu ve Enver Paşa’nın aldığı yaradan ötürü kangren olup hayatını kaybettiği bilgisini vermiştir. Haberin tam metni şu şekildedir.

¹⁰⁴ The Capricornian (28 Eylül 1912), “Italy And Turkey”. s. 21.

¹⁰⁵ A.y.

“ASTROPALIA’NİN İŞGALİ

ENVER BEY’İN ÖLÜMÜ.

ROMA. 23 Nisan.

İtalyanların son hamlesi Ege Denizi’ndeki Astropalia’nın işgali oldu. Adanın savaş gemilerinin yeniden ikmal edilmesi için bir üs olarak kullanılması ve ayrıca filonun savaş kaçakçılığı trafiğini bastırmasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Kahire’den gelen haberler, Jön Türk partisinin liderlerinden Binbaşı Enver Bey’in Trablus’tan Türkiye’ye giderken Mısır’ın kuzeyindeki Mariut’ta hayatını kaybettiğini belirtiyor. Trablus’ta savaşırken aldığı yara sonucu kangrenden öldü. Türk makamları ölüm haberini saklamaya çalışıyor.

Geçen Ekim ayı başlarında Berlin’de Türk askeri ataşesi olan Binbaşı Enver Bey, İtalyanlara karşı savaştıkları Arapları örgütlemek üzere Trablus’a gitti. Temmuz 1908’de reform davası için hayatlarını ilk tehlikeye atan iki adamdan biriydi. 30 yaşında ve çekici bir kişiliğe sahip. Enver "kolej" eğitilmiş bir adamdır; yani Harp Okulu’nda (Pancaldi) eğitim görmüş, yoldaşı Binbaşı Niyazi Bey ise fakir bir adamın oğluydu ve yüksek rütbeliydi. Enver Bey varlıklı bir aileye mensuptu. Niyazi Bey’in bir tabura komuta ettiği Rusya’ya kaçtığında, Makedonya Başmüfettişi Hüseyin Hilmi Paşa’nın kurmaylarındaydı.

Niyazi Bey oraya vardığında ihtilal bayrağını dikti. Daha sonra Enver Bey, Berlin’deki Osmanlı büyükelçiliğine askeri ataşe olarak atandı ve buradan, parlak hizmetlerde bulunduğu 1909 Nisan’ındaki karşı devrimin bastırılmasına yardım etmek üzere geri çağırıldı. Ondan sonra Berlin’e geri döndü. 1910’da Konstantinopolis’te V. Muhammed’in yeğeni ve Prens Süleyman’ın kızıyla evlendi.¹⁰⁶

Fakat 30 Nisan tarihli Zeehan and Dundas Herald gazetesi “Enver Paşa Ölmedi” başlığıyla sunduğu haberinde, savaşta aldığı yara sonucu kangrenden öldüğü iddia edilen Türk Generali Enver Paşa’nın kesin olarak hayatta olduğunu ve Enver Paşa’nın şu anda Bin Gazi’deki Türk kuvvetlerinin başında olduğunu belirterek Enver Paşa’nın öldüğü haberini kesin olarak yalanlayacaktı.¹⁰⁷

Daily Advertiser 3 Ocak 1912 tarihli “Barış İmkânsız, Araplar Savaşmaya Kararlı” başlığıyla gazete sütunlarına taşıdığı haberinde Trablusgarp’taki Türk ve yerli birleşik kuvvetlerinin komutanı Enver Bey’in, Türk Hükümeti barışa rıza gösterse bile Arapları silah bırakmaya ikna edilemeyeceği için barışın mümkün olmayacağına dair vermiş olduğu röportaja yer vermiştir.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti Trablusgarp’ta İtalyanlarla mücadele ederken gözü bir yandan da Balkanlardaydı. Zira Balkanlarda azınlıklar arasında ayaklanma durumu söz konusuydu ve muhtemel bir Balkan Harbi kapıdaydı. Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu bu şartlar karşısında,

¹⁰⁶ The Age (25 Nisan 1912), “Occupation Of Astropalia”. s. 9.

¹⁰⁷ Zeehan and Dundas Herald (30 Nisan 1912), “Italio-Turkish War”, s. 3.

¹⁰⁸ Daily Advertiser (3 Ocak 1912), “Peace Impossible”. s. 2.

İtalya'ya karşı savaşmayı sürdürmekten aciz kalması ve mecburi olarak sahadan geri çekilmesi sonrasında İtalyanlarla antlaşma yapmak zorunda olduğuna kanaat getirdi.¹⁰⁹

Enver Bey Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı bir yıl süren mücadele sonunda, Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine diğer Türk subaylarla birlikte İstanbul'a çağrıldığı için bölgeyi 25 Kasım 1912'de terk etti.¹¹⁰ Avustralya basınında Enver Bey'in Trablusgarp'tan ayrıldığına dair yansıyan Roma kaynaklı haberler, 10 Aralık 1912 tarihli Daily Post'a "*Trablus Savaşı*", The Daily Telegraph'a "*Enver Bey İtalya'da*" ve Northern Star'a "*Enver Bey*" başlıklarıyla verilecekti. Üç gazetenin de aynı içerikle yayınladıkları haberde Türk birliklerinin Trablus'tan çıktıklarını ve Türklere ve Araplara komuta eden Enver Bey'in Omdurman tüccarı kılığında Napoli'ye geldiğini ve Enver Bey'in kimliğini gizlemek için topal numarası yaptığını dair ilginç bilgiler yer alıyor. Haberin son kısmında ise, Trablus'tan gelen Türk süvarileri ve topçularının, bilinmeyen bir Türk limanına doğru yola çıktıklarını ve geri kalan birliklerin de kısa süre sonra geleceklerine dair ayrıntılara yer veriliyor.¹¹¹

---

¹⁰⁹ Shawkî el-Cemel, Tarihu Keşfi Efrikiyyâ, anglo Kütüphanesi, Khire,1971, s. 376; Celâl Yahyâ, elÂlemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs_el-Fetratu'l-Vâkıatu beyne'l-Harbeyn, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1966, s. 625; A.George, age., s. 199; en-Neş'mî, ag e., s. 2.

¹¹⁰ Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü. İstanbul: Tarih & Kuram Yayınları. 2015. s. 124.

¹¹¹ Daily Post (10 Aralık 1912), "*The Tripolitan War*". s. 5; The Daily Telegraph (10 Aralık 1912), "*Enver Bey In Italy*". s. 10; Northern Star (10 Aralık 1912), "*Enver Bey*". s. 5.

3. I. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri büyük savaşlarla hafızalarda kalmıştır. “Devlet-i Ali,” Trablusgarp ve I. Balkan savaşlarında büyük toprak parçaları yitirmekle kalmamış, batılı devletler tarafından daha önce “hasta adam” ilan edilerek toprakları gizli anlaşmalarla paylaşılmıştır. Enver Paşa ve dava arkadaşları I. Dünya Savaşı'na girerken Osmanlı Devleti'nin sarsılan itibarını yeniden kazandırarak, saygın bir devlet haline getirmeyi amaçlıyordu. Osmanlı Devlet yöneticileri, savaşın mutlak surette İttifak Devletleri'nin galibiyetiyle neticeleneceğine ve Osmanlı Devleti'nin Makedonya, Batı Trakya, Doğu Anadolu, Mısır ve Kıbrıs'ta birtakım kazanımlar sağlayacağına inanıyorlardı.¹¹²

Çalışmamın bu bölümünde 28 Temmuz 1914 tarihinde resmen başlayan 1. Dünya savaşı öncesinde dönemin Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği görevini de üstlenen Enver Paşa'nın Almanya ile olan ilişkisinin ve Almanya ile yaptığı ittifak anlaşmasının Avustralya basınında nasıl görüldüğü üzerinde durulacaktır.¹¹³

3.1. Enver Paşa ile Almanya İlişkilerinin Yansımaları

1914-1918 yılları arasında yapılan ve dünya tarihinin en kanlı savaşlarından biri olan I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, İttifak Devletleri olan Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alarak, İtilaf Devletleri'ne; İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı farklı cephelerde savaşmıştır.

Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Balkan Harbi yaralarını sarmaya çalışırken bir yandan da iki bloğa ayrılmış Avrupa'da yalnızlıktan kurtulmak için ittifak girişimlerinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti öncelikle Üçlü İtilafı oluşturan İngiltere, Fransa ve Rusya'ya ittifak teklifinde bulunmuştur. Bu devletlerin kabul etmemesi üzerine Almanya'ya teklif götürülmüştür. Almanya ittifaka sıcak bakmasa da gelişen olaylar neticesi Osmanlı ile ittifak yapmaya karar vermiştir. 27 Temmuz'da görüşmeler gizli bir şekilde başlamış ve Sadrazam Sait Halim Paşa'nın belirtilen tarihte taleplerini bildirmiştir. 31 Temmuz 1914 tarihinde Said Halim Paşa'ya antlaşma yetkisi verilmiştir. Neticede 2 Ağustos 1914 tarihinde Sait Halim Paşa'nın Yeniköy'deki yalısında Sadrazam Sait Halim Paşa ile Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Baron von Wangenheim arasında bir antlaşma imzalanmıştır.¹¹⁴

¹¹² R. Yılmaz (2008), Birinci Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 3 (6) s. 6.

¹¹³ Enver Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı sürecindeki faaliyetleri hk. geniş bilgi için bkz; Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa 1914-1922, C.III, İstanbul 1972, Remzi Kitabevi.

¹¹⁴ A. A. Gazel (2018). 1914 Osmanlı-Alman İttifak Antlaşması. *Cataloging-In-Publication Data*, s.146.

Avustralya basını, Osmanlı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Enver Paşa'nın 1. Dünya harbi öncesi Almanlarda olan ilişkisini sıklıkla işlemişlerdi. 13 Eylül 1914 tarihli Sunday Times gazetesi, Atina kaynaklı haberinde savaşa karşı olan Türk Velihtlığı ile Enver Paşa arasında geçen bir tartışmayı konu aldığı haberinde, Enver Paşa'nın, Şehzadeyi iki el atışla hafifçe yaraladığını ve bunun üzerine Şehzadenin de ateş ederek Enver Paşa'yı bacağından ağır yaraladığına dair bilgi dikkat çekmektedir.¹¹⁵

Daily Telegraph gazetesi ise, aynı haberi " *Enver Paşa Şehzade tarafından Vuruldu* " başlığıyla 14 Eylül tarihinde yayımlayacaktı.¹¹⁶

Enver Paşa için kötülük dehası tanımlaması yapan The Express and Telegraph, Goeben ve Breslau isimli savaş gemilerinin Sivastopol'ı bombalayarak Rus savaş gemilerine saldırmasının yetkisiz Alman subaylarının aptalca bir hareketi olduğuna dair, yorumda bulunmuştu. Ayrıca Alman Subaylarının bu hareketinin Osmanlı'nın güvenini suiistimal ettiğini ve Enver Paşanın da sonunu getireceğini belirtmişti. Savaşın başında Osmanlı Devleti, Çanakkale Boğazından Rus hububatı ile dolu Britanya yük gemisini durdurmaya çalıştıklarında aslında Türkiye yeterince açık bir şekilde tarafını belli etmişti. Fakat Türkiye'nin savaşa girmesi için Almanlar yeterli derecede yardımda bulunmamıştı. Bu hareket bir oldu bitti olmuştu.¹¹⁷

Enver Paşa ve birkaç genç İttihatçı ise Alman taraftarıydı. Buna mukabil eski Türk politikacıları Almanların İttihatçıları kullandığının farkındaydı ve bu duruma razı değillerdi. Avusturya ve Almanya savaşı kaybettiğinde Britanya ve Fransa Akdeniz'e Rusya ise Karadeniz'e hükmetmeye devam edecekti. O zaman Türklerin durumu bu suları kontrol eden devletlerin insafına kalacaktı.¹¹⁸

25 Aralık 1914 tarihli Examiner gazetesi" Türkiyede'ki Almanlar" başlığıyla yayınladığı haberinde, Enver Paşa'nın Almanlarla olan ilişkisini eleştirel bir dille haberleştirmişler ve Enver Paşa'nın yakın korumasının bile Alman olduğunun vurgulayarak, Enver Paşa'nın adeta Almanlar tarafından tutsak edildiği vurgusu yapılmıştı. Enver Paşa'nın fiziksel ve kişilik özelliklerinin de ön plana çıkarıldığı haberin tam metni şu şekildedir;

---

¹¹⁵ Sunday Times (13 Eylül 1914), "Enver Pasha And The Crown Prince", s. 2.

¹¹⁶ Daily Telegraph (14 Eylül 1914), "Enver Pasha Shot By Crown Prince", s. 6.

¹¹⁷ The Express and Telegraph (2 Kasım 1914), "Turkey In The Field", s.3.

¹¹⁸ The Argus (5 Kasım 1914), "Dardanelles", s.6.

“Enver ve Alman Koruması”.

Enver Paşa oldukça kısa boylu, hafif yapılı, kumral yüzlü bir adamdır. Derin gözleri, bir yırtıcı kuşunkiler gibi huzursuzca sağa sola hareket eder.

Asker selamlarına cevap verirken ya şakağına ya da dudaklarına sürekli olarak avucuyla dokunur. Hayatına yönelik sayısız suikast girişimlerinin sonucu olarak, sürekli bir şeyden acı çekiyor gibi görünüyor.

Enver Paşa'nın yanında oturan daimî arkadaşı bir Alman subayına benzemektedir. Beyaz çocuk eldivenli elleriyle de selamlara zarif bir şekilde cevap veriyor.

Enver'in arabanın arkasında kılıç yerine kısa tüfek taşıyan iki sıra atlı daha bulunuyor. Tüfekleri sağ ellerinde, parmakları tetiğin üzerinde, namluları dizlerinin üzerinde olacak şekilde tutuyorlar. Bütün bunlar bir huzursuzluğa işarettir..

Başkent, Enver Paşa ile Almanlar arasındaki ilişkilere dair bastırılmış söylentilerle dolu. Enver 'in tutuklu ya da rehineden farksız olduğu ısrarla dile getiriliyor. Enver Alman heyetinin evinde yaşarken, Bouyuk-Dere'deki kendi sarayında ise General Saunders Paşa'nın kurmayları kalıyor. Alman arkadaşı onu bir an olsun yalnız bırakmıyor.

Konstantinopolis'in ne kadar tamamen Almanların elinde olduğuna dair bir fikir vermek için bir olaydan bahsedebilirim. Bir gün Ayasofya Camii'ne gittim ve girerken kurala göre terlik giymeyi unuttum. İyi bir Almancayla şiddetli bir bağırsızla ayağa kalktım”

"Patoffeln anziehen!" (Terliklerini giy!)

Fesli, uzun boylu, ama belirgin sarı saçlı ve mavi gözlü bir asker, tüfeğinin kabzasıyla bir çift kirli terliği bana doğru itti. Prusyalıların Türk dini ritüellerinin koruyucusu olması tuhaf bir durumdu.¹¹⁹

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin temel sebebi İstanbul'da ki hükümettir. Merhametsiz ve gaddar Alman ajanları ve İstanbul'daki hükümet, Osmanlı Devleti'ni yıkıma götürmüştür. Almanlar, Osmanlı Padişahının topraklarında kendi hegemonyası için çalışmış ve İngiltere, Fransa ve Rusya aleyhine propagandalar yaparak İttihat ve Terakki önderlerini etkilemeyi başarmıştı. İttihat ve Terakki üyelerini Osmanlı'nın tek dostunun kendileri olduğuna inandırmışlardır.

Kötü namıyla bilinen Enver Paşa'nın Osmanlı Savaş Bakanı olması (kişisel hırsları ve Almanya'ya yürekten bağlılığı) Almanlar için büyük bir fırsat olmuştu. Zira Enver Paşa'nın Başkumandan vekili olması kendisine itaat etmeyen subayları da ortadan kaldırmasına neden olmuş ve kendi ekibini rahatça kurabilmişti.

Bununla birlikte Alman General Limon Von Sanders Osmanlı ordularının başına geçmesi, Alman etkisini daha da artırmıştı.

Almanya ile İtilaf Devletleri arasındaki savaş başladığında Enver Paşa hariç Tüm Türk Bakanları ne pahasına olursa olsun bu savaşın dışında kalma düşüncesindeydi. Said Halim Paşa

¹¹⁹ Examiner (25 Aralık 1914), “Germans In Turkey”. s. 5.

ve savaş karşıtı bazı bakanlar ise Balkan coğrafyasındaki topraklar yeniden geri alınılmayacaksa savaşa karşı nötr düşüncededeydi.

Osmanlı Bakanlarından bir kısmı ise savaşı Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğunun kazanma şansı görülene kadar büyük harpten uzak durma taraftarıydı. Ayrıca bütün Osmanlı Bakanları harp sırasında savaşan tarafların kendi aralarındaki çıkar çatışmalarından faydalanma düşüncesindeydi.

Ancak Almanlar bütün gücüyle Osmanlı Devleti'ni savaşa sokmak için kışkırttı.

Türk Hükümeti, kendileri için Londra'da inşa edilen 2 savaş gemisinin Britanya tarafından el konulmasını şiddetle protesto etmişti. İstanbul basını da bu konuyu sürekli gündeme getirerek halk arasında bir infial uyandırmıştı. Basın açık bir şekilde Almanların yönlendirmesi altında hareket ediyordu.

İstanbul'da bulunan Britanya Büyükelçisi Sir Louis Mallet daha sonraki bir tarihte payitahttaki bütün gazetelerin Alman Büyükelçiliği tarafından finanse edildiğini ifade edecekti.

Osmanlı Hükümetinin Büyük Britanya'yı protestosu göz boyama amaçlı olduğu açıkça ortadaydı. Zira Türkler tarafını çoktan seçmişti. Ayrıca Türk halkı bu gemilerin satın alma parası için büyük fedakârlık yapmıştı. Bu nedenle Türkleri Britanya aleyhine kışkırtmak çok da zor olmamıştı.

Öte yandan Sadrazam Said Halim Paşa, kendisi iktidarda kaldıkça Osmanlı Devleti'ni, Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu yanında savaşa girmeye kimsenin ikna edemeyeceğini garanti etmişti.

10 Ağustos 1914 tarihinde Goeben ve Breslau Çanakkale boğazına vardığında İstanbul Hükümeti, kendisinin daha önce parasını ödediği ancak alamadığı 2 savaş gemisinin yerine bu gemilere el koyduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Britanya Alman mürettebatın kendilerine verilmesini veya Almanya'ya geri gönderilmesini istemişti. Bu şartlarda gemilerin Türklere kalmasına müsaade edileceğini bildirmişti. Osmanlı Devleti Alman mürettebatın gemiden uzaklaştırılacağı vaadinde bulursa da bunu yapmadı. Üstüne üstlük boğazdaki İngiliz ve Fransız ticaret gemilerine de el koydu. Özellikle Breslau kendisi için tehdit olarak gördüğü Fransız gemilerine de zarar verdi.

İstanbul'da bulunan Britanya Büyükelçisi Sir Louis Mallet, şu ifadelerde bulunuyordu: Alman gemilerindeki subaylar, Osmanlı Devleti'ni savaşa girme konusunda sürekli kışkırtmaya başladı. General Limon von Sanders ve Alman büyükelçisi Türkleri sürekli olarak Rusya'ya

karşı savaş ilan etmesini istiyor. (Goben ve Breslau isimli savaş gemilerinin Karadeniz'e açılmasını ve Rus limanlarını bombalamasını istiyor) Harbiye Nezareti ise Almanya'nın bu kışkırtmasına mümkün olduğunca direnmeye çalışıyor.

İstanbul'da bulunan Britanya Büyükelçisi Sir Louis Mallet, Enver Paşa'nın Almanya'nın yordakçısı olduğunu, bu nedenle Osmanlı Devleti'nin eline hiçbir savaş mazereti verilmemesi gerektiğini bildiriyordu. Sir Louis Mallet'in bu tavsiyeleri üzerine İtilaf Devletleri de Osmanlı Devletinden elde ettikleri kapitülasyonlardan vazgeçme taahhüdünde bile bulunmuştu. Türkiye'nin bütünlüğünü de koruma garantisi vermişti. Tek şartı ise Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması ve Çanakkale'den geçen ticaret gemilerine müdahale etmeme şartı koşmuştu.

Almanya karşıtı bir politika güden Osmanlı Sadrazamı Said Halim Paşa ise İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan İtilaf Devletlerinden Osmanlı'ya verebilecekleri bütün yardımı vermesini istemişti.

Öte yandan her ihtimale karşı boğazları korumak için mayınlar boğazın her iki yakasına da döşenmeye başlanmıştı. Bunu da Almanlar yapmaktaydı.

Sadrazam ise savaşta tarafsız kalacaklarını Britanya Büyükelçisi Sir Louis Mallet'e defaten ifade etmeye devam etmişti. Almanlar ise Enver Paşa'nın yardımıyla savaş hazırlarına devam etmekteydi. Nitekim İmparatorluğun her tarafında insanları Britanya aleyhinde savaşa karşı kışkırtıyordu.

Bu arada Osmanlı sınırlarındaki Alman subayları ve erleri Almanya'ya gönderilmek yerine Türk ordusunda görev yapıyordu. Alman Deniz subayları ve erleri de akın akın Osmanlı'ya gelmeye devam ediyordu. 28 Ağustos 1914 tarihinde Britanya Büyükelçisi Sir Louis Mallet Londra'ya çekmiş olduğu telgrafta; "Bana ulaşan bilgide hiçbir şüphe yoktur ki Çanakkale ve İstanbul boğazları tamamen Almanlar tarafından kuşatılmış bir bölge olacaktır." Osmanlı Sadrazamı Said Halim Paşa, Alman gemilerinin Osmanlıya sığınması ile ilgili hiçbir bilgiye sahip olmadığını ve aynı zamanda Türk Hükümeti tarafından kesinlikle Almanların çağrılmamış olduğunun garantisini verdi.

10 Eylül'e kadar Britanya elçiliği, Almanya'dan sevk edilen aşağıdaki savaş mühimmatlarının izini sürmüştü.

Goeben için 3000 atımlık mermi, mühimmatıyla beraber 1 adet sahra topu bataryası ve pek çok sayıda ağır obüs bataryaları ve binlerce tüfek.

16 Eylül'e kadar Osmanlı donanması tamamen Almanların elindeydi ve Osmanlı Denizcilik bakanı son derece dirayetsizdi. Oysaki Almanya ve Avusturya-Macaristan büyükelçileri Goeben ve donanmanın geri kalanını Karadeniz'e göndermeleri hususunda Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı ikna etmek için büyük bir çaba sarf ediyorlardı. Sadrazamın iddiasına göre ise Osmanlı Devleti'nin böyle niyeti yoktu. Denizcilik Bakanı da aynı düşüncedeydi.

Ancak 20 Eylül 1914 tarihinde Breslau ve yanında bulunan 3 küçük gemi Alman Büyükelçiliğinden aldığı emirle Karadeniz'e girdi. Ancak Rus donanması ile bir çatışmaya girmeden geri döndüler. Osmanlı Kabinesinin kararını hiçe sayarak yapılmış olan bu hareket küçük bir başkaldırıydı. Sadrazam artık kendi evinde aslında bir misafir gibiydi. Zira İstanbul artık silahlı bir Alman kampıydı. Türk Bakanları ve Yabancı büyükelçiler de General Liman von Sanders ve Enver Paşa'nın insafına kalmıştı.

Bu olaylar üzerine Sir Louis Mallet'in isteğiyle bir İngiliz filosu Çanakkale boğazını gözlemesi için eylül ayı sonunda bölgeye geldi. Öte yandan Mısır'a yapılacak bir saldırı gibi gözükken hazırlıklar aslında Türk Hükümetinin herhangi bir talimatı olmadan direkt Almanya tarafından gerçekleştiriliyordu.

Büyük Britanya'ya karşı askeri bir harekât gerçekleştirmek amacıyla Alman subayları, Askeri mühimmatlarla birlikte Süveyş Kanalı ve Akabe'ye doğru yola koyulmuştu. Türk Hükümeti, Mısır'ın İngilizler tarafından tahliyesini istedi.

Bu hareket ise Almanların Türk Kabinesine karşı zaferinin işareti oldu.¹²⁰

Hamilton Spectator gazetesinin 31 Aralık ve Border Watch'un 20 Ocak 1915 tarihinde yayınladıkları "Enver Paşa'nın Enerjisi" başlıklı haber Enver Paşa'nın 1. Dünya savaşı öncesi Almanlarla olan ilişkisinin Avustralya basınında ironik bir şekilde ele alındığını gösteren bir haber olarak göze çarpmaktadır. Enver Paşa'nın Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği yaptığı dönemde İstanbul günlük yaşamının anlatıldığı haber şu şekilde yayınlanıyor.

"Enver Paşa'nın Enerjisi."

Konstantinopolis'ten henüz dönen ve oradaki yaşamı grafik bir resimde anlatan Rus sanatçı, Enver Paşa'nın faaliyetleri üzerinde duruyor. Yazar, Enver Paşa'nın sabahdan akşama kadar şehirde bir kasırga gibi uçarken görüldüğünü söylüyor. Aniden caddede tiz bir motor kornası duyuluyor ve yoldan geçenler duvarlara veya köprülerin korkuluklarına yapışıyor. Sonra kılıçları çekilmiş dört nala koşan bir atlı bölüğü geliyor. Bu bölük Enver Paşa'nın kendisini takip ediyor. Motor kornasının duyulmasına rağmen Enver motorda değil, bir çift koyu siyah atın çektiği bir arabaya biniyor. Arabanın yanında bir uşak oturuyor ve Kayzer'den bir hediye olan otomobilin sesini çıkarıyor. Kayzer, sadık dostuna muhteşem

¹²⁰ The Argus (16 Ocak 1915), "How Turkey Went To War" "Strange Tale Of German Intrigue", s.4.

bir motorlu araba gönderdi, ancak Enver Paşa, Jön Türk olmasına rağmen, Eski Türk'ün at sevgisini hala koruyor. Bu yüzden, aziz arkadaşının hediyesinden bir şeyler göstermek için otomobilin kornasını at arabasında kullanıyor. Arabanın arkasında kılıç yerine tüfek taşıyan iki sıra atlı daha var. Bütün bunlar korku ve huzursuzluğun bir resmidir.”¹²¹

Avustralya basınında Enver Paşa'nın Almanlarla olan ilişkisi ilerleyen günlerde de yoğun şekilde işlenmeye devam edecekti. Özellikle The Telegraph'ın Londra Daily Chronicle'da çalışan ve Enver Paşa'yı bizzat tanıdığı ifade edilen bir kişi tarafından kaleme alındığı “Enver Pasha -Kötü Namı Türk” başlıklı haber, Enver Paşa'nın bir Alman maşası olduğuna dair ağır ithamlarda bulunuyordu. Aynı haberi Morning Bulletin, 6 Ocak tarihinde aynı başlıkla yayınlıyacaktı. Enver Paşa'nın askeri ve siyasi hayatına dair önemli tespitler içeren haberin tam metni şu şekildedir.

“Enver Paşa

Kötü Namı Türk

Muhtemelen Avrupa'da hiç kimse -Alman İmparatoru olmadıkça- Enver Paşa (Londra Daily Chronicle'da "Onu Tanıyan Kişi" yazıyor) kadar küçük bir yetenek temelinde bu kadar çok ün kazanmamıştır.

Bugün Türkiye'yi Müttefiklerle intihara meyilli bir savaşa sokan adam olarak görülüyor.

Altı yıl önce bir "Özgürlük Kahramanı" olan Niyazi Bey'le, Abdülhamid'in despotizmini devirecek ve Osmanlı İmparatorluğu içinde özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve dünyanın geri kalanıyla barışı başlatacak devrimi başlattı.

O zamandan beri Türkiye iki feci savaşa girdi ve üçüncüsüne giriyor. Ev işlerinde evini alt üst etmiş ve o evi Abdül'ün günlerinde olduğu haliyle bırakmıştır. Kaderin bir ironisi olarak, temiz traşlı yanakları ve kıvrık, mumlu bıyığı olan bu düzgün ve zarif genç adam, Genç Türkiye'nin doğumuna bir an için başkanlık etti ve muhtemelen cenaze de törenlerine de başkanlık edecek gibi görünüyor.

Onunla ilk küçük tanışıklığım biraz şok ediciydi. Hepimizin duyduğu gibi, sicili o kadar romantik, heyecan verici ve ilham verici bir Garibaldi destanıydı ki, bu destanın beyaz bir kravat ve kırlangıç kuyruğunun gerçekçiliği ile bozulmaması gerekiyordu. Sultan'ın onu uçmaya davet edilen örümcek gibi, af ve terfi için Konstantinopolis'e gelmeye davet ettiği Temmuz 1908'den önce çok az insan onu tanıyordu. O sırada, İttihat ve Terakki'nin gizli propagandası karşısında birdenbire alarma geçen Abdülhamid, artık güçlü olan bu örgütü araştırmak için Selanik'e özel bir komisyon gönderdi. Enver Bey namusundan vazgeçerek canını kurtarmak için kaçtı. Makedonya, padişahın yozlaşmış despotizmine karşı isyan etmeye çoktan hazırды. Hıristiyanların eski ve acı dertleri vardı. Kötü yönetim yabancı sivil ajanların ve jandarma subaylarının müdahalesine yol açtığı için Müslümanlar öfkeliydi ve birçoğu imparatorluğun Büyük Devletlere satıldığına inanılıyordu. Jön Türkler, gizli propagandaları ve harikulade teşkilatlarıyla daha şimdiden, saflardan ve subaylar arasından binlerce asker kazanmışlardı ve her köyde devrim özlemi çeken Türkler vardı. Bu Enver Bey için bir fırsat oldu. Oyunculuk yeteneğinde hiçbir eksikliği yoktu. Köylü kıyafetlerini giydi ve sakal bırakmaya başladı. İç kesimlerde köy köy geziyor, ateşli bir şekilde askere alma konuşmaları yapıyor, gençleri saflarına kaydettiriyordu. Niazi Bey, Resna bölgesinde ve Arnavutlar arasında iyi iş çıkarıyordu. Diğer genç subaylar, Manastır, Kosova ve Selanik vilayetinin kırsalını ayağa kaldırıyorlardı.

¹²¹ Hamilton Spectator (31 Aralık 1914), “Enver Pasha's Energy”. s. 3; Border Watch (20 Ocak 1915), “Enver Pasha's Energy”. s. 1.

Mükemmel Vatanseverlik

Ama tüm bu isimler arasında en çok adından söz edilen Enver Bey'di. O, vatansever, kurtarıcı ve mükemmel bir kahramandı, Hürriyet, Kardeşlik ve Meşrutiyet'e yeni askerler getirenlerin en ilham vericisiydi. Abdülhamid Hükümeti yerle bir oldu. Şaşırtıcıydı. Bu, yenilmez görünen casusluk, rüşvet ve kötülük ağı sanki sihirle süpürüldü ve Enver, Selanik ve Edirne'nin kışlalarından ve Paris kafelerinden toplanan rengarenk bir vatansever ekiple İstanbul'a geldi. Hepsi, başarıları konusunda olağanüstü derecede mütevazıydı. Bu kardeş örgüt aracılığıyla imparatorluğu kurtarmak için iş birliği yapanların isimlerini ifşa etmeyeceklerdi. Kendisinin fotoğrafının çekilmesine izin vermeyen Enver Bey, Selanik garnizonunun çalışmalarına iltifat edince Asya'da da kahramanlar olduğunu söyledi.

O ağdalı bıyığı ve çitkırıldım tavrıyla, tereddütlü ve basmakalıp konuşmalarla onu gördüğümde, hayattaki doğal mesleğinin politika değil, Londra'daki bir pansiyonda çapkınlık olduğu duygusuna karşı koyamadım. Bu, şüphesiz, eksik bir tahmindir. O, yalnızca politik entrikalarda değil, aynı zamanda kritik, muhteşem ana giriş yaparak siyasetin dramında da usta olduğunu kanıtladı. Görgüsü elbette diplomatik anlamda iyidir ve dünyanın en terbiyeli insanları olan Türkler arasında sinsi birisidir. Almanya'nın başkentinde askeri atışe olarak görev yapmak üzere Berlin'e doğru yola çıkmak üzereyken, Abdülhamid'in onu çağırdığı ve onu o kadar uzun süre hoş sohbetle tuttuğu ve Doğu Ekspresini kaçırdığı söyleniyor.

1909'da Abdülhamid'in karşı devrimini planladığı ve Jön Türkleri neredeyse devirdiği sırada Enver Bey derhal olayın merkezini yeniden ele geçirmeyi başardı. Avrupa, bu gözü pek kahramanın Avrupa'ya turladığını ve Selanik'e tam zamanında vardığını duyunca rahat bir nefes aldı. Nitekim orduyu kontrol eden Mahmut Şevket Paşa'ydı; Enver, Binbaşı Muhtar Bey'in komutasındaki bazı sokak dövüşlerinde yer aldığı için oldukça düşük komutanlığa sahipti.

Enver Bey'in üç yıllık hükümeti -yani entrika ve yıldırma yoluyla yönetim- süresinde Enver Bey etkisiz değildi. Bunun nedeni, önceki başarılarından çok Berlin'deki pozisyonuydu. Küçük çaplı, kendi inisiyatifi çok az olan ve kolayca etkilenebilen bir adamdı. Şevket Paşa, hatip Ahmet Rıza gibi kişisel ağırlığı yoktu. Ama Almanya'nın sözcüsü olarak etkinliği arttı. Jön Türk devriminin ordu tarafından yapıldığı ve devrimin ruhunun sadece Türk vatanseverliğinde değil, aynı zamanda Türkçülükle olduğu hatırlanmalıdır. Bu özgürlük ve reform şevkenden çok askeri zafer şevkine yol açtı.

Şimdi Almanya, Türkiye ordusunu yeniden örgütliyordu. Savaş mühimmatı ve strateji sistemleri sağlıyordu. Almanya'nın fikirlerinin ağırlığı vardı ve Enver Bey giderek Alman politikacıların maşası haline geliyordu ve bu nedenle Alman Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla kişisel yeteneğiyle orantısız bir nüfuz elde etti. Jön Türkler, Bulgaristan savaşında bir rezalet döneminden sonra tekrar göreve geldiklerinde, Almanya'nın maşası olan ve onun uğursuz etkisine kapılmış Enver Bey'in önemli bir görev üstlenmesi doğaldı. Unutulmamalıdır ki Büyük Britanya, eski müttefiklerinin saldırılarıyla zayıflamış olan Bulgaristan ile savaşı yenilemek için barış görüşmelerini kestiğinde Türkiye'ye sempati duymamıştır ve duymayacaktır. Ancak Almanya'nın hala sempatisi vardı ve yeni vaatler verdi. Sadrazamın daha akıllı tavsiyelerini geçersiz kılan ve Türkiye'yi daha umutsuz bir savaşa girmeye ikna edenler Almanya ve Enver Paşa'dır. Enver Paşa, yıkıntılar arasında asla hak etmediği bir üne kavuştuğunu ve sonunun rezil olacağını düşünerek kendini avutabilir.¹²²

3.2. Sarıkamış Taarruzu Hakkında Çıkan Haberler

Sarıkamış Harekâtı, yapılış zamanı ve askeri taktik yönleriyle 1. Dünya Savaşı'nın en çok tartışılan taarruzlarından birisidir.¹²³ 3. Ordu, 22 Aralık 1914 tarihinde Başkomutan Vekili Enver Paşa komutasında Sarıkamış Harekâtı'nı başlattı. I. Dünya Savaşı'nın büyük çarpışmalarının yaşandığı Sarıkamış Harekâtında Osmanlı ordusunun düşmandan çok -25

¹²² The Telegraph (1 Ocak 1915), "Enver Pasha". s. 8; Morning Bulletin (6 Ocak 1915), "Enver Pasha". s. 3.

¹²³ H. Kanal (2014). Sarıkamış harekâtı esnasında cepheye yaşananlar ve Anadolu'ya etkileri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54 (2), s. 87.

derecelik dondurucu soğuga yenik düşmesi ve bu hava şartlarına rağmen Enver Paşanın emriyle taarruza geçmesi sonucunda Doğu Anadolu'nun işgali ile birlikte çok sayıda asker donarak hayatını kaybetmiştir.¹²⁴

Avustralya basını Sarıkamış taarruzuna geniş yer vermişti. 4 Ocak 1915 tarihli Maryborough and Dunolly Advertiser ve Examiner gazeteleri, “*Enver Paşa Yenildi*” başlığıyla Sarıkamış Harekâtı ile ilgili ilk haberi gazete sütunlarına şu şekilde taşıyacaktı.

“Güçlü bir ordusu ve bol topçusu olan, bir zamanlar parlak genç Türk lideri ve Türkiye'nin Harbiye Nazırı olan Enver Paşa, takviyeler gelmeden garnizonu etkisiz hale getirmek düşüncesiyle geçen hafta Sarıkamış'a yürüyüşe başladı. Garnizonun bir kısmı 15 mil sıralandı ve her iki taraf da derin karın içinde göğüs göğüse bir savaş başlattı. Ruslar yavaş yavaş geri çekildiler ve vadinin her iki tarafına da hükmedecek şekilde bölündüler. Türkler Sarıkamış'a ulaştığında, Rus takviyeleri aniden geldi ve Türkler üç taraftan kuşatıldı, sadece bir dar çıkış bıraktı. Türkler, çok ağır kayıplara ek olarak muazzam miktarda yeni teçhizatı terk ettikleri için kötü bir şekilde yenildiler. İlk defa muharebe komutanlığı yapan Enver Bey, o kadar bunalıma girdi ki, komutanı Alman General Von Sanders'a verilen ordudan ayrıldı.”¹²⁵

Birchip Advertiser and Watchem gazetesi Sarıkamış harekâtını 6 Ocak tarihi itibarıyla haber yapmıştı. “*Enver Paşa Yenildi*” başlığıyla verdiği haber yenilginin sebepleri hakkında yorumlar içermektedir. Haber metni şu şekilde verilmiştir.

“Türkiye'deki iktidar partisinin lideri Enver Paşa komutasındaki Türk birlikleri Ermenistan'da ağır bir yenilgi aldı.

Enver Paşa güçlü bir ordu ve bol topçu birliği ile geçen haftadan itibaren Sarıkamış harekâtına başladı

Takviye güçleri gelmeden önce hızlı bir saldırı ile garnizonu alt etmeye çalıştı. Garnizonun bir kısmı on beş mil boyunca bir sorti yaptı ve savaş başladı. Her iki taraf da göğsüne kadar kara battı.

Ruslar yavaş yavaş geri çekildiler ve vadinin her iki tarafına doğru bölündüler. Türkler Sarıkamış'a ulaştığında, Rus takviyeleri aniden geldi ve Türklere sadece dar bir çıkışı olan vadide üç taraftan saldırdı. Türkler ağır kayıplar vermenin yanı sıra birçok yeni teçhizatı orada bıraktılar

Bu Enver Paşa'nın komutan olarak ilk deneyimiydi. Yenilgiye çok üzüldü ve ordudan ayrıldı, komuta Türkiye'deki Alman askeri lideri General Von Sanders'a devredildi. Field-Marshal von der Goltz da Kafkas cephesine gitti.”¹²⁶

The Albury Banner and Wodonga Express, 8 Ocak tarihli gazetesinde Sarıkamış harekâtıyla ilgili yaptığı haberinde Enver Paşa'nın komuta ettiği ilk harekatta başarısız olmasının ardından depresyona girdiğini ve bunun sonunda ordudan ayrıldığını, ayrıca Enver Paşa'nın komutasını, Türk ordusunda reform yapmakla görevlendirilen Alman subayı General Liman von Sanders'a devrettiğini ve kısa süre önce Belçika'dan Türk askeri kuvvetlerinin komutasını almak üzere gönderilen Mareşal von der Goltz'un, Ruslara karşı operasyonların

¹²⁴ R. Balcı (1999). Sarıkamış harekâtı.

¹²⁵ Maryborough and Dunolly Advertiser (4 Ocak 1915), “*Enver Pasha Defeated*”, s. 2.

¹²⁶ Birchip Advertiser and Watchem (6 Ocak 1915), “*Enver Pasha Beaten*”, s. 3.

sorumluluğunu üstleneceği Kafkas cephesi için Konstantinopolis'ten ayrıldığı bilgisini vermişti.¹²⁷

3.3. Taarruz Sonrası Enver Paşa'ya Karşı Tepkiler

Enver Paşa'nın Doğu Anadolu ve Kafkaslara daha sonra da Hazar ötesine açılma planlarının ilk adımı olarak gördüğü Sarıkamış Harekâtı (15-22 Aralık 1914)'nin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Doğu Anadolu yolu Ruslara açılmıştır.¹²⁸

Sarıkamış taarruzu sonrası Avustralya basınında Enver Paşa'nın devlet içindeki otoritesinin sarsıldığına ve Enver Paşa'nın askerine ona olan tepkisinden dolayı komutanlık görevinden alındığına dair haberlere oldukça sık rastlanmaktadır.

The Sun, 18 Ocak 1915 tarihli haberinde Enver Paşa'nın Jön Türklere karşı bir komployu bastırmak için İstanbul'a döndüğü bilgisini vermektedir.¹²⁹

The Age "*Enver Paşa'nın Yaşamına Kast*" başlığıyla verdiği 3 Mart 1915 tarihli haberinde Türkiye'deki Jön Türk partisinin ve Alman yanlısı hareketin iki lideri, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve İçişleri Bakanı Talat Bey'in hayatlarına kast edildiğini ve Konstantinopolis'ten gelen bilgiye göre cumartesi günü bu iki bakanı öldürmek için ikinci bir başarısız suikast girişiminin yapıldığı bilgisini vermektedir. Nitekim haberin içeriğinde bu suikastı kimlerin hangi sebeple düzenlediğine dair bilgi yer almamaktadır.¹³⁰

The Express and Telegraph gazetesinin 22 Haziran tarihli haberinde ve The Richmond River Express and Casino Kyogle Advertiser'ın 25 Haziran tarihli "*Enver Paşa Korkuyor*" başlıklı Paris kaynaklı haberinde Enver Paşa'nın canından endişe duyduğunu ve askerlerle temasa geçmesini önlemek için askeri komutanlığından alındığını ve İstanbul'da Kızıl Haç 'ı denetlemek için yaptığı hastane ziyareti esnasında bazı yaralı askerlerin onu tehdit ettiği bilgisini vermektedir.¹³¹

7 Eylül 1915 tarihli Hamilton Spectator gazetesi ise "*Enver Paşa'ya İsyan*" başlığıyla verdiği haberinde Bağdat'ta bulunan Cemal Paşa'nın, Türk Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya karşı bir isyan düzenlemeyi düşündüğü iddiasına yer vermişti.¹³²

¹²⁷ The Albury Banner and Wodonga Express (8 Ocak 1915), "*Enver Pasha Defeated*", s. 21.

¹²⁸ Ş. S. Aydemir (1999), *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 93-94.

¹²⁹ The Sun (18 Ocak 1915), "*Enver Pasha*", s. 5.

¹³⁰ The Age (3 Mart 1915), "*Enver Pasha's Life Attempted*", s. 9.

¹³¹ The Express and Telegraph (22 Haziran 1915), "*Enver Pasha*", s. 1

¹³² Hamilton Spectator (7 Eylül 1915), "*Revolt Against Enver Pasha*", s. 6.

Examiner'ın Ekim 1915 tarihli “*Enver Paşa'nın İntikamı*” başlıklı Londra Daily Express kaynaklı haberinde ise, Enver Paşa'nın Kafkasya'daki yenilgilerinin intikamını almak için hareket ettiğine dikkat çekiliyor ve Kont Reventlow'un Alman kamuoyunun bunu sadece Türkiye'yi ilgilendiren bir mesele olarak gördüğü yönündeki vicdansız ve duygusuz değerlendirmesine dikkat çekiyor.¹³³

The Evening Echo “Enver Paşa Afroz Edildi” başlığıyla sunduğu haberinde 22 Eylül 1915 tarihli haberinde Türk din adamlarının Jön Türklere ve Almanlara karşı ayaklandıklarını, Enver Paşa ve arkadaşlarını dinden afroz edildiğini ve bu isyanın Türk halkı ve askeri üzerinde büyük etki uyandırdığı bilgisini veriyor. Aynı haberde Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çoğunluğunun savaşın devamına karşı olduğuna da değiniliyor.¹³⁴

3.4. Çanakkale Cephesi ve Enver Paşa

Yirminci yüzyılın başında büyük güçlerin ve çağın muazzam teknolojilerinin bir araya geldiği Çanakkale Muharebesi'nde Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden çekilmeden önce söz konusu muharebelerde asker sayısı ve teknolojik üstünlük İtilaf Güçleri'nin elinde olmasına rağmen büyük bir zafer kazandı. Bu mücadelenin ordu, kolordu, tümen ve alay komutanlarının ve erlerin mücadelesi ile başarıya ulaştığı tartışılmaz bir gerçektir. Ancak İstanbul'da Genelkurmay binasında oturarak savaşın nihai sonucunu beklemeyen, sürekli cepheye giderek askerî düzenlemeleri sağlayan, Çanakkale Cephesi'ni sevk ve idare eden tüm komuta kademesini oluşturan, cephenin askerî ve siyasî hedeflerini belirleyen, lojistik desteğini bütün harp boyunca sürdüren bir kişi daha vardı; o da Enver Paşa idi.¹³⁵

Northern Star ve Examiner gazetelerinin 10 Temmuz'da yayınladıkları “*Enver Paşa'nın Kurtuluşu*” başlıklı haberde, Enver Paşa'nın yoğun bir Yeni Zelanda ateşi altında kaldığından ve kıl payı kurtulduğu bilgisini verceklerdi.¹³⁶

The Mercury 16 Temmuz 1915 tarihinde “Enver Paşa'nın Gururu” başlığıyla gazete sütunlarına taşıdığı haberinde, United Press of New York muhabirinin Türk Harbiye Nazırı Enver Paşa ile 7 Haziran 1915 tarihinde İstanbul'da yapmış olduğu özel röportajına yer vermişti. Röportajın tamamı şu şekilde yayınlanacaktı.¹³⁷

¹³³ Examiner (12 Ekim 1915), “*Enver Pasha's Revenge*”, s. 5.

¹³⁴ The Evening Echo (22 Eylül 1915), “*Enver Pasha Excommunicated*”, s. 1.

¹³⁵ Y. Çatal (2019). *Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Çanakkale Cephesindeki Rolü*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 3.

¹³⁶ Northern Star (10 Temmuz 1915), “*Enver Pasha's Escape*”. s. 5; Examiner (10 Temmuz 1915), “*Enver Pasha's Escape*”. s. 7

¹³⁷ The Mercury (16 Temmuz 1915), “*Enver Pasha's Boast*”. s. 5.

“ENVER PAŞA ’NİN ÖVÜNCÜ”

United Press of New York 7 Haziran’da Türk Harbiye Nazırı Enver Paşa ile İstanbul’daki özel muhabirinin yaptığı röportajı yayınladı.

Çanakkale bugün Cebelitarık kadar zapt edilemez ve hatta önceki zamanlardan bile daha geçilmez durumdadır. Müttefik Filosu tarafından yok edilen Seddül Bahr, yalnızca modern savaşın gerekliliklerine hiçbir şekilde cevap vermeyen ve boğazların geçişini zorlaştırmak için oldukça basit engeller olan eski kalelerden oluşuyordu. Onların yerini en modern savunmalardan oluşan eksiksiz bir sistem aldı. Bunları kurmak için bolca zamanımız vardı ve hem karadan hem de denizden gelebilecek her türlü saldırıya ve modern savaşın mümkün olan her türüne direnmek için en gelişmiş hatlarda inşa edildiler. Boğazlar bugün daha önce hiç olmadığı kadar iyi savunulmaktadır. Bu arada, Yüce Tanrı’nın yardımıyla kimsenin onları geçmesine izin vermeyeceğiz. Boğaz’ın kenarlarında, mevcut saldırı başladığından beri orada kurulu olan yeni savunma sisteminden tamamen ayrı olarak eşit derecede iyi savunuluyoruz. Artık denizaltı filomuzda daha da büyük ve daha güvenilir savunma araçlarımız var ve bunun etkinliği Rus amiral gemisinin batmasıyla zaten kanıtlandı. Karadeniz saldırılarına karşı daha iyi bir savunma sağlanamazdı ve denizaltıların mevcudiyeti, Rusların İstanbul’un kuzeyindeki kıyıya etkin bir şekilde çikarma yapan birliklerinin tüm umutlarını yok ediyor. Gemiler kıyılarımıza yaklaşmadan batacaaktır.

Denizaltılarımız, Rus donanmasının Boğaz’ın tahkimatlarına karşı yapacağı herhangi bir deniz harekâtını imkânsız kılmakta da aynı derecede etkilidirler. İstanbul’un konumunun kesinlikle ulaşamaz olduğunu düşünüyoruz. Böylece şehir geçmişte olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu’nun şanlı başkenti olmaya devam edecektir.”

Punch “Enver Paşa ’nın Büyük Hatası” başlığıyla verdiği haberinde ise, Enver Paşa ’nın askerlik vasfından alaycı bir dille bahsettiği göze çarpmaktaydı. Enver Paşa ’nın bir askerden çok bir keten kumaşçısına benzetildiği haberde, Enver Paşa ’nın Gelibolu Cephesinde ülkenin kurtarıcısı olarak adını duyurmak için büyük bir aceleyle askere saldırı emri verdiğini ve bu acele saldırı sonucunda işgalcilerin büyük bir zafer elde ettiği ve Türkler ‘in şimdiye kadar yaşadıkları en kötü geri dönüşü yaşadıkları ifade edilmişti¹³⁸

The Sun gazetesi, 16 Ağustos tarihli “Enver Paşa Umutlu” başlığıyla verdiği haberinde, Enver Paşa ’nın Gelibolu cephesi ile ilgili Amerikalı bir muhabire verdiği röportaja yer vermişti. Enver Paşa ’nın Amerikalı gazeteciye verdiği röportajda “Kendisini daha da güçlendirse de düşmanı kontrol altında tutacağımızdan kesinlikle eminim. Müttefiklerin eylemi bizi şaşırtmadı. Gelibolu ’da çoğunluktayız ve avantajımızı koruyacağız.” cümleleriyle Enver Paşa ’nın Gelibolu cephesi hakkındaki yorumuna yer vermişti.¹³⁹

Ararat Chronicle and Willaura and Lake Bolac Districts Recorder, Atina kaynaklı 20 Ağustos tarihli haberinde, savaş başladığından beri İstanbul’da tutuklu bulunan İngiliz jokeyi Field’in serbest bırakıldığı bilgisini verecekti. Haberde Field’in” Enver Paşa ’nın gücü o kadar büyüktür ki Almanlar bile onu engellemeye cesaret edemez.” sözleri. Enver Paşa ’nın sahip olduğu siyasi ve askeri güç hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Enver Paşa ,’nın

¹³⁸ Punch (29 Temmuz 1915), “Enver Pasha's Great Mistake”. s. 5.

¹³⁹ The Sun (16 Ağustos 1915), “Enver Pasha Hopeful”. s. 1.

Gelibolu cephesine gittiğinde, Enver Paşa ile ilişkileri gergin olan General Liman von Sanders ‘ın İstanbul’da kalmayı uygun gördüğünden ve Türk askerlerin çoğunun yeterli tüfek ve mühimmat ile donatılmamış olduğu bilgileri haberin dikkat çeken ayrıntıları olarak göze çarpmaktadır. Field ayrıca şunları ekliyor;

“Konstantinopolis’ casuslarla dolu ve fısıltı şeklinde savaş konuşuluyor. Padişah aylardır ilk kez cuma günü Selamlığa katıldı. Halen sağlığı bozuk ve devlet işleriyle ilgilenmiyor, günlerini nargile çekerek ve sakız rakısı içerek geçiriyor. Eski Türkler güçlerini kaybetmemişler ve kuytu köşede de olsa; sürekli gizlice tartışıyorlar. Şehirde birkaç İngiliz kaldı, ancak şehir dışına çıkmalarına izin verilmiyor. Bazen iddia edilen suçlardan dolayı darp edildikleri de oluyor.”¹⁴⁰

---

¹⁴⁰ Ararat Chronicle and Willaura and Lake Bolac Districts Recorder (20 Ağustos 1915), “Enver Pasha's Power”. s. 3.

4. ENVER PAŞA'NIN SON YILLARI

4.1. Yurt Dışına Çıkışı

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ne Enver Paşa'nın ne Talat ne de Cemal Paşaların Türkiye'de kalabilmeleri artık mümkün değildi. Çünkü İtilaf Devletleri Donanması'nın İstanbul'a en kısa zamanda içinde gelmeleri muhtemeldi ve bir numaralı harp suçlularını yerinde tevkif edebilirlerdi. Öte yandan İttihat ve Terakki ile arası pekiyi olmayan son padişah VI. Mehmet Vahdettin'den de yardım görmeleri mümkün değildi. Ayrıca İttihatçılardan hiçte hoşlanmayan ve onları alt etme arzusuna sahip Sultan VI. Vahdettin, İngilizlerle gizlice anlaşarak, kendilerini yakalattırıp Ermeni ve Rum gibi unsurların öldürülmesi iddiasıyla yargılayıp, sonuçta idam ettirilmelerinin tasarlandığı haberini de almışlardı.¹⁴¹ Tüm bu gelişmeler üzerine, Başkumandan Vekili olan Enver Paşa, Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra 1918 Kasım başında Talat Paşa ve diğer üst yöneticilerle birlikte İstanbul'u terk etti. İstanbul'dan ayrılan heyet önce Kırım'a, oradan da Berlin'e gitti. Enver Paşa'nın yurtdışına çıktığına dair haberler de Avustralya basınında da yer bulacaktı.

Enver Bey'in yurt dışına kaçtığına dair haberler, Avustralya basınında 16 Kasım itibarıyla yer bulmaya başlayacaktı. Nitekim, Londra kaynaklı bir haberle olayı kamuoyuna duyuran ilk gazete olan The Daily Mail, "*Türk Liderler Berlin'e İltica Etti*" başlığıyla, Talat Paşa ve Enver Paşa'nın Alman subayı kılığında Berlin'e sığındıklarını, burada gözaltına alındıklarını ve barışın imzalanmasından sonra sınır dışı edilecekleri bilgisini verecekti. Oysa ki, Enver Bey ve arkadaşları ile ilgili verilen bu bilgi gerçeği yansıtmamaktaydı.

Avustralya basınının, olaylara sömürgesi olduğu İngiltere penceresinden baktığını ve Enver Paşa'ya olan yaklaşımlarının da özellikle 1. Dünya savaşı öncesi Almanya ile ittifak süreciyle beraber değiştiğinden daha önceki bölümlerde söz etmiştik. Enver Bey'in yurt dışına çıkışıyla ilgili basına yansıyan haberlerde de oldukça yoğun karalama kampanyası yürütüldüğü dikkat çekmektedir. Örneğin, 16 Kasım 1918 tarihli Daily Observer, "*Türk Bakanları Kaçtı*" ve "*Büyük Kamu Parası Kayıp*" başlıklarıyla, Osmanlı'nın üç eski bakanlarından olan Enver, Talat Paşa ve Cemal Paşa'nın, devlete ait olan büyük miktarda parayı yanlarına alarak kaçtıklarının yönünde gerçeği yansıtmayan Londra kaynaklı haber yayınlamıştı.¹⁴² Öte yandan, The Border Morning Mail ve Riverina Times ve Daily Examiner, Enver Paşa ve arkadaşlarının

¹⁴¹ E. Ş. Arslan (2004). *Sürgünde Üç Ölüm*, Çev.: Aziz Akpınarlı, Haz: Ömer Hakan Özalp, Truva Yayınları, İstanbul, s. 20.

¹⁴² Daily Observer (16 Kasım 1918), "*Turkish Ministers Escape*", s. 2.

halkın parasıyla yurtdışına kaçtıklarına dair haberi, Reuters'u (Washington) kaynak göstererek yayınlacaklardı.¹⁴³Öyle ki, Daily Examiner, yapmış olduğu bu haberi “*Tüm Kasayı Boşaltmışlar*” başlığıyla yayınlıyacaktı. 16 Kasım itibariyle tüm ulusal gazeteler, adeta Enver Paşa'yı halkın parasıyla beraber ülkesinden kaçan bir lider olarak ilan etmek için yarışır gibiydi. Bu linç yarışında, en sert ve çirkin haberi yapan gazeteler ise, “*Türk Hırsızları*” gibi bir başlık kullanan Darling Downs ve “*Hırsızlar Yerlerine Vardı*” başlığıyla haber yapan Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate gazeteleri olacaktı.¹⁴⁴

16 Kasım tarihinde Avustralya basınında yayınlanan tüm gazetelerde, yurt dışına kaçtığı söylenen isimler listesinde Enver Paşa, Talat, Paşa ve Cemal Paşa yer almaktaydı. 18 Kasım tarihli Geelong Advertiser gazetesi ise, “*Türkiye'de Düzenin Oluşturulması*” başlığıyla verdiği haberinde yurt dışına çıkan isimler arasına Hariciye Nazırı Nazım Paşa'yı da ekleyecekti. Gazete bu isimlerin kamuya ait parayla yurtdışına kaçtıkları için, uluslararası kanuna göre suç işlediklerini ve bu kişilerin uluslararası mahkemelerde yargılanmaları gerektiğine dair haber yapacaktı.¹⁴⁵The Northern Miner ise Enver Paşa'nın halkın parasıyla yurtdışına kaçtığını, “*Muhteşem Türk*” gibi ironik bir başlıkla yayınlıyacaktı.¹⁴⁶

Avustralya basınında, Enver Paşa'nın yurtdışına gidişiyile ilgili çok fazla haber olmasına rağmen, yurt dışına nerden ve nasıl gittiğine dair bilgi uzun süre yer almayacaktı. Öyle ki, Enver Paşa'nın Almanya'ya havayoluyla gittiğine dair asılsız haberler dahi yayınlınacaktı. Nitekim, 21 Kasım tarihli Port Fairy gazetesi, Enver Paşa'nın bir Alman denizaltısıyla bilinmeyen bir yere gittiğini duyuran ilk gazete olacaktı.¹⁴⁷

4.2. Türkiye'ye İade Edilme Talebi

The Journal gazetesi 25 Kasım 1918 tarihli “*Türkler Berlin'e Uçtu*” başlığıyla gazete sütunlarına taşıdıkları Kopenhag menşeli haberinde, Enver, Talat, Cemal, İsmail Hakkı Paşalar gibi Berlin'e kaçan, eski devlet adamı ve generallerin, Ermeni zulmü ve devleti soymak suçlamasıyla, Türk Hükümeti tarafından, iadelerinin talep edildiği bilgisi verilmişti.¹⁴⁸

The Evening Eco ise “*Türkiye'nin Talepleri*” başlığıyla servis ettiği haberinde, Türk Hükümeti'nin, Almanya'dan Enver Paşa ve Talat Bey'in ve oraya kaçan diğer Jön Türklerin

---

¹⁴³ The Border Morning Mail and Riverina Times (16 Kasım 1918), “*The War*”, s. 2.; Daily Examiner (16 Kasım 1918), “*Cleared With The Funds*”, s. 5.

¹⁴⁴ Darling Downs Gazette (16 Kasım 1918), “*Turkish Thieves*”, s. 5.

¹⁴⁵ Geelong Advertiser (18 Kasım 1918), “*Restoring Order In Turkey*”, s. 3.

¹⁴⁶ The Northern Miner (18 Kasım 1918), “*The Wily Turk*”, s. 3.

¹⁴⁷ Port Fairy Gazette (21 Kasım 1918), “*This Afternoon's Cables*”, s. 2.

¹⁴⁸ The Journal (25 Kasım 1918), “*Birds Of A Feather*”, s. 1.

işledikleri suçlarından dolayı cezalandırılabilmeleri için iade edilmelerini talep ettiğini, fakat bu talebin Alman makamlarınca reddedildiği bilgisini verecekti.¹⁴⁹

Geelong Advertiser gazetesi de 25 Kasım tarihli “*Yeni Türkler Savaşçıları Cezalandırmak Mı İstiyor?*” başlığıyla yayınladıkları haberinde, yeni hükümeti kurmakta görevli olan Tevfik Paşa’nın, bir röportajında, Yeni Türk Kabinesinin İngiltere ile eski dostluğu yeniden kurmaya çalıştığını ve bu bağlamda, İtilaf devletlerinin Türkiye’ye eğitimli yöneticiler ve danışmanlar göndermesi için talepte bulunduğu dair söylemlerine yer vermişti.¹⁵⁰

The Journal’ın “*Siyasi Mülteciler İçin*” başlıklı Rotterdam kaynaklı haberinde ise, Almanya’nın Enver Paşa ve arkadaşlarını iade etmemek için vermiş olduğu uluslararası siyasi mücadeleyi konu almıştı. Enver Paşa ve diğer yüksek Türk yetkililere atılan Ermeni mezalimi suçlamasının, ilgili ülkeler tarafından ispatlanmadıkça, Almanya’nın talep edilen kişileri iade etmeyeceklerini, yani Almanya’nın asıl amacının, siyasi kaçaklar için bir sığınak oluşturmak olduğu bilgisini verecekti.¹⁵¹

The Queenslander’ın, gazete sütunlarına taşıdığı Paris kaynaklı haberi şu şekilde yayınlanacaktı;

“Eski Türk askeri liderleri Enver Paşa ve Cemal Paşa’nın Konstantinopolis’te firardan bir yıl hapis ve tenzil-i rütbe cezasına çarptırıldığını bildirdi. Enver Paşa eskiden Türk Harbiye Nazırıydı. 13 Aralık’ta Kopenhag’da ‘Courier’de yayınlanan haberde, Berlin’deki Türk Büyükelçisinin, Enver Paşa ile birlikte Talat Paşa (eski Türk Sadrazamı) ve Türk Hükümeti’nin diğer eski bakanların da Almanya’dan iadesini talep ettiğini belirtti. Talat Paşa Almanya’ya sığınmıştı. Talat Paşa’nın iadesinin söz konusu olmadığı yarı resmi olarak bildirildi. 7 Ocak tarihli bir Paris haberinde, Sultan’ın Türkiye’nin savaşa girmesinden sorumlu olan ve bu arzularının gerçekleştirilmede Fransız Hükümetinden kendilerine destek vermesini isteyen tüm bu kişilerin yargılanması için bir askeri mahkemeye talimat verdiği yazıyor.”¹⁵²

The Argus “*Enver Paşa için Karanlık Gelecek*” başlığıyla verdiği haberinde, The New York Herald gazetesinin İstanbul muhabirinin, Sultan ile yaptığı röportajda, Sultan’ın, savaş zamanında şiddetle Alman yanlısı olan İttihat ve Terakki Partisi’nin (Jön Türkler) eylemlerinden sorumlu kişileri tutuklamaya ve cezalandırmaya kararlı olduklarını ve Jön Türk Kabinesinin bazı üyelerinin erken bir tarihte asılacağı bilgisini verecekti.¹⁵³

Enver Paşa’nın ülkeyi terk etmesiyle beraber gerek yurt içinde gerekse yurt dışında, hakkında gerçek olmayan sayısız haber yapılmış ve hak etmediği birçok ithama maruz kalmıştı. Avustralya basınında da gün geçtikçe Enver Paşa ile ilgili yapılan haberlerin dili sertleşecek ve

¹⁴⁹ The Evening Echo (25 Kasım 1918), “*Turkey’s Demands*”, s. 4.

¹⁵⁰ Geelong Advertiser (26 Kasım 1918), “*New Turks Want To Punish The War Makers?*”, s. 3.

¹⁵¹ The Journal (26 Kasım 1918), “*For Political Refugees*”, s. 1.

¹⁵² The Queenslander (18 Ocak 1918), “*Turkish Militarists*”. s. 39.

¹⁵³ The Argus (12 Nisan 1919), “*Dark Outlook for Enver Pasha*”. s. 21.

asılsız iddialara her gün bir yenisi eklenecekti. 5 Ocak 1919 tarihi itibarıyla yayınlanan hemen hemen bütün ulusal gazetelerde, Ermeniler'in katledildiğine dair Londra ve Paris menşeli haberler servis edilmeye başlayacaktı. Bu gazetelerden biri de 5 Ocak 1919 tarihinde, sözde Ermeni katliamı adı altında yayınladığı haberiyle The Sun gazetesi olacaktı. The Sun, "*Ermeni Katilleri*" başlıklı Paris kaynaklı haberinde, Enver Paşa ve diğer Genç Türk üyeleri hakkında sözde Ermeni mezalimine dair açılan soruşturmanın ayrıntılarına değinmişti. Haberin satır aralıklarında, Enver Paşa, Talat Paşa, Cemal Paşa ve Liman Von Sanders'ın bir buçuk milyon Ermeni'nin ölümünden sorumlu kişiler olduklarına ve bu sayının toplam Ermeni nüfusunun yarısına tekabül ettiğine, ayrıca bu katliamın aslında Almanya tarafından organize edildiğine dair asılsız çok sayıda iddia verilecekti. Öyle ki, haberin son bölümüne doğru bu iddialar, 2000 kadının cesetlerinin benzin dökerek ateşe verilmesi, yuttuklarına inanılan mücevherleri ele geçirmek için 7000 çocuğun öldürülmesi ve Erzurum Vilayetinde çok sayıda çocuğun diri diri toprağa gömülmesi gibi akıl almaz boyutlara ulaşacaktı.¹⁵⁴Sözde Ermeni katliamı ile ilgili basının servis ettikleri haberler kendi içlerinde öyle tutarsızlardı ki, Londra kaynaklı haberler ile, Paris kaynaklı haberler arasında göze çarpan büyük farklılıklar olacaktı. Öyle ki, 11 Ocak tarihli The Capricornian'ın, Fransız Le Petit Parisien gazetesini referans gösterdiği haberinde, mücevherleri yuttuğu için Türkler tarafından yakıldığı iddia edilenlerin, İngiliz kaynaklı haberlerin aksine, çocukların değil, kadınların olduğu bilgisini verecekti.¹⁵⁵

The Telegraph, "*Enver'in Yıkılışı, Türkiye'den Kaçış*" başlıklarıyla yayınladığı haberinde, Alman yanlısı faaliyetleriyle ün salmış Türk Harbiye Nazırı olarak tanımladığı Enver Paşa ile Filistin'deki Türk komutanı olan Cemal Paşa'nın, İstanbul'daki hükümet tarafından tenzili rütbe cezasına ve firardan dolayı da bir yıl hapis cezasına çarptırıldıkları bilgisini vermişti.¹⁵⁶

4.3. Buhara'daki Faaliyetleri

Enver Paşa, Moskova'dan ayrılarak 2 Ekim 1921 tarihinde Buhara şehrine geçmiştir. Avustralya basınında Enver Paşa'nın Buhara faaliyetleriyle ilgili haberlerin 1922 Nisan ayı itibarıyla yer almaya başlamıştır. The Albany Advertiser Buhara'ya geçiş haberini ilk olarak 2 Nisan 1922 tarihli gazetesinde haber yapmıştır. Londra kaynaklı haber "Yeniden Enver Paşa" başlığıyla yayınladığı haberinde, Enver Paşa için kullanmış olduğu "*Almanya'nın savaş*

¹⁵⁴ The Sun (5 Ocak 1919), "*Armenian Massacres.*", s.1.

¹⁵⁵ The Capricornian (11 Ocak 1919), "*Massacre Of Armenians*", s. 11.

¹⁵⁶ The Telegraph (14 Ocak 1919), "*Enver's Degradation*", s. 2.

sırasında Türkiye'deki silahu” tanımlaması dikkat çekicidir. Haberde, Paşa'nın Bolşeviklerle savaşmak için Buhara'ya gittiği de bildirilmiştir.”¹⁵⁷

İlerleyen günlerde Enver Paşa'nın Buhara faaliyetleri basında detayları ile işlenmeye devam edecekti. Examiner ve Zeehan and Dundas Herald gazetelerinin, 12 Nisan tarihinde “*Türk Maceracı Enver Paşa Bolşeviklerle Savaşıyor*” başlığıyla yayınladıkları haberinde, Enver Paşa'nın Buhara'da yürüttüğü sınır kabilelerini Bolşeviklere karşı mücadele için yüreklendirmek ve faaliyete geçirme çabasının, maceraperestlikten başka bir şey olmadığı şeklinde alaycı bir üslup kullanmıştı.¹⁵⁸

Avustralya basınında Enver Paşa'nın Buhara'da Bolşeviklere karşı giriştiği mücadele bir macera olarak görülmekteydi. Examiner, Enver Paşa'nın Buhara faaliyetleri haberini “Enver Paşa'nın Macerası “şeklinde manşetine taşıyacaktı. 21 Nisan tarihli birçok ulusal gazetenin yayınladıkları haberde Bolşeviklerle, Enver Paşa komutasındaki birlikler arasındaki mücadelenin sahadaki son durumu hakkında ayrıntılı bir haber yayınlamışlardı. Examiner, World, The West Australian, Morning Bulletin , Advocat gibi ulusal gazeteler haberi metinlerine şu şekilde taşımışlardı.

ENVER PAŞA 'NIN MACERASI

ORTA ASYA 'DAN HABERLER.

Bolşevikler şimdi birkaç önemli stratejik noktayı yeniden ele geçirdiklerini ve Semerkant ile Buhara arasındaki Kerjuineli'deki demiryollarını onardıklarını belirtiyorlar.

Harita, Buhara-Semerkant demiryolunun Krasnovodsk'tan Merv üzerinden Taşkend'e uzanan ana hattın bir parçası olduğunu gösteriyor. Buhara'dan güneydoğuda Karaçi, Kerki ve Kilif üzerinden Termey'e uzanan bir birleşme hattı var. Dushambe, Buhara'nın neredeyse ortasında ve Termey'in kuzey doğusunda yer alıyor, bu da bu birleşme hattının Bolşevik planlarında önemli bir rol oynayabileceğini düşündürüyor.¹⁵⁹

Yetkililer, aşiretlerin büyük bir husumet duyduğu ve Enver Paşa'ya yeni bir büyük macera fırsatı veren Bolşevik boyunduruğundan artık kurtulmaya kararlı olduklarının muhtemel olduğunu belirtiyorlar. Ancak bu düşmanlığın kalıcı bir sonuç elde etmek için yeterli malzeme ve güçle desteklenip desteklenmediği şüphelidir.¹⁶⁰ şeklinde yayınlamışlardır. 21 Nisan tarihli yayınlanan haberdan de anlaşılacağı gibi Bolşeviklerle girişilen mücadelenin Enver Paşa için bir macera unsuru olduğu Avustralya basınında sıklıkla işlenmiştir.

Northern Times, 22 Nisan tarihinde yayınladığı Lahor kaynaklı haberinde Enver Paşa'nın Bolşeviklere karşı giriştiği mücadelede yerel halkın büyük desteğini kazandığını belirtmektedir.¹⁶¹

¹⁵⁷ The Albany Advertiser (12 Nisan 1922), “Enver Pasha Again”, s. 3.

¹⁵⁸ Examiner (12 Nisan 1922), “Turkish Adventurer”, s. 5.; Zeehan and Dundas Herald (13 Nisan 1922), “Turkish Adventurer.”, s. 1.

¹⁵⁹ Examiner (21 Nisan 1922), “Enver Pasha's Adventure”. s. 5.

¹⁶⁰ World (21 Nisan 1922), “Enver Pasha Again”. s. 5.

¹⁶¹ Northern Times (22 Nisan 1922), “Enver Pasha And The Bolsheviks”. s. 3.

Morning Bulletin'ın "Orta Doğu", Kalgoorlie Miner'ın "Bolşevik Karşıtı Mücadele" , Zeehan and Dundas Herald'ın "Bolşevizm" başlıklarıyla yayınladıkları 23 Nisan tarihli Lahor kaynaklı haberlerinde, Enver Paşa'nın çabalarının bir miktar başarıya ulaşmış gibi görüldüğünü, Kokhara'nın doğusu ve güneybatısında eşzamanlı bir yükseliş yaşandığını ancak şehrin hala tehdit altında olduğunun bilgisi aktarılmıştı.Haberin devamında ise, isyancıların, Bolşevikler tarafından epeyce yağmalanmaları sebebiyle yeterince iyi silahlanmış durumda olmadıklarını, bu yüzden Bolşevikleri kovmak ve Buhara'da Müslüman krallığını yeniden kurmak için bolca cesaret ve sebat etmeleri gerektiğinin vurgusu yapılmıştı.¹⁶²

Zeehan and Dundas Herald 'ın "Türkistan'daki olaylar- Enver Paşa Bolşeviklere Karşı" başlığıyla sunduğu haberin alt metninde Buhara Şehri'nin tanımını "Buhara, Türkistan'ın Han veya Emir'in yönetimi altındaki kısmıdır. Sözde bağımsızdır, pratikte Rusya'ya bağlı bir Devletidir. Kuzeyde Rus Türkistan'ı ile doğuda Pamir, güneyde Afganistan arasında yer alır." şeklinde yapılıcağı,

The West Australian ve The Northern Miner, 5 Mayıs tarihli "Buhara'daki Faaliyetler" başlıklı Buhara'daki son gelişmeler hakkında bilgi verdiği haberinde, Bolşeviklerle girişilen mücadele de Sovyet ajanlarının söylediklerinin aksine Doğu Buhara isyanında Enver Paşa'nın başarıya yakın olduğu bilgisi verilecekti.¹⁶³

Enver Paşa'nın Buhara'da Bolşeviklere karşı giriştiği mücadeleye dair haberler temmuz ayında da Avustralya basınında yer bulmuştu. The Age "Sovyet'e Karşı Ayaklanma" , The Daily News "Sovyet Sorunları" ve Morning Bulletin "Orta Doğu" gibi farklı manşetlerle yayınladıkları Londra merkezli Morning Post'un özel muhabirini referans gösterdikleri haberlerinde Sovyet Hükümetinin, Enver Paşa'nın Bolşevik karşıtı ayaklanmasının güçlendiği Buhara ve Türkistan'a aceleyle asker gönderdiğini ve Volga bölgesindeki tüm demiryollarının yalnızca birliklerin taşınması için kullanıldığını yazıyor.¹⁶⁴ Haberin içeriğinden de anlaşılacağı üzere Enver Paşa'nın liderliğini yaptığı ve yerel halkında desteklediği Bolşevik karşıtı isyanın başarı kazandıkça Sovyet hükümetinin daha ciddi tedbirler almasına sebep olduğu görülmektedir.

---

¹⁶² Morning Bulletin (25 Nisan 1922), "The Middle East". 9.; Kalgoorlie Miner (25 Nisan 1922), "Anti-Bolshevik Campaign". s. 5.; Zeehan and Dundas Herald (27 Nisan 1922), "Bolshevism". s. 4.

¹⁶³ The West Australian (5 Mayıs 1922), "Bokharan Revolt". s. 7.; The Northern Miner (5 Mayıs 1922), "Bolshevism". s. 2.

¹⁶⁴ The Age (13 Temmuz 1922), "Rising Against Soviet". s. 9.; The Daily News (12 Temmuz 1922), "Soviet's Troubles". s. 8.; Morning Bulletin (14 Temmuz 1922), "The Middle East". s. 8.

Northern Times, 29 Temmuz 1922 tarihindeki gazetesinde “*Rus Türkistan’ında Savaşan Enver Paşa Yenildi*” başlığıyla gazete sütununa taşıdığı tek cümlelik “*Bolşevik kuvvetleri Rus Türkistan’da Enver Paşa’yı mağlup etti.*” haberiyle, Enver Paşa’nın Bolşeviklerle girdiği mücadeleyi kaybettiğini duyuran ilk gazete olacaktır.¹⁶⁵

Northern Times, World “*Buhara Devrimi*”, The Register “*Boşevik Katliamı*” ve Northern Star “*Dünyanın Çatısı*” başlıklarıyla servis ettikleri 24 Temmuz tarihli haberlerinde Enver Paşa’nın yenilgisine dair ayrıntılar vermişlerdi. “Enver Paşa Sürüldü,” Karargâh Tahliyesi!” başlığıyla gazetelerde yer alan haber metninde Bolşeviklerin, Enver Paşa’yı Baysun’daki karargâhından, Bolşevik karşıtlarının az da olsa kendi ellerinde bulundurdıkları doğuya doğru sürdüklerinden ve dünyanın çatısı olarak bilinen bölgede Pamiriski yakınlarında Bolşevikler tarafından gerçekleştirilen bir katliamın yapıldığı bilgisi verilecekti.¹⁶⁶

4.4. Yakalandığı Söylentileri

Avustralya basınında Enver Paşa’nın Kafkasya’da Sovyet güçleri tarafından yakalandığına dair haberlerin ilk olarak 20 Ocak 1922 tarihli “*The Daily Telegraph*”, “*Kalgoorlie Miner*”, “*The Daily News*”, “*The Brisbane Courier*” gibi ulusal gazetelerde “Enver Paşa Yakalandı” başlığıyla servis edeceklerdi. Gazetelerin yakalanma haberini “*Enver Paşa Kafkasya’da yakalandı ve Kemalistlere teslim edilecek*” alt metniyle servis ettiği görülmektedir.¹⁶⁷

25 Ocak tarihli Avustralya basınıının önde gelen gazetelerinden biri olan “*Advocate*” Enver Paşa’nın yakalanma haberini “*Vatana İhanet -Enver Paşa Tutuklandı*” manşetiyle ele almıştır. Gazete haberinde bu yakalamanın Ankara Hükümetinin isteği üzerine olduğunu ve Enver Paşa’nın vatana ihanetten yargılanacağı bilgisini veriyor.¹⁶⁸

Enver Paşa’nın yakalandığına dair haberi “*The Express and Telegraph*” gazetesi 22 Mart 1922 tarihli gazetesinde “*Enver Paşa Kafkasya’da yakalandı ve Anadolu’daki Türk Milliyetçilerine teslim edilecek. En ünlü Alman yanlısı Türk olan Enver Paşa, savaş sırasında Türkiye’nin fiili lideriydi ve ülkesinin savaşa girmesi büyük ölçüde onun Almanlarla olan entrikaları nedeniyle oldu. Mütareke ‘den bu yana karışıklık çıkartmak için Avrupa’yı ve Asya*

¹⁶⁵ Northern Times (29 Temmuz 1922), “*Fighting In Russian Turkestan*”. s. 3.

¹⁶⁶ World (24 Temmuz 1922), “*Bokharan Revolt*”. s. 5., The Register (24 Temmuz 1922), “*Bolshevik Massacre*”. s. 8.

¹⁶⁷ The Daily Telegraph (20 Ocak 1922), “*Enver Pasha Captured*”.s. 7.; Kalgoorlie Miner (20 Ocak 1922), “*Enver Pasha Captured*”. s. 5.; The Daily Telegraph (20 Ocak 1922), “*Enver Pasha Captured*”. s. 7., The Brisbane Courier (20 Ocak 1922), “*Enver Pasha*”. s. 4.

¹⁶⁸ Advocate (25 Ocak 1922), “*High Treason*”. s. 1.

'yı dolaşiyor. Türk Milliyetçilerinin apaçık düşmanı, Bolşeviklerle cilveleşiyor ve bir süre Moskova'da kaldıktan sonra, son zamanlarda bir "Komünist Cumhuriyet" şefi olduğu, bir ordu oluşturduğu ve Türk Milliyetçileri üzerine yakında yapacağı saldırılarıyla övünmeye başladığı Kafkasya'da ortaya çıktı" şeklinde Enver Paşa'nın askeri ve siyasi geçmişine hatırlatma yaparak servis etmişti.¹⁶⁹

20 Ocak tarihli The Register gazetesi ise "Enver Paşa Yakalandı. Kemalistlere Teslim Edilecek." başlığıyla verdiği haberinde Enver Paşa'nın Osmanlı milliyetçilerine karşı savaştan bir orgeneral olduğundan ve Enver Paşa'nın Rus Türkistan topraklarından sürülmesi talebinde bulunan kişinin ise Enver Paşa'nın düşman olan Mustafa Kemal olduğundan ve Enver'in son zamanlarda Komünist ilkeleri ve Rusya'nın Kafkas Müslümanlarına yönelik muamelesini kınayarak Rus düşmanlığına maruz kaldığını. Sonuç olarak, Afganistan'a sığınmak amacıyla Afgan sınırına ulaşmaya çalıştığına inanıldığından bahsetmektedir.¹⁷⁰

20 Ocak tarihli "Evening News" gazetesi Enver Paşa'nın yakalanmasıyla ilgili yayınladığı haberinde Enver Bey'i Ermeni katliamlarından sorumlu olan, savaştan sonra kaçan ve Türk makamları tarafından gıyabında yargılanan eski bir Türk Savaşı Bakanı olarak nitelmiş ve Enver Paşa'nın Kafkasya'da yakalandığını ve Kemalistlere teslim edileceği şeklinde servis ederek diğer gazetelerden farklı olarak Enver Paşa'yı Ermeni katliamlarından sorumlu olan kişi olarak sunmuştur.¹⁷¹

4.5. Şehadetiyle İlgili Haberler

4 Ağustos 1922 tarihinde Enver Paşa Tacikistan'da girdiği bir çatışma sonucu şehit olmuştu. Ancak Enver Paşa ile ilgili herhangi bir Avusturalya basınına haber bu tarihte yansımamıştı. Nitekim Enver Paşa'nın ölümüne dair ilk haberler 18 Ağustos 1922 tarihinde basında çıkmaya başladı. Macleay Argus Gazetesi "Enver Paşa Öldürüldü" başlığıyla gazete sütunlarına taşıdığı haberde; Berlin kaynaklı bir bilgiye atıfta bulunularak Enver Paşa'nın Türkistan'da öldürüldüğü haberini vermişti.¹⁷² Ertesi günde Avusturalya basınında Enver Paşa'nın ölümü ile ilgili haberler çıkmaya devam etmiştir. Nitekim 19 Ağustos günü *Daily Telegraph*, *Advocate*, *Bay and Burnett Advertiser*, *Maryborough Chronicle* isimli gazetelerde "Enver Paşa Öldürüldü" başlığıyla verilen haberlerde; Ortadoğu'nun Bolşevik karşıtı lideri

---

¹⁶⁹ The Express and Telegraph (22 Mart 1922), "Enver Pasha Captured". s. 2.

¹⁷⁰ The Register (20 Ocak 1922), "Enver Pasha Captured". s. 7.

¹⁷¹ Evening News (20 Ocak 1922), "Enver Pasha Caught". p. 1.

¹⁷² Macleay Argus (18 Ağustos 1922), "Enver Pasha Killed", s. 5.

Enver Paşa'nın Türkistan'da öldürüldüğünü yazmıştı. Gazete haberlerinde ayrıca Enver'in kendisini kamuoyuna "Türkistan Emiri" olarak ilan ettiği bilgisi verilmişti.¹⁷³

Avustralya basınının önde gelen gazetelerinden biri olan The Daily News ölüm haberini 18 Ağustos tarihinde "Meşhur Türk Enver Paşa Türkistan'da öldürüldü."¹⁷⁴ şeklinde kısa bir haberle servis edecekti. Evening News ise, ölüm haberini, "Jön Türk Partisi lideri ve Türk siyasetinin fırtınalı kuşağını geride bırakan Enver Paşa'nın Türkistan'da öldürüldüğünü bildirir."¹⁷⁵ şeklinde haberleştirmişti.

The Express and Telegraph ve The Advertiser gazeteleri diğer ulusal gazetelerden farklı olarak Enver Paşa'nın ölüm haberini Berlin kaynaklı bir bilgiye atıfta bulunarak daha kapsamlı bir şekilde ele almışlar ve haberde Enver Paşa'nın Türkiye'de Harbiye Nazırlığı yaptığı sürede Türkiye'yi Almanya'nın yanında savaşa sokmada en büyük etken olduğunu ve Türk Başkomutanı olduğu süre boyunca müttefiklere karşı son derece çirkin bir tavır takındığı ve Türkiye yenilince yakalanmamak için kaçtığı şeklinde ağır ithamlara yer verilmişti. Aynı haberin devamında ise bir İngiliz muhabirin 1917'nin sonlarında yazdığı yazıya yer verilmişti. İngiliz muhabirin 1913 yılının Ekim ayında Enver Paşa ile Edirne'de iki gün geçirdiği ve bu süre zarfında Enver Paşa ile ilgili yaptığı mülakat 18 Ağustos tarihli gazete sütunlarına şu şekilde yansımıştı.

"Onu tanıdığımдан beri Enver'in çok büyük bir adam olduğu kanaatindeydim. 1913 yılının Ekim ayında Edirne'de onunla iki gün geçirdim. Enver'i kasabanın valisi olarak ve aslında ismen olmasa da tüm Türk ordularının Başkomutanı olarak buldum. Oraya vardığımda beni yanına çağırdı. Enver kısa boylu, iyi yapılı, biçimli bir kafası, çok siyah saçları, çok siyah gözleri ve All-Highest'inki gibi kıvrık siyah bir bıyığı var. Çenesi son derece dik ve serttir ve konuştuğunda yüzündeki sabit ifade asla değişmez. Aşırı sakinlik onun önde gelen özelliği gibi görünüyor. Adamın gözü pek cesaretinden kimse şüphe edemez. Eski rejimde defalarca hayatını tehlikeye attı.

Makamına girdiğimde, ülkesinin içinde bulunduğu duruma ilişkin görüşlerini hemen bana açık ve seçik bir şekilde anlattı. Söylediklerinin kaydı elimde: — "Kendimi Edirne'de bulduğumda kendi duyularımın inanamıyordum. 1912 sonbaharındaki olaylardan sonra, Türk ordularının bir yıl içinde tüm Trakya'yu geri alacağını kim düşünebilirdi? Daha sonra bana açıkça Türkiye'yi Almanya yerine İngiltere ile müttefik görmeyi tercih edeceğini söyledi. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın ülkesine karşı tutumundan ve onun ihtiyaç anında ona yardım eli uzatmadığımızdan acı bir şekilde şikâyet etti. Kayzer, Bulgarları Konstantinopolis'ten uzak tutmak için tüm nüfuzunu kullanmıştı. "İngiltere," diye devam etti, "geçmişte her zaman bizim dostumuz oldu, ama şimdi onun her hareketi bize karşı olan düşmanlığı örtbas ediyor gibi görünüyor. " Enver'e, Türklerin yeni hududu olan Meriç hattından memnun olup olmayacaklarını sordum; ya da o nehrin batısındaki kayıp toprakların daha fazlasını geri almak için yeni bir savaştan yana olup olmadığını. Kendisinin daha fazla ilerlemeden yana olduğunu, ancak ordunun böyle bir girişim için hazırlıksız ve donanımsız olduğunu söyledi. Bulgarların Trakya'yu işgal ve geri çekilmeleri sırasında yaptıkları korkunç vahşetlerin İngiltere'de bilinmesi için benden ricacı oldu." Osmanlı nüfusunun ne kadar acı çektiğini kendiniz göreceksiniz. Tüm bölge viraneye dönüştürüldü, kadınlar ve çocuklar

¹⁷³ Maryborough Chronicle, Wide Bay and Burnett Advertiser (19 Ağustos 1922), "Enver Pasha Killed", s. 9.

¹⁷⁴ The Daily New (18 Ağustos 1922), "Enver Pasha". s. 8.; Macleay Argus (18 Ağustos 1922), "Enver Pasha Killed", s. 5.

¹⁷⁵ Evening News (18 Ağustos 1922), "Enver Pasha", s. 1.

katledildi ya da kaçırıldı." Daha sonra, Hassan adlı genç bir Sudanlı olan emir subayını çağırdı ve arabasını alıp harap mahallelerde beni gezdirmesini emretti. Şikayetleri fazlasıyla doğrudu.

Her yerde Bulgarların barbarlığının işaretleri görülyordu. Onlarca harap köyü ziyaret ettim ve hayatta kalan birkaç kişiyle konuştum. Ülke neredeyse bomboştur. Bu, 1913 sonbaharındaydı.

Felaketler garip dostluklar oluşturur. Türkler ve son zalimleri, yarım düzine muharebe cephesinde yan yana savaşıyorlar. Her halükârda, geçmişin düşmanlıkları şimdilik bir kenara bırakıldı ve dört yıldan daha kısa bir süre önce, yurttaşlarının başına gelen dehşeti hiçkırı hiçkırı bana dert yanan adam yaklaşık bir milyon Ermeni'nin katledilmesi ve tecavüzünden sorumlu oldu"¹⁷⁶ şeklinde yansımıştır.

İlk ölüm haberlerinin Avustralya basınında yer almasından sonra, ilerleyen günlerde Enver Paşa'nın ölüm şekline dair haberlerin gazetelere düşmeye başladığı görülmektedir.²¹ Ağustos itibariyle basında yer alan haberlerde Enver Paşa'nın vücudunda süngü izlerinin olduğu yönündedir.

Kaloorlie Miner, The Telegraph, The Bathurst Times gazeteleri, 22 Ağustos tarihinde yayınladıkları haberlerinde, Enver Paşa'nın süngü yaralarından kaynaklanan ölümünün basında sadece kısa bir biyografi ile yer bulmasının ve askeri ve siyasi kariyeri başarılarla dolu olmasına rağmen, Enver 'den sadece Bolşevizm'e karşı yürüttüğü mücadeleye değinerek bahsedilmesinin, ölümünün kasıtlı olarak önemsizleştirilmeye çalışıldığına dair bir işaret olduğuna vurgu yapılmıştı.¹⁷⁷

Öte yandan, Morning Bulletin, 24 Ağustos tarihli gazetesinde Tahran kaynaklı bir telgraf haberine atıfta bulunarak "*Enver Paşa'nın süngü yaraları nedeniyle ölümüne pek yorum yapılmadı. Basın, olayı kısa bir biyografi ve onun birkaç iyi özelliğinden birinin Bolşevizm'e karşı uzlaşmaz düşmanlığı olduğunu belirten bir açıklama ile görmezden geldi.*" şeklinde verdiği haberle basının Enver Paşa'nın ölümüne karşı ilgisizliği eleştirisini ön plana çıkaran başka bir haber olarak dikkat çekmektedir.

The Week, 25 Ağustos tarihli gazetesinde Resim 4.1'de görülen Enver Paşanın general üniformalı fotoğrafının altına "*Merhum Enver Paşa*" başlığıyla çok kısa bir şekilde ölüm haberini vermişti.¹⁷⁸

Northern Times ise Londra kaynaklı ölüm haberini, 26 Ağustos tarihli gazetesinde "*Enver Paşa'nın Öldüğü Bildirildi*" başlığıyla sunmuştu.¹⁷⁹ 27 Ağustos tarihli The Mercury Lahor kaynaklı habere atıfta bulunarak Buhara'dan gelen kesin bilgiler neticesinde Enver

¹⁷⁶ The Express and Telegraph (18 Ağustos 1922), "*Enver Pasha*", s. 1; The Advertiser (19 Ağustos 1922), "*Enver Pasha*". s. 11.

¹⁷⁷ Kaloorlie Miner (22 Ağustos 1922), "*Death Of Enver Pasha*". s. 5.; The Telegraph (22 Ağustos 1922), "*Enver Pasha's Death*". s. 6.; The Bathurst Times (22 Ağustos 1922), "*Unhonored And Unsung*". s. 2.

¹⁷⁸ The Week (25 Ağustos 1922), "*Late Enver Pasha*", s. 20.

¹⁷⁹ Northern Times (26 Ağustos 1922), "*General Items*", s. 3.

Paşa'nın cesedinin Rus kuvvetleri tarafından bulunduğunun bilgisini vermiştir.¹⁸⁰ Northern Star, Berlin kaynaklı 19 Ağustos tarihli haberinde, daha önce Avustralya basınında birçok kez servis edilen Enver Paşa'nın öldüğüne dair asılsız haberlere binaen “*Tekrar Öldü. Lenin Değil, Bu Kez Enver Paşa*” başlığıyla duyurduğu haberi “*Enver Paşa, savaş öncesi ve sırasında yoğun bir şekilde Alman yanlısı olan Jön Türkler partisinin liderlerinden biriydi. Almanya'nın çöküşü üzerine Asya'ya kaçtı. Daha önce birkaç kez öldüğü bildirildi.*” şeklinde sunmuştu.¹⁸¹

Resim 4.1. Enver Paşanın Fotoğrafi

Kaynak: The Week (25 Ağustos 1922), “Late Enver Pasha”.

World, gazetesi ise Enver Paşa'nın ölüm haberini “*Türk Maceracı Öldü*” gibi alaycı bir manşetle duyuracaktı. Haberde, Enver Paşa'nın öldürüldüğü sırada Bolşevik karşıtı harekete herhangi bir kişisel amaç için liderlik etmediğini, tekrar lider olabilme amacıyla son bir defa şansını denediği ve bir macera uğruna hayatını kaybettiği yönünde yorum yapılarak, Enver Bey'in itibarsızlaştırılmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir.

Her ne kadar Avustralya basınında Enver Paşa'nın öldüğüne dair haberler ağustos ayı boyunca devam etse de Enver Paşa'nın ölümü resmi makamlarca uzun süre doğrulanmayacaktı. Nitekim Enver Paşa'nın hayatta olabileceğine dair haberler basında yer bulmaya başlayacaktı. Nitekim, 1 Eylül'de Evening News Lahor kaynaklı “*Ölü Mü Yoksa Sağ Mı?*” başlığıyla Enver Paşa'nın hayatta olabileceğine dair ilk haberi servis edecekti.¹⁸²

¹⁸⁰ The Mercury (29 Ağustos 1922), “Enver Pasha's Death”, s. 5.

¹⁸¹ Northern Star (19 Ağustos 1922), “Dead Again. Not Lenin—Enver Pasha This Time”, s. 5.

¹⁸² Evening News (1 Eylül 1922), “Dead Or Alive?”, s. 1.

Enver Paşa'nın hayatta olabileceğine dair haberler ertesi günde de yoğun bir şekilde ulusal basında yazılmaya başlanmıştı.² Eylül tarihli Examiner, World, The Mercury, The Age ve Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate gazeteleri Enver Paşa'nın hayatta olabileceği haberini şu şekilde yayımlayacaklardı .“*Hilafet Heyeti'nin Roma ve Paris'teki Ankara temsilcisinin yaptığı araştırmalar Enver Paşa'nın ölüm raporunda çelişkiler olduğu yönünde. Benzer bilgiler Afganistan'da da mevcut.*”^{183 184 185 186 187}

2 Eylül tarihli Advocat ise Lahor kaynaklı yaptığı haberinde diğer gazetelerin aksine Enver Paşa'nın hayatta olmadığını ve ölüm haberinin Hilafet Komitesi'nin Roma ve Paris'teki Ankaralı temsilcilerince doğrulandığını yazıyordu. Advocat Enver Paşa'nın ölüm haberini şu şekilde servis etmişti.

“ENVER PAŞA.

ÖLÜM İLE İLGİLİ BİLDİRİM YAPILDI

. LAHOR, Perşembe. - Hilafet Komitesi'nin Roma ve Paris'teki Ankaralı temsilcilerinden aldığı bilgiler Enver Paşa'nın ölüm haberleriyle çelişiyor. Benzer bilgiler Afganistan'da da mevcut. Enver Paşa, 1920 yılının mayıs ayında Türk Milliyetçi hareketinin başındaydı. O yılın Eylül ayında Hindistan üzerine yürüyen bir Bolşevik Ordusunun Başkomutanlığına atandı. Daha sonra, Lenin ve Troçki tarafından kabul edildiği Moskova'daki Bolşevik karargahında bulundu. Geçen yılın haziran ayında Ankara'daki Milliyetçiler Enver Paşa'nın kışkırtmasıyla hareket eden ve Bolşevikler tarafından desteklenen İttihat ve Terakki Cemiyeti ajanları arasında bir mücadelenin sürdüğü bildirildi. O zamanlar herhangi bir siyasi gelişmenin Hazar Denizi'nde Bakü'de bulunan Enver Paşa'nın lehine olacağına inanılıyordu. Ocak ayında Ankara'daki Milliyetçi Türk Hükümeti'nin talebi üzerine tutuklandı ve vatana ihanetten yargılandı. Enver Paşa o zamandan beri Rus Türkistan'ında anti-Bolşeviklerin lideridir. Yakın zamanda öldürüldüğü ve Bolşeviklerin cesedini bulduğu bildirildi.”¹⁸⁸

The Australian ise, Londra kaynaklarını referans gösterdiği haberinde, Enver Paşanın hayatta olduğunu “Enver Paşa Yaşıyor” başlığıyla, kesin bir dille okuyucularına aktaracaktı.¹⁸⁹

Avustralya basını, uzun süre “Enver Paşa hayatta mı, yoksa öldü mü?” sorusunun cevabını arayacak, Ekim ayında da Enver Paşa'nın akıbetine dair haberler birçok ulusal gazetenin sütunlarında yer bulacaktı. Examiner, Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate, Kalgoorlie Miner ve The Advertiser gibi prestijli ulusal gazeteler, “*Enver Paşa Yaşıyor Mu?*” başlığı altında yayınladıkları haberlerinde, Tüm Orta Asya'nın, Enver Paşa'nın akıbeti üzerinde durmaya devam ettiğini, öldü mü, yoksa sağ mı, kesin olarak söylemenin

¹⁸³ Examiner (2 Eylül 1922), “*Is Enver Pasha Alive?*”, s.13.

¹⁸⁴ World (2 Eylül 1922), “*Enver Pasha's Death*”, s. 5.

¹⁸⁵ The Mercury (2 Eylül 1922), “*Death Of Enver Pasha Denied*”, s. 7.

¹⁸⁶ The Age (2 Eylül 1922), “*Enver Pasha*”, s. 13.

¹⁸⁷ Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate (2 Eylül 1922), “*Enver Pasha Alive*”, s.5.

¹⁸⁸ Advocate (2 Eylül 1922), “*Enver Pasha*”, s. 1.

¹⁸⁹ The Australian (7 Eylül 1922), “*Resurrecting Enver Pasha*”, s.1.

mümkün olmadığını ve ayrıca, Enver Paşa'nın akıbetine dair edindikleri bilgilerin kaynağının Badakşan'dan gelen gezginlerin ifadeleri olduğu vurgusu yapılmıştı. Haberin devamında ise, Enver'in adamlarının Hamaba'ya geldiklerini, Enver'in kişisel eşyalarını yanlarında getirdiklerini ve getirdikleri şeylerin içinde Enver Paşa'nın ölümü karşıladığında üzerinde olan kurşun delikli bir ceketini olduğunu bilgisi dikkat çekmektedir. Oysa ki daha önce Avustralya basınına yansıyan haberlerde, birçok kez, Enver Bey'in vücudunda birçok süngü yarasının olduğunu bilgisi verilmişti. Öte yandan, 2 Eylül tarihli haberin ikinci paragrafında ise Enver Paşa ile ilgili başka bir iddia ortaya atılacaktı. Bu iddiaya göre Enver Paşa, yanında kalan az sayıda birlikle beraber Fershana'nın vahşi bölgelerine gitmiş ve burada Bolşevikler ile barış imzalayarak bir kez daha Rusya'nın tarafına geçmiş ve Rus müttefiki olmuştu.¹⁹⁰ Oysa ki, bilindiği üzere Enver Paşa, hayatını Bolşeviklerle mücadele esnasında kaybetmişti.

Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate gibi Avustralya basınında önemli bir yeri olan gazetenin” “*Enver Paşa'nın ölmediği, hayatta olduğu, Bolşevik temsilcilerle bir barış konferansı yürütmekte olduğu, Enver'in Rusların tarafına geçtiği, Enver'e Buhara valiliği teklif edildiyse de Enver'in bu görevi kabul etmediği... v.b.*” şeklinde yayınladıkları Londra kaynaklı asılsız haberler, Avustralya basınında Enver Paşa ile ilgili kafa karışıklığının uzun süre daha devam etmesine sebep olacaktı.¹⁹¹

Ekim ayının sonlarına doğru Enver Paşa'nın kesin olarak öldüğüne dair haberler basına yansımaya başlayacaktı. Nitekim, 19 Ekim'de yayınlanan Moskova kaynaklı haberlerde Enver Paşa'nın öldüğü kesin bir dille ifade edilecekti. Warwick Daily News, Daily Telegraph, ve The Northern Miner gibi gazeteler “*Enver Paşa'nın öldüğü, yandaşlarının dağıtıldığı resmen açıklandı*” haberiyle Enver Paşa'nın ölümünü kesin bir dille okuyucularına aktarmışlardı.¹⁹²

Advocate'ın” *Enver Paşa'nın Ölümü*”, *World'un* ” *Buhara Devrimi*”, The Daily Express'in “*Buhara'da*”, Northern Star'ın “*Buhara Bolşevikleri*” başlıklarıyla yayınladıkları 30 Kasım tarihli, Lahor kaynaklı haberlerinde, Buhara devrimi patlak verdiğinde Sheribad Valisi olan İbrahim Bey'in, Afganistan'a sığınanları etrafında toplamasının ve bu kişilerin

---

¹⁹⁰Examiner (11 Ekim 1922), “*Is Enver Pasha Alive?*”, s. 5; Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate (11 Ekim 1922), “*Enver Pasha's Fate*”, s. 7; Kalgoorlie Miner (11 Ekim 1922), “*Fate Of Enver Pasha*”, s. 5.; The Advertiser (11 Ekim 1922), “*Enver Pasha*”, s. 9.

¹⁹¹ Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate (13 Kasım 1922), “*Enver Pasha*”, s. 5.

¹⁹² Warwick Daily News (19 Ekim 1922), “*Death Of Enver Pasha*”, s. 5.; Daily Telegraph (19 Ekim 1922), “*Enver Pasha*”, s. 5.; The Northern Miner (20 Ekim 1922), “*Enver Pasha*”, s. 2.

İbrahim Bey'i halefi olarak selamlamalarının, Enver Paşa'nın öldüğüne bir kanıt olabileceğine dikkat çekmişti.¹⁹³

Avustralya basınında Enver Paşa ölü mü, yoksa sağ mı haberleri 1923 sonuna kadar mütemadiyen devam etmiştir.13 Aralık 1923 tarihli Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate gazetesinde Enver Paşa'nın kesin olarak öldüğüne dair haber, Enver Paşa'nın kısa bir biyografisini de içinde barındıran uzun bir metin olarak şu şekilde yayınlanmıştır;

"Takdir gören ve kendisini Türk Napolyon'u olarak tanımlayan Enver, sonunda gerçekten ölmüş gibi görünüyor. Bir yıl önce Orta Asya'da karanlık bir çatışmada öldürüldü. Mussolini gibi harika bir kariyeri vardı. Görünüşte, bir mukavva kutudan çıkmış gibi görünen, zarif ve kasvetli küçük bir adamdı; her zaman yeni üniformalar denediği için de çok şıktı. Acımasız ve arsız bir egoistti, ancak demir cesareti, hatırı sayılır yeteneği ve birçok insan için merak uyandıran bir çekiciliği vardı. Şöhretin ilk yükselişinden sonra Batı Avrupa'ya geldi ve Almanya'da çok şey kazandı. İngiltere'de hemen hemen hiç umursanmadı. Seçkin bir politikacı tarafından tesadüfen öğle yemeğine davet edildi, ancak masadaki kimse onun kim olduğunu bilmiyordu, kimse onunla konuşmadı ve dadı ile çocuklardan birinin arasına oturtuldu. Onun gururunu okşasaydık, kolaylıkla bizim tarafımızda olabilirdi, çünkü öncesinde onun hiçbir Alman tercihi yoktu. 1910'da bir arkadaşım Enver Paşayla Konstantinopolis'in surlarının çevresini dolaşmıştı. Edirne Kapısı'nda durdu ve "Burada, geçmişte Sadrazam orduları Viyana'ya yürümek için topladı" ve "Tekrar Viyana'ya gideceğiz" dedi. Arkadaşım Berlin'e gidebileceğini önerdi ve Enver bu fikri beğenmiş gibiydi."¹⁹⁴¹⁹⁵¹⁹⁶

---

¹⁹³ Advocate (30 Kasım 1922), "Enver Pasha's Death", s. 1.

¹⁹⁴ Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate (13 Aralık 1923), "Enver Pasha", s. 3.

¹⁹⁵ World (30 Kasım 1922), "Bokharan Revolt", s. 5

¹⁹⁶ The Daily Express (30 Kasım 1922), "In Bolkhara", s. 1

5. SONUÇ

Enver Paşa 41 yıllık inişli çıkışlı yaşantısıyla yakın Türk ve dünya tarihinde derin izler bırakmış bir şahsiyettir. Enver Paşa'yı bazı kaynaklar bir askeri deha, değişik bazı kaynaklar bir özgürlük savaşçısı, kimi de bir maceraperest olarak görmüştür. Onu sadece Anadolu coğrafyasında yaşayan Türkler için mücadele etmiş biri olarak görmek O'na yapılmış en büyük haksızlık olur. Bazı tarih kitaplarında bahsedildiği gibi sadece 1. Dünya Savaşının Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa değildi. Enver Paşa 41 yıllık yaşantısını dünya coğrafyasındaki tüm Türkleri bir araya getirmeye adanmış ve bu uğurda Orta Asya'da istilacıların kurşunlarıyla şehit düşmüş Turan Orduları Başkomutanıdır.

Enver Paşa henüz genç bir subayken Bulgar çetelerine karşı giriştiği mücadelede büyük başarılar elde etmiştir. Zekâsı ve cesaretiyle kısa zamanda Jön Türklerin en seçkin ismi haline gelmiştir. O'nu diğerlerinden farklı kılan en belirgin özelliği ise sorumluluk almaktan asla çekinmeyen bir karakter oluşudur. Öyle ki, Trablusgarp İtalya tarafından işgal edildiğinde vatan toprağını savunmak için Trablusgarp'a gönüllü giden ilk subaylardan olmuştur. Trablus ve Bingazi'de Bedevi Araplarını müthiş bir yetenekle organize ederek kahramanca çarpışmış ve birçok başarıya imza atmıştır. Osmanlı Devleti Balkan harbine girdiğinde Çatalca cephesindeki yerini almıştır. Bunun yanında Türk Tarihinin şüphesiz en önemli olaylarından biri olan Babıâli baskınının baş aktörüdür. 21 Temmuz 1913'te Edirne'yi düşman işgalinden kurtaran komutandır. Henüz 33 yaşında iken Harbiye Nazırı olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşında Almanya safında girmesine vesile olması Enver Paşa'yı yakın Türk tarihinin en tartışmalı ismi haline getirmiştir.

Enver Paşa'nın özellikle 1908 ile 1922 yılları arasında Avustralya basınındaki yansımalarının incelendiği bu çalışma ile tespit edilen çıkarımlar şunlardır.

- Avustralya'da basının Enver Paşa'ya olan ilgisi bilhassa 1908 ikinci Meşrutiyeti ile başlamıştır.
- Osmanlı-İtalya arasındaki Trablusgarp savaşında Türk ve Arap birliklerinin kumandanlığı görevini üstlenen Enver Paşa haberleri Avustralya basınında yoğun bir şekilde işlenmiştir.
- 1. Dünya Savaşında Anadolu'ya İngilizlere destek olmak amacıyla asker göndererek savaşa katılan Avustralya aynı dönem Harbiye Nazırı olan Enver Paşa ile yakında ilgilenmiş ve birçok habere konu yapmıştır. Enver Paşa haberleri Avustralya basınında en çok bu dönemde görülmektedir.

- 1908 Meşrutiyeti ile Avustralya basınına yansıyan haberlerde Enver Paşa bir özgürlük savaşçısı ve bir halk kahramanı olarak tasvir edilirken, Trablusgarp Savaşı döneminde ise Enver Paşa'nın İtalyan halk kahramanı olan Garibaldi'ye benzetildiğini görmekteyiz.

Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Almanya ile yakın ilişkiler içinde olmasından Avustralya basınına memnun olmadığı atılan manşetlerden de anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Almanya tarafında yer almasıyla beraber Avustralya basınında Enver Paşa'ya olan tutumu önemli ölçüde değişiklik göstermiştir ve Orta Asya'da vefatına kadar devam eden süreçte Avustralya basınına meselelere bakışı genel itibariyle Müttefikleriyle aynı istikamette olmuştur. Enver Paşa'yı kimi zaman bir Alman maşası, kimi zaman ise Alman uşağı olmakta itham etmişlerdir.

KAYNAKLAR

Gazeteler

Advocate (2 Eylül 1922), “*Enver Pasha*”, s.1.

Advocate (30 Kasım 1922), “*Enver Pasha's Death*”, s.1.

Advocate (25 Ocak 1922), “*High Treason*”, s.1.

Ararat Chronicle and Willaura and Lake Bolac Districts Recorder (20 Ağustos 1915), “*Enver Pasha's Power*”, s.3.

Bendigo Advertiser (16 Aralık 1908), “*Bulgarian Brigand's End*”, s.7.

Birchip Advertiser and Watchem (6 Ocak 1915), “*Enver Pasha Beaten*”, s.3.

Border Watch (16 Aralık 1908), “*Assassination Of A Brigand Leader*”, s.3.

Border Watch (20 Ocak 1915), “*Enver Pasha's Energy*”, s.1.

Camperdown Chronicle (12 Mart 1943), “*Unique Figure in Journalism*”, s.2.

Critic (30 Haziran 1909), “*We and the World*”, s.7.

Critic (7 Temmuz 1909), “*We and the World*”, s.7.

Daily Advertiser (3 Ocak 1912), “*Peace Impossible*”, s.2.

Daily Examiner (16 Kasım 1918), “*Cleared With The Funds*”, s.5.

Daily Herald (16 Kasım 1911), “*New Turkish Commander*”, s.5.

Daily Herald (2 Aralık 1911), “*Tripoli War, Cholera Stamped Out*”, s.9.

Daily Observer (16 Kasım 1918), “*Turkish Ministers Escape*”, s.2.

Daily Post (10 Aralık 1912), “*The Tripolitan War*”, s.5.

Daily Post (17 Nisan 1909), “*Young Turk Resistance To The Government*”, s.7.

Daily Telegraph (17 Eylül 1908), “*Assassins Exonerated*”, s.5.

Daily Telegraph (14 Eylül 1914), “*Enver Pasha Shot By Crown Prince*”, s.6.

Daily Telegraph (19 Ekim 1922), “*Enver Pasha*”, s.5.

Darling Downs Gazette (16 Kasım 1918), “*Turkish Thieves*”, s.5.

Evening News (1 Eylül 1922), “*Dead Or Alive?*”, s.1.

Evening News (20 Ocak 1922), "*Enver Pasha Caught*", s.1.

Evening News (18 Ağustos 1922), "*Enver Pasha*", s.1.

Examiner (12 Nisan 1922), "*Turkish Adventurer*", s.5.

Examiner (21 Nisan 1922), "*Enver Pasha's Adventure*". s.5.

Examiner (10 Temmuz 1915), "*Enver Pasha's Escape*", s.7.

Examiner (12 Ekim 1915), "*Enver Pasha's Revenge*", s.5.

Examiner (25 Aralık 1914), "*Germans In Turkey*", s.5.

Examiner (11 Ekim 1922), "*Is Enver Pasha Alive?*", s.5.

Examiner (2 Eylül 1922), "*Is Enver Pasha Alive?*", s.13.

Geelong Advertiser (16 Aralık 1908), "*Bulgarian Brigand's End*", s.3.

Geelong Advertiser (26 Kasım 1918), "*New Turks Want To Punish The War Makers?*", s.3.

Geelong Advertiser (18 Kasım 1908), "*Restoring Order In Turkey*", s.3.

Geraldton Guardian (13 Ekim 1908), "*Pebbles on the Beach*", s.1.

Hamilton Spectator (31 Aralık 1914), "*Enver Pasha's Energy*", s.3.

Hamilton Spectator (7 Eylül 1915), "*Revolt Against Enver Pasha*", s.6.

İkdam (17 Nisan 1909).

Kalgoorlie Miner (25 Nisan 1922), "*Anti-Bolshevik Campaign*" s, 5.

Kalgoorlie Miner (22 Ağustos 1922), "*Death Of Enver Pasha*", s.5.

Kalgoorlie Miner (20 Ocak 1922), "*Enver Pasha Captured*", s.5.

Kalgoorlie Miner (11 Ekim 1922), "*Fate Of Enver Pasha*", s.5.

Macleay Argus (18 Ağustos 1922), "*Enver Pasha Killed*", s.5.

Maryborough and Dunolly Advertiser (4 Ocak 1915), "*Enver Pasha Defeated*", s.2.

Maryborough Chronicle, Wide Bay and Burnett Advertiser (19 Ağustos 1922), "*Enver Pasha Killed*", s.9.

Morning Bulletin (6 Ocak 1915), "*Enver Pasha*", s.3.

Morning Bulletin (14 Temmuz 1922), "*The Middle East*", s.8.

Morning Bulletin (25 Nisan 1922), "*The Middle East*", s.9.

Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate (13 Kasım 1922), "*Enver Pasha*", s.5.

Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate (11 Ekim 1922), "*Enver Pasha's Fate*", s.7.

Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate (24 Nisan 1909), "*Turkish Reform*", s.5.

Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate (2 Eylül 1922), "*Enver Pasha Alive*", s.5.

Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate (13 Aralık 1923), "*Enver Pasha*", s.3.

Northern Star (19 Ağustos 1922), "*Dead Again. Not Lenin—Enver Pasha This Time*", s.5.

Northern Star (10 Aralık 1912), "*Enver Bey*", s.5.

Northern Star (10 Temmuz 1915), "*Enver Pasha's Escape*", s.5.

Northern Times (22 Nisan 1922), "*Enver Pasha And The Bolsheviks*", s.3.

Northern Times (29 Temmuz 1922), "*Fighting In Russian Turkestan*", s.3.

Northern Times (26 Ağustos 1922), "*General Items*", s.3.

Port Fairy Gazette (21 Kasım 1918), "*This Afternoon's Cables*", s.2.

Punch (29 Temmuz 1915), "*Enver Pasha's Great Mistake*", s.15.

Sunday Times (13 Eylül 1914), "*Enver Pasha And The Crown Prince*", s.2.

Sunday Times (7 Ocak 1912), "*The Turco-Italian War*", s.16.

Sunday Times (19 Kasım 1911), "*Who's Who in the Tripolitan War*", s.21.

Tanin (25 Eylül 1911), "*Fas ve Trablusgarp*". s.8.

The Advertiser (11 Ekim 1922), "*Enver Pasha*", s.9.

The Advertiser (19 Ağustos 1922), "*Enver Pasha*", s.11.

The Advertiser (3 Ekim 1911), "*The Turco-Italian War*", s.9.

The Advertiser (3 Ocak 1912), "*The War In Tripoli*", s.9.

The Age (2 Eylül 1922), "*Enver Pasha*", s.13.

The Age (3 Mart 1915), "*Enver Pasha's Life Attempted*", s.9.

The Age (25 Nisan 1912), "*Occupation Of Astropalia*", s.9.

The Age (13 Temmuz 1922), "*Rising Against Soviet*", s.9.

The Age (5 Eylül 1908), "*The Sultan's Surrender*", s.18.

The Albany Advertiser (12 Nisan 1922), "*Enver Pasha Again*", s.3.

The Albury Banner and Wodonga Express (8 Ocak 1915), "*Enver Pasha Defeated*", s.21.

The Argus (5 Kasım 1914), "*Dardanelles*", s.6.

The Argus (12 Nisan 1919), "*Dark Outlook for Enver Pasha*", s.21.

The Argus (16 Ocak 1915), "*How Turkey Went To War*" "*Strange Tale Of German Intrigue*", s.4.

The Argus (17 Nisan 1909), "*Turkish Revolution*", s.19.

The Argus (14 Nisan 1909), "*Revolt In Turkey*", s.5.

The Australian (7 Eylül 1922), "*Resurrecting Enver Pasha*", s.1.

The Avdetiler (3 Ocak 1912), "*The War In Tripoli*", s.9.

The Ballarat Star (20 Nisan 1909), "*The Crisis Continues*", s.6.

The Bathurst Times (22 Ağustos 1922), "*Unhonored And Unsung*", s.2.

The Border Morning Mail and Riverina Times (16 Kasım 1918), "*The War*", s.2.

The Brisbane Courier (20 Ocak 1922), "*Enver Pasha*", s.4.

The Brisbane Courier (15 Nisan 1887), "*Queensland News*", s.6.

The Capricornian (28 Eylül 1912), "*Italy And Turkey*", s.21.

The Capricornian (11 Ocak 1919), "*Massacre Of Armenians*", s.11.

The Daily Express (30 Kasım 1922), "*In Bolkhara*", s.1.

The Daily New (18 Ağustos 1922), "*Enver Pasha*", s.8.

The Daily News (12 Temmuz 1922), "*Soviet's Troubles*", s.8.

The Daily Telegraph (3 Ocak 1912), "*A Great Leader*", s.9.

The Daily Telegraph (8 Kasım 1911), "*Derna Re-Taken*", s.9.

The Daily Telegraph (10 Aralık 1912), "*Enver Bey In Italy*", s.10.

The Daily Telegraph (20 Ocak 1922), "*Enver Pasha Captured*", s.7.

The Daily Telegraph (17 Nisan 1909), "*Turkish Crisis*", s.13

The Evening Echo (22 Eylül 1915), “*Enver Pasha Excommunicated*”, s.1.

The Evening Echo (25 Kasım 1918), “*Turkey’s Demands*”, s.4.

The Express and Telegraph (22 Mart 1922), “*Enver Pasha Captured*”, s.2.

The Express and Telegraph (18 Ağustos 1922), “*Enver Pasha*”, s.1.

The Express and Telegraph (22 Haziran 1915), “*Enver Pasha*”, s.1.

The Express and Telegraph (2 Kasım 1914), “*Turkey In The Field*”, s.3.

The Journal (25 Kasım 1918), “*Birds Of A Feather*”, s.1.

The Journal (26 Kasım 1918), “*For Political Refugees*”, s.1.

The Leader (12 Haziran 1909), “*Literature*”, s.23.

The Mercury (26 Nisan 1909), “*Civil War In Turkey*”, s.5.

The Mercury (2 Eylül 1922), “*Death Of Enver Pasha Denied*”, s.7.

The Mercury (16 Temmuz 1915), “*Enver Pasha's Boast*”, s.5.

The Mercury (29 Ağustos 1922), “*Enver Pasha's Death*”, s.5.

The Mercury (30 Mart 1928), “*Newspaper Changes*”, s.8.

The Mercury (17 Nisan 1909), “*Revolt*”, s.9.

The Mercury (26 Nisan 1909), “*Civil War In Turkey*”, s.5.

The Murchison Times and Day Dawn Gazette (22 Nisan 1909), “*Revolutionary Leaders*”, s.3.

The Northern Miner (5 Mayıs 1922), “*Bolshevism*”, s.2.

The Northern Miner (20 Ekim 1922), “*Enver Pasha*”, s.2.

The Northern Miner (18 Kasım 1918), “*The Wily Turk*”, s.3.

The Queenslander (18 Ocak 1918), “*Turkish Militarists*”. s.39.

The Register (24 Temmuz 1922), “*Bolshevik Massacre*”, s.8.

The Register (3 Ocak 1912), “*Copying German Methods*”, s.7.

The Register (20 Ocak 1922), “*Enver Pasha Captured*”, s.7.

The Register (25 Nisan 1922), “*The Garibaldi Of Turkey*”, s.8.

The Sun (5 Ocak 1919), “*Armenian Massacres*”, s.1.

The Sun (16 Ağustos 1915), "*Enver Pasha Hopeful*", s.1.

The Sun (18 Ocak 1915), "*Enver Pasha*", s.5.

The Sydney Morning Herald (17 Eylül 1908), "*Murders Of Bulgarians*", s.7.

The Sydney Morning Herald (26 Nisan 1909), "*Story Of Revolt*", s.7.

The Sydney Morning Herald (4 Ekim 1911), "*Will England Intervene*", s.17.

The Tamworth Daily Obser (16 Kasım 1911), "*Idol Of The Turkish People*", s.2

The Telegraph (1 Ocak 1915), "*Enver Pasha*", s.8.

The Telegraph (22 Ağustos 1922), "*Enver Pasha's Death*", s.6.

The Telegraph (14 Ocak 1919), "*Enver's Degradation*", s.2.

The Telegraph (17 Nisan 1909), "*Revolt in Turkey*", s.6.

The Week (25 Ağustos 1922), "*Late Enver Pasha*", s.20.

The West Australian (5 Mayıs 1922), "*Bokharan Revolt*", s. 7.

The West Australian (3 Ocak 1912), "*Tripolitan War*", s.7.

The World's News (12 Haziran 1909), "*People Talked About*", s.8.

Townsville Daily Bulletin (29 Eylül 1908), "*The Sultan's Surrender*", s.7.

Wagga Wagga Express (24 Nisan 1920), "*The Sultan's Affirmation*", s.2.

Warwick Daily News (19 Ekim 1922), "*Death Of Enver Pasha*", s.5.

Western Mail (6 Ocak 1912), "*Tripolitan War*", s.16.

World (24 Temmuz 1922), "*Bokharan Revolt*", s.5.

World (21 Nisan 1922), "*Enver Pasha Again*", s.5.

World (2 Eylül 1922), "*Enver Pasha's Death*", s.5.

World (30 Kasım 1922), "*Bokharan Revolt*", s.5.

Zeehan and Dundas Herald (27 Nisan 1922), "*Bolshevism*", s.4.

Zeehan and Dundas Herald (30 Nisan 1912), "*Italio-Turkish War*", s.3.

Zeehan and Dundas Herald (13 Nisan 1922), "*Turkish Adventurer*", s.1.

Makale Kitap ve Tezler

Akşin, S. (2017) *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Akyüz, K. (2011). *İstanbul Basınına Göre 31 Mart Vak'ası*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kastamonu.

Alkan, N. (2011) *Selanik İstanbul'a Karşı*, Timaş Yayınları İstanbul.

Ana Britannica (1987). *Avustralya*. Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünleri, s. 20-41.

Aysal, N. (2006) Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı. *Atatürk Yolu Dergisi* 10 (37), 15-53

Armaoğlu, F. (1984). *20. Yüzyıl tarihi:(1914-80)*. Türkiye Ş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Arslan, E. Ş. (2004). *Sürgünde Üç Ölüm*. Truva Yayınları, İstanbul.

Ay, E. D. (2018). *Avustralya'da yazılı Basının Gelişimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul.

Aydemir, Ş. S. (1970). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Aydemir, Ş. S. (1999) *Suyu Arayan Adam*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aydemir, Ş. S. (2013). *Enver Paşa. II*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Balcı, R. (1999). *Sarıkamış Harekâtı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Bardakçı, M. (2005). *Enver*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Bean, E. (1941), *The Story of Anzac: The First Phase*, First World War Official Histories, London.

Birecikli, İ. B. (2008). *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme*. Gazi Akademik Bakış, 2 (3), 211-226

Cengiz, H. E. (1991). *Enver Paşa'nın Anıları*. İletişim Yayınları, İstanbul.

El-Cemel, S. (1971), *Tarihi Keşfi Efrikiyyâ*, Anglo Kütüphanesi, Kahire.

Emir, A. H. (1923). *1327-1328 Türkiye- İtalya Harbi Tarih-i Bahrisi*, Bahriye Matbaası, İstanbul.

Ertuna, H. (1981). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi- Osmanlı Devri- Osmanlı-İtalyan Harbi- 1911-1912: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara.

- Gans, J. S. & Leigh, A.** (2012). How Partisan is The Press? Multiple Measures of Media Slant. *The Economic Record*, 88 (208), 132.
- Gazel, A. A.** (2018). *1914 Osmanlı-Alman İttifak Antlaşması*. Cataloging-In-Publication Data, s.146.
- Güresin, E.** (1969) *31 Mart İsyanı, İstanbul*, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Hanioglu, M. Ş.** (1989) *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, Der Yayınları, İstanbul.
- Hanioglu, M. Ş.** (1995). *Enver Paşa*, Der Yayınları, İstanbul.
- Isaacs, V.** (2003). *Two Hundred Years of Sydney Newspapers: a Short History*. North Richmond: Rural Press., ss. 3–5.
- J. C., Merrill. & H. A. Fisher** (1980). *The world's great dailies: profiles of fifty newspapers*. Hastings House, s. 44–50.
- Kanal, H.** (2017). Sarıkamış Harekâtı Esnasında Cephede Yaşananlar ve Anadolu'ya Etkileri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54 (2), 87-114.
- Karal, E. Z.** (1988) *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908- 1918)*, C. IX, 3. B., Ankara, TTK.
- Kolektif** (2015). *Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü*. İstanbul: Tarih & Kuram Yayınları.
- Kösoğlu, N.** (2008). *Şehit Enver Paşa*. Ötüken, Ankara.
- Mayer, H.** (1964). *The Press in Australia*. Landsdowne Press, s.159-160.
- Nur, R.** (1967) *Hayat ve Hatıratım*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Orhan, K.** (2017). *Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusaya*. Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Putnis, P. & Ailwood, S.** (1997). *The Crimean War And Australia's Communications And Media History*, Canberra University Press, Canberra.
- Smith, L.** (1980). *The Aboriginal Population of Australia*, Australian National University Press, Canberra.
- Souter, G.** (1981). *Company of Heralds*. Melbourne University Press, s. 591-603.
- Tekin, A. S.** (2020). Trablusgarp Harbi ve Havacılık Tarihinde İlkler, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), 16-29.
- Usher, J.** (2008). *The Argus – Life and Death of A Newspaper*. Australian Scholarly Publishing.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi: XVI. yüzyıl ortalarından XVII. yüzyıl sonuna kadar*. Türk Tarih Kurumu.

Y. Çatal (2019). *Başkumandan Vekili Ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Çanakkale Cephesindeki Rolü*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Yahyâ, C. (1966) *ElÂlemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs_el-Fetratu'l-Vâkıatu beyne'l-Harbeyn, Dâru'l-Meârif, Mısır*.

Yamauchi, M. (1995) *Hoşnut Olamamış Adam Enver Paşa Türkiye'den Türkistan'a*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Yamauchi, M. (1995) *Hoşnut Olmamış Adam-Enver Paşa*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, R. Birinci Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 3 (6), 137-160.

ENVER PASHA.

A STORMY CAREER.

The death of Enver Pasha, who was recently killed while fighting against the Bolsheviks in Turkestan, closes one of the most striking and stormy careers of modern times. It is now more than 15 years ago that a young man of 28 startled the world by telegraphing to the Sultan Abdul Hamid that unless a constitution was granted to Turkey he would march into Constantinople and spread red ruin until Abdul gave way. That young man was Major Enver Ahmed Bey, the fiery leader of the Committee of Union and Progress, as the Young Turks called themselves; and he secured what he wanted for his country. Later he became known as Enver Pasha, and his military genius placed him at the head of the Ministry of War in Turkey. Prior to the great war he was military attache at Berlin, and subsequent to the outbreak of war with Italy in 1911 succeeded in getting into the fighting line by a devious route. He distinguished himself in the Italian campaign, and did much to arouse the local raids against the invaders, thus contributing materially to the prolongation of that war. He returned to Constantinople by way of Egypt and Syria. Enver was made Commandant of Constantinople in January, 1913, and received his first Ministerial appointment after the assassination of the Grand Vizier Mahmoud Shevket Pasha in June of the same year. Afterwards he held the portfolio of Minister of War. His knowledge of the German aims and of the Emperor William led him at the beginning of the great war to place the fate of Turkey in the hands of the Germans. The latter were the more ready to accept the proffered aid to the pursuit of their ambitions

as Enver was able to promise the assistance of a surprisingly large army which he had secretly reorganized and established on a war basis after the disasters of the the Balkan wars. The German Emperor and his military coterie at Berlin were glad to avail themselves of the help of the crafty, ambitious, and unscrupulous Enver, and if they did not endorse all his methods, including the consent to or ordering of the terrible massacres of thousands of Armenians they at least apparently withheld all restraint against the exercise of the barbarian instincts which prompted the "removal" of those who were in the way of the execution of the plans common to both Teuton and Turk.

— Nearly Assassinated. —

One of the intrigues in which Enver Pasha had a hand was that which led up to the assassination of the heir-apparent to the Turkish throne, Prince Yussef, who had begun to show inclinations more in the direction of peace, or, at any rate, of non-participation in the world conflict, than suited the ambitious Minister. In March, 1916, it was announced that Enver had been assassinated himself, but he survived the plot, as he escaped many other perils of his adventurous career. When Turkey capitulated Enver fled, and was condemned by a Turkish Court of Enquiry during his absence to a year's imprisonment in a fortress and loss of rank. He was also placed on the Allies' list of "wanted" war criminals, largely for his atrocities upon the Armenians. Since his flight Enver had been variously reported as being in Germany, and as leading forces in Central Asia, where he proved a thorn in the side of the Bolsheviks.

ENVER PAŞA

FIRTINALI BİR KARIYER

Kısa bir süre önce Türkistan'da Bolşeviklere karşı savaşırken öldürülen Enver Paşa'nın ölümü, modern zamanların en çarpıcı ve fırtınalı kariyerlerinden birini sonlandırdı. 28 yaşındaki genç bir adamın, Sultan Abdülhamid'e, Türkiye'ye bir anayasa verilmediği takdirde İstanbul'a yürüyeceğini ve Abdül boyun eğinceye kadar kızıl bir yıkıma yol açacağını telgraf ederek dünyayı şaşırtmasının üzerinden 15 yıl geçti. Bu genç adam Binbaşı Enver Ahmed Bey'di. Türkler kendileri ve ülkesi için istediğini güvence altına aldılar. Daha sonra Enver Paşa olarak tanındı ve askeri dehası onu Türkiye'deki savaş bakanlığının başına getirdi. Büyük savaştan önce Berlin'de askeri ataşeydi ve 1911'de İtalya ile savaşın patlak vermesinin ardından dolambaçlı bir yoldan savaş hattına girmeyi başardı. İtalyan işgalinde kendini gösterdi ve işgalcilere karşı yerel akınları harekete geçirmek için çok şey yaptı, böylece bu savaşın uzamasına bizzat katkıda bulundu.

Mısır ve Suriye yoluyla İstanbul'a döndü. Enver, Ocak 1913'te Konstantinopolis komutanlığına getirildi ve aynı yılın haziran ayında Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinin ardından ilk bakanlık görevini aldı. Daha sonra Savaş Bakanlığı makamını elinde tuttu. Almanya ve İmparator William hakkındaki bilgisi, onu büyük savaşın başlangıcında Türkiye'nin kaderini Almanların eline bırakmaya yöneltti. Enver, Balkan Savaşlarının felaketlerinden sonra gizlice yeniden organize ettiği ve savaş temelinde kurduğu şaşırtıcı derecede büyük bir ordunun yardımını vaat edebildiği için, ikincisi, hırslarının peşinden gitmek için önerilen Alman yardımını kabul etmeye daha hazırды.

Alman İmparatoru ve Berlin'deki askeri zümresi, kurnaz, hırslı ve vicdansız Enver'in yardımından yararlanmaktan memnundu ve eğer binlerce Ermeni'nin korkunç katliamlarının emrini vermek de dahil olmak üzere tüm yöntemlerini onaylamazlarsa en azından görünüşe göre hem Cermen hem de Türk için ortak olan planların uygulanması yolunda Enver'in barbar içgüdülerini uygulamasına karşı tüm kısıtlamaları kaldırdılar.

Enver Paşa'nın parmağının olduğu entrikalardan biri, Türk tahtının varisi olan ve barış yönünde daha fazla eğilim göstermeye başlayan Prens Yusuf'un öldürülmesine yol açan entrikaydı. Mart 1916'da Enver'in kendisinin suikasta uğradığı, ancak maceralı kariyerinin diğer birçok tehlikesinden kurtulduğu için komplodan kurtulduğu açıklandı.

1918 yılında Türkiye yenilince Enver kaçtı ve yokluğunda bir Türk Soruşturma mahkemesi tarafından bir yıl hapis cezasına ve rütbe kaybına mahkûm edildi. Ayrıca, büyük

ölçüde Ermenilere karşı yaptığı vahşet nedeniyle Müttefiklerin "aranan" savaş suçluları listesine alındı. Kaçışından bu yana Enver'in Almanya'da olduğu ve Bolşevikler için bir baş belası olduğu Orta Asya'da önde gelen güçlere liderlik ettiği çeşitli şekillerde rapor edildi”.

ENVER PASHA.

REPORT OF DEATH CONTRA-DICTED.

LAHORE, Thursday. — Inquiries by the Khilafat Committee from its Angoran representatives at Rome and Paris contradict the news of Enver Pasha's death. Similar information is current in Afghanistan.

[Enver Pasha was head of the Turkish Nationalist movement in May, 1920. In September of that year he was appointed Commander-in-Chief of a Bolshevik Army which was marching on India. Subsequently he was in Moscow, the Bolshevik headquarters, where he was received by Lenin and Trotsky. In June of last year it was reported that a struggle was proceeding at Angora between the Nationalists proper and the agents of the Committee of Union and Progress, which was acting at the instigation of Enver Pasha, and supported by the Bolsheviks. It was then believed that any political developments would favor Enver Pasha, who was in Baku, on the Caspian Sea. In January, at the request of the Turkish Nationalist Government at Angora, he was arrested, and tried for high treason. Enver Pasha has since then been the leader of the anti-Bolsheviks in Russian Turkestan. It was recently reported that he had been killed and that the Bolsheviks had recovered his body.]

ENVER PAŞA.

ÖLÜM İLE İLGİLİ BİLDİRİM YAPILDI

LAHOR, Perşembe. - Hilafet Komitesi'nin Roma ve Paris'teki Ankaralı temsilcilerinden aldığı bilgiler Enver Paşa'nın ölüm haberiyle çelişiyor. Benzer bilgiler Afganistan'da da mevcut.

Enver Paşa, 1920 yılının mayıs ayında Türk Milliyetçi hareketinin başındaydı. O yılın Eylül ayında, Hindistan üzerine yürüyen bir Bolşevik Ordusunun başkomutanlığına atandı. Daha sonra, Lenin ve Troçki tarafından kabul edildiği Moskova'daki Bolşevik karargahında bulundu.

Geçen yılın haziran ayında, Ankara'da asıl Milliyetçiler ile Enver Paşa'nın kışkırtmasıyla hareket eden ve Bolşevikler tarafından desteklenen İttihat ve Terakki Cemiyeti ajanları arasında bir mücadelenin sürdüğü bildirildi. O zaman herhangi bir siyasi gelişmenin Hazar Denizi'nde Bakü'de bulunan Enver Paşa'nın lehine olacağına inanılıyordu.

Ocak ayında Ankara'daki Milliyetçi Türk Hükümeti'nin talebi üzerine tutuklandı ve vatana ihanetten yargılandı. Enver Paşa o zamandan beri Rus Türkistan'ındaki anti-Bolşeviklerin lideridir. Geçenlerde öldürüldüğü ve Bolşeviklerin cesedini bulduğu bildirildi.

on in ry.		tarn hous
S.	ENVER PASHA.	Sand unus Ever have
14.	But in the meantime the ill-feeling between the Turks and the Germans is growing, and that is a factor which makes in favour of the Russians. A divided army cannot hope to stand. Germany is bringing Turkey to her ruin, and the fact is beginning to be realised.	"I them rema men
red to ducts	So bitter is the feeling becoming that we may well believe the statement that Enver Pasha has had several Turkish officers executed at Erzeroum for speaking disrespectfully of Ger-	All —the folks answ by t
Aus- r the ffered	many. Enver Pasha is Minister for War; and he commanded the Turkish army at Sary-	Fo they to t must and
The se of to the als.	kamish. It was said to be his first experience as a commander, and as he handed over his command to the German general, Liman von Sanders, immediately after his defeat, it will probably be his last. When Enver Pasha—	Re for num esce tals, wher prog At sex
E.	"the Prussophile swashbuckler of Polish descent," as Dr. E. J. Dillon describes him in the "Contemporary Review"—took over the Ministry of War, he took over the whole army, and with that the whole of Turkey.	
13.	Enver has been a law unto himself—he has sold himself to Germany, and has done exactly as the Germans have bade him. Dr. Dillon gives us this picture of him:—"A low-sized wiry man, seemingly of no account, Enver is pale of complexion, shuffling in gait. His eyes are piercing, and his gaze is furtive. A soul-monger who should buy Enver at his specific value and sell him at his own estimate would earn untold millions. For, to use a picturesque Russian phrase, the ocean is only up to his knees. He is physically dauntless and Jashing. In the war against Italy he fought well, and organised the Arab and other native troops under conditions of great difficulty, winning laurels which have not yet withered. A Pole by extraction, Enver Pasha is a Prussian by training and sympathies, and a Turk by language and by his marriage with a daughter of the Sultan. Political sense he has none. His one ideal is to earn the appreciation of the Prussian military authorities, to whom he looks up as a fervid disciple to peerless masters. German military praise melts his manhood and turns his brain." What Von der Goltz and Von Sanders said to him after Sarykamish is not likely to have turned his brain. He is now apparently doing his best to recover the	
Con- were		
world's under epres- ar.		Me play come place for r
orbed Great large		Th the the dred off t requ char and
while much st be		
a Go- mar- would ential tine.		FRI
S.		Me cord hurr Wor toug gent sewi
14.		Th the Amc

Ek-3: The Sydney Morning Herald, 15 Ocak 1915

ENVER PASHA.

Fakat bu arada Türklerle Almanlar arasındaki husumet büyüyor ve bu durum her geçen gün Rusya'nın lehine oluyor. Bölünmüş bir ordunun ayakta kalması beklenemez. Almanya Türkiye'yi yıkıma getiriyor ve bu gerçek her gerçek gün yüzüne çıkıyor. Duygu o kadar acı ki, Enver Paşa'nın Almanya hakkında saygısızca konuştukları için Erzurum'da birkaç Türk subayını idam ettirdiği ifadesine pekâlâ inanabiliriz. Enver Paşa Harbiye Nazırıdır ve Sarıkamış'ta Türk ordusuna kumandan olarak komuta etti. Bu onun komutan olarak ilk deneyimi olduğu söyleniyor ve yenilgisinden hemen sonra komutasını Alman General Liman von Sanders'a devrettiği için muhtemelen sonuncusu olacaktır.

Dr. E. J. Dillon'ın "Contemporary Review"da tanımladığı şekliyle "Polonya asıllı Prusya ukalası" Enver Paşa, Harbiye Nezareti'ni devraldığında, tüm orduyu ve bununla birlikte tüm Türkiye'yi ele geçirdi. Enver kendi başına bir kanundu, kendini Almanya'ya sattı ve Almanların ona emrettiği gibi yaptı. Dr. Dillon bize onun şu şekilde tasvir ediyor: "düşük boyutlu, sıırım gibi bir adam, görünüşe göre hiç de öyle değil, Enver soluk tenli , yürüyüşü karışık. Gözleri keskin ve bakışları sinsî.

Enver'i kendi değerinden alıp kendi fiyatından satması gereken bir ruh tüccarı, sayısız milyonlar kazanırdı. Güzel bir Rus tabiri kullanmak gerekirse, okyanus sadece onun dizlerine kadardır. O fiziksel olarak korkusuz ve atılgandır. İtalya'ya karşı savaşta iyi savaştı ve Arap ve diğer yerli birlikleri büyük zorluklar altında örgütledi ve henüz solmamış bir şöhret kazandı.

Soyuyla Polonyalı olan Enver Paşa, eğitimi ve sempatisiyle Prusyalı, diliyle ve padişahın kızıyla evlenmesiyle Türk'tür.

Siyasi anlayışı yoktur. Tek ideali, eşsiz ustaların ateşli bir öğrencisi olarak gördüğü Prusya askeri yetkililerinin takdirini kazanmaktır. Alman askeri övgüsü onun erkekliğini eritir ve başını döndürür." Von der Goltz ve Von Sanders'ın Sarıkamış'tan sonra söylediklerinin aklını çelmiş olması pek olası değil. Görünüşe göre şimdi orada solan şöhretini kurtarmak için elinden geleni yapıyor.

F. Gardner.

TURKISH CAMPAIGN

THE ATTACK ON EGYPT.

INTRIGUE AGAINST DJEMAL.

CAIRO, March 1.

A military enquiry is now in progress at Damascus concerning the manner in which Djemal Pasha, formerly Minister of Marine and Public Works in Constantinople, conducted the disastrous Turkish campaign against Egypt.

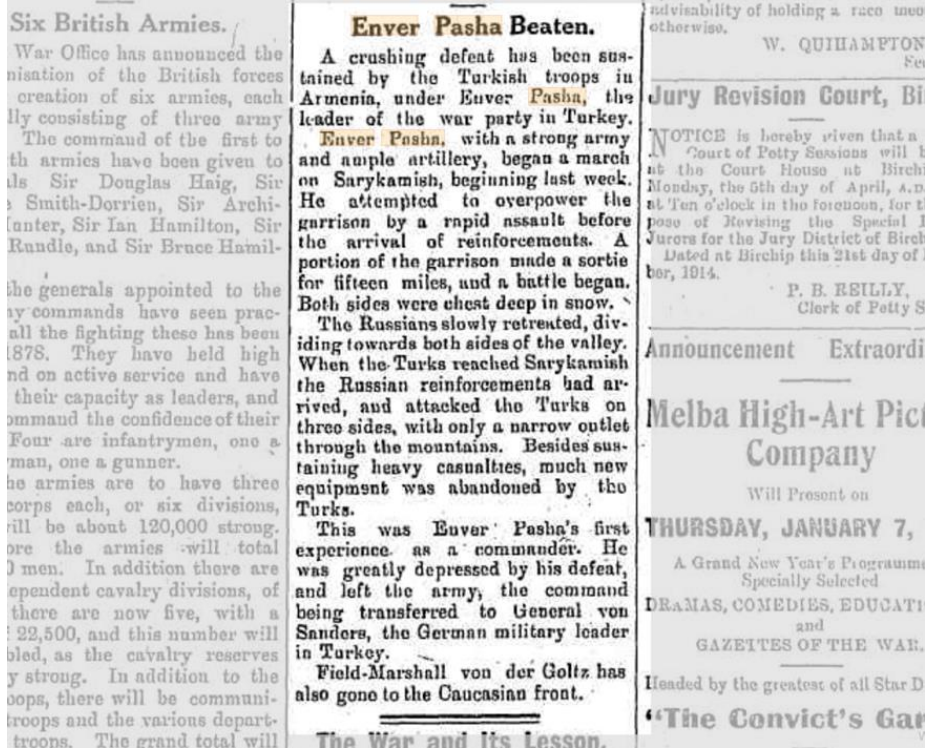
It is believed that Enver Bey, the Turkish Minister of War, selected Djemal Pasha to lead the hopeless expedition against the Suez Canal in order to ensure his downfall by reason of his failure, which was assured from the first.

Ek-4: The Advertiser, 2 Mart 1915

MISIR'A SALDIRI.

CEMAL'E ENTRİKA. KAHİRE, Mart, 1.

İstanbul'da eski Deniz ve Bayındırlık Bakanı olan Cemal Paşa'nın Mısır'a yönelik feci Türk harekâtını nasıl yürüttüğüyle ilgili olarak Şam'da şu anda askeri bir soruşturma yürütülüyor. Türk Harbiye Nazırı Enver Bey'in, daha baştan garanti altına alınan başarısızlığı nedeniyle, Süveyş Kanalı'na yapılan ümitsiz sefere önderlik etmesi için Cemal Paşa'yı seçtiğine inanılıyor.

Ek- 5: Birchip Advertiser and Watchem, 6 Ocak 1915

ENVER PAŞA YENİLDİ

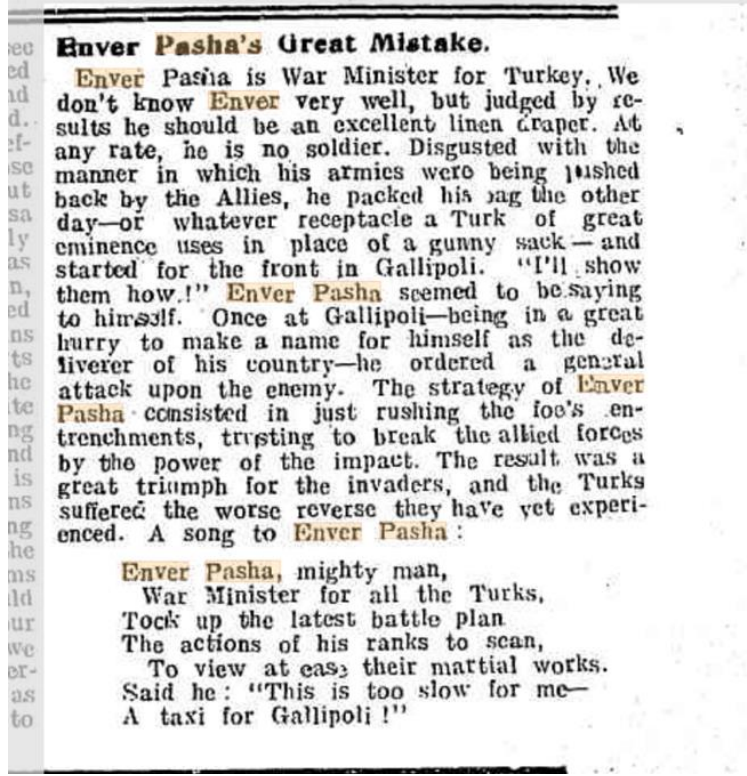
Türkiye'deki iktidar partisinin lideri Enver Paşa komutasındaki Türk birlikleri Ermenistan'da ağır bir yenilgi aldı.

Enver Paşa güçlü bir ordu ve bol topçu birliği ile geçen haftadan itibaren Sarıkamış harekâtına başladı

Takviye güçleri gelmeden önce hızlı bir saldırı ile garnizonu alt etmeye çalıştı. Garnizonun bir kısmı on beş mil boyunca bir sorti yaptı ve savaş başladı. Her iki taraf da göğsüne kadar kara battı.

Ruslar yavaş yavaş geri çekildiler ve vadinin her iki tarafına doğru bölündüler. Türkler Sarıkamış'a ulaştığında, Rus takviyeleri aniden geldi ve Türklere sadece dar bir çıkışı olan vadide üç taraftan saldırdı. Türkler ağır kayıplar vermenin yanı sıra birçok yeni teçhizatı orada bıraktılar

Bu Enver Paşa'nın komutan olarak ilk deneyimiydi. Yenilgiye çok üzüldü ve ordudan ayrıldı, komuta Türkiye'deki Alman askeri lideri General Von Sanders'a devredildi. Field-Marshal von der Goltz da Kafkas cephesine gitti.

Ek-6: Punch,29 Temmuz 1915

ENVER PAŞA'NIN BÜYÜK HATASI

Enver Paşa, Türkiye'nin Savaş Bakanıdır. Enver'i çok iyi tanımıyoruz ama sonuçlara bakılırsa mükemmel bir keten kumaşçısı olmalı. Her halükârda, o bir asker değil. Ordularının Müttefikler tarafından geri püskürtülmesine kızarak birkaç gün önce çantasını -ya da çok saygın bir Türk'ün çuval yerine hangi kabı kullanıyorsa- toplayıp Gelibolu'da cepheye doğru yola çıktı. Enver Paşa kendi kendine "Onlara nasıl olduğunu göstereceğim!" der gibiydi. Gelibolu'ya vardığında, ülkesinin kurtarıcısı olarak adını duyurmak için büyük bir aceleyle düşmana genel bir saldırı emri verdi. Enver Paşa'nın stratejisi, düşman siperlerine hücum etmek, saldırının gücüyle müttefik kuvvetleri üçe katlamaktan ibaretti. Sonuç işgalciler için büyük bir zafardı ve Türkler şimdiye kadar yaşadıkları en kötü geri dönüşü yaşadılar.

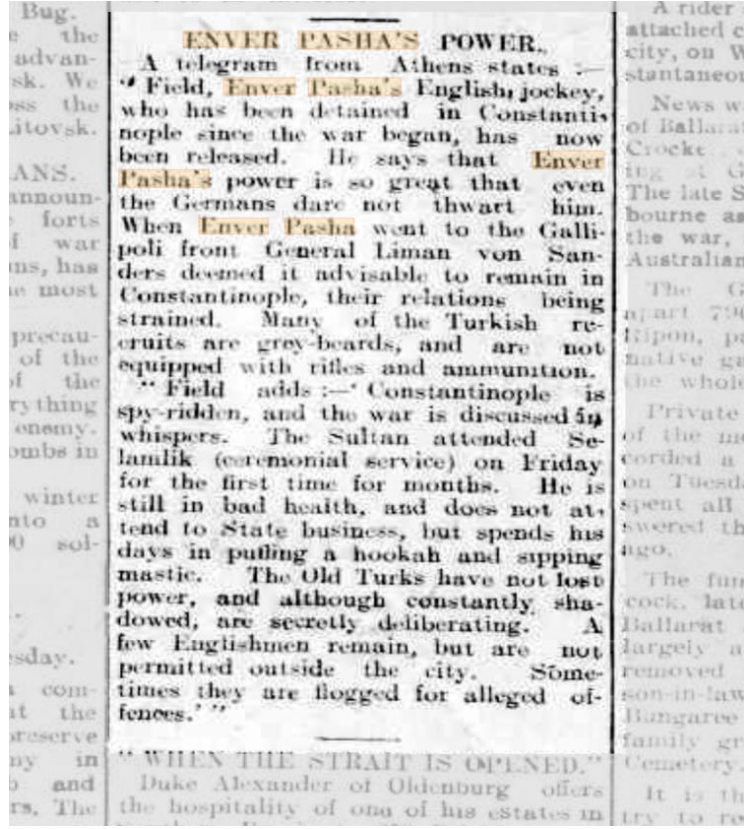
Enver Paşa'ya bir şarkı:

Enver Paşa, güçlü adam, Tüm Türklerin Savaş Bakanı,

En son savaş planını O üstlendi, İncelemek için askerlerinin eylemlerini,

Rahat görmek için askerlerinin cengini

Dedi ki: "Bu benim için çok yavaş – Gelibolu'ya bir taksi!"

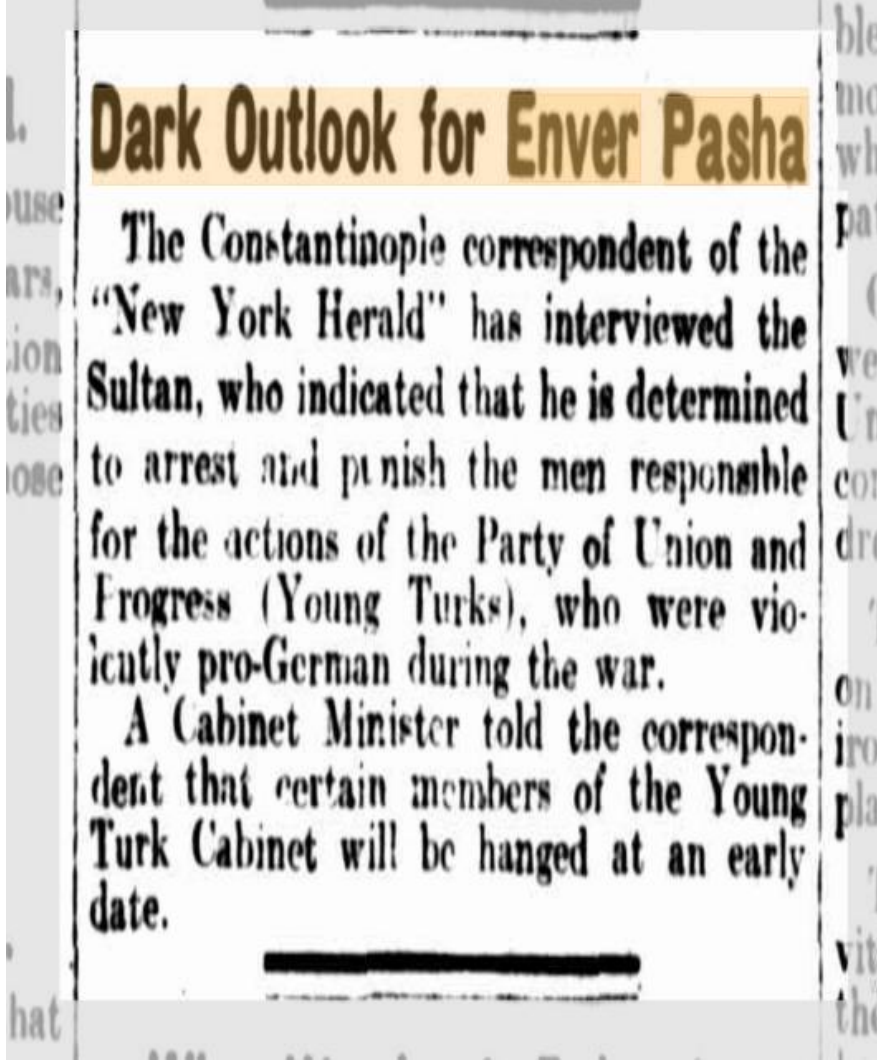
Ek-7: Ararat Chronicle, 20 Ağustos 1915

ENVER PAŞA'NIN GÜCÜ

Atina'dan gelen bir haberde "Savaş başladığından beri İstanbul'da tutuklu bulunan Enver Paşa'nın İngiliz jockeyi Field'in serbest bırakıldığı söyleniyor. Field ; -Enver Paşa'nın gücü o kadar büyüktür ki Almanlar bile onu engellemeye cesaret edemez." diyor

Enver Paşa'nın Gelibolu cephesine gittiğinde, ilişkileri gergin olduğundan General Liman von Sanders, İstanbul'da kalmayı uygun gördü. Türk askerlerin çoğu ak sakallıdır, tüfek ve mühimmat ile donatılmamıştır.

Field şunları ekliyor: 'Konstantinopolis' casuslarla dolu ve fısıltı şeklinde savaş konuşuluyor. Padişah aylardır ilk kez cuma günü Selamlığa katıldı. Halen sağlığı bozuk ve devlet işleriyle ilgilenmiyor, günlerini nargile çekerek ve sakız rakısı içerek geçiriyor. Eski Türkler güçlerini kaybetmemişler ve sürekli de olsa; kuytu köşede gizlice tartışıyorlar. Şehirde birkaç İngiliz kaldı, ancak şehir dışına çıkmalarına izin verilmiyor. Bazen iddia edilen suçlardan dolayı darp edildikleri de oluyor.

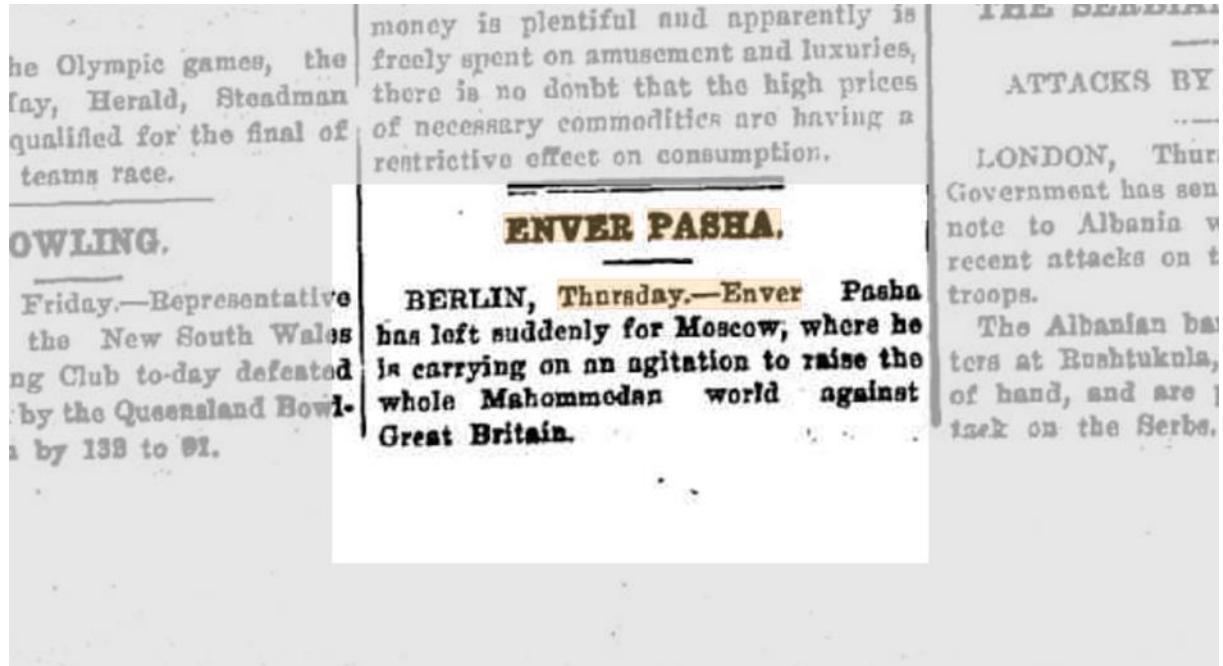

Ek-8: The Argus, 12 Nisan 1919

ENVER PAŞA İÇİN KARANLIK GELECEK

"The New York Herald" gazetesinin İstanbul muhabiri, Sultan ile yaptığı röportajda, savaş zamanında şiddetle Alman yanlısı olan İttihat ve Terakki Partisi'nin (Jön Türkler) eylemlerinden sorumlu kişileri tutuklamaya ve cezalandırmaya kararlı olduğunu belirtti.

Bir Kabine Bakanı muhabire, Jön Türk Kabinesinin bazı üyelerinin erken bir tarihte asılacağını söyledi.

Ek-9: Warwick Daily News, 28 Ağustos 1920

ENVER PAŞA.

LONDRA. Pazar.

Bir Moskova radyosu Enver Paşa'nın "Türk Ulus Hareketi"nin başına geçtiğini belirtti.

Ek-10: Daily Examiner, 4 Mayıs 1922

ENVER PAŞA.

LONDRA. Pazar. Bir Moskova radyosu Enver Paşa'nın "Türk Ulus Hareketi"nin başına geçtiğini belirtti.

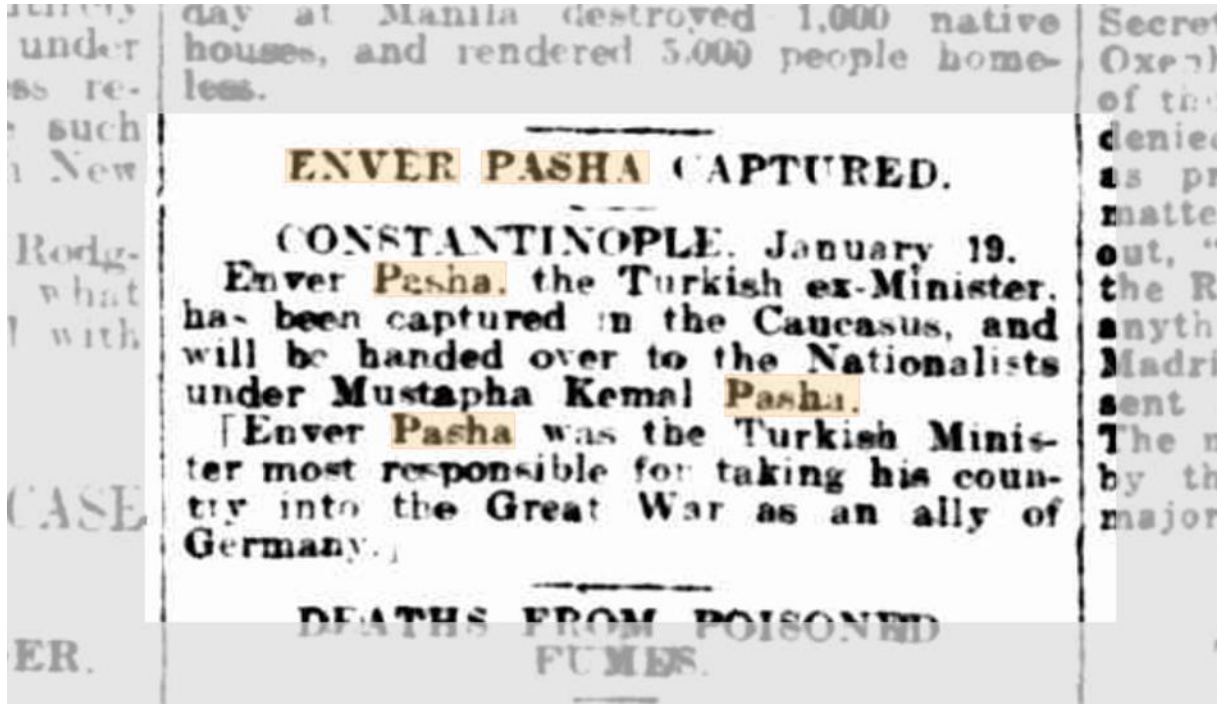
Ek-11: The Age, 13 Temmuz 1922

SOVYETE KARŞI BAŞKALDIRI.

Komutan Enver Paşa.

LONDRA, 12 Temmuz.

"Morning Post"un özel muhabiri, Sovyet Hükümetinin, Enver Paşa'nın Bolşevik karşıtı ayaklanmasının güçlendiği Buhara ve Türkistan'a aceleyle asker gönderdiğini söylüyor. Volga bölgesindeki tüm demiryolları yalnızca birliklerin taşınması için kullanılıyor.

Ek-12: The Mercury, 20 Ocak 1922

ENVER PAŞA YAKALANDI.

İSTANBUL. 19 Ocak

Türk eski Bakanı Enver Paşa, Kafkasya'da yakalandı ve Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Milliyetçilere teslim edilecek. Enver Paşa, ülkesini Almanya'nın müttefiki olarak Büyük Savaş'a sokmaktan en fazla sorumlu olan Türk Bakanıydı.

ENVER PASHA CAPTURED.

To be Handed to Kemalists.

Australian Press Association.

CONSTANTINOPLE, January 18.

Gen. **Enver Pasha**, who was recently a Turkish leader in the Angora fighting against the Ottoman Nationalist rebels, has been captured by the Bolsheviki in the Caucasus, and will be handed over to the Kemalists.

A cablegram published in The Register on November 11 stated:—"It is rumoured that **Enver Pasha** is somewhere in Russian Turkestan, and that Mustapha Kemal **Pasha**, who has long been hostile to **Enver**, is demanding his expulsion from Russian territory. **Enver** recently incurred Russian hostility by his condemnation of Communist principles, and of the Russian treatment of Caucasian Moslems. Consequently, it is believed that he is trying to reach the Afghan border for the purpose of taking refuge in Afghanistan."

BARRIER INDUSTRIES.

ENVER PAŞA YAKALANDI.

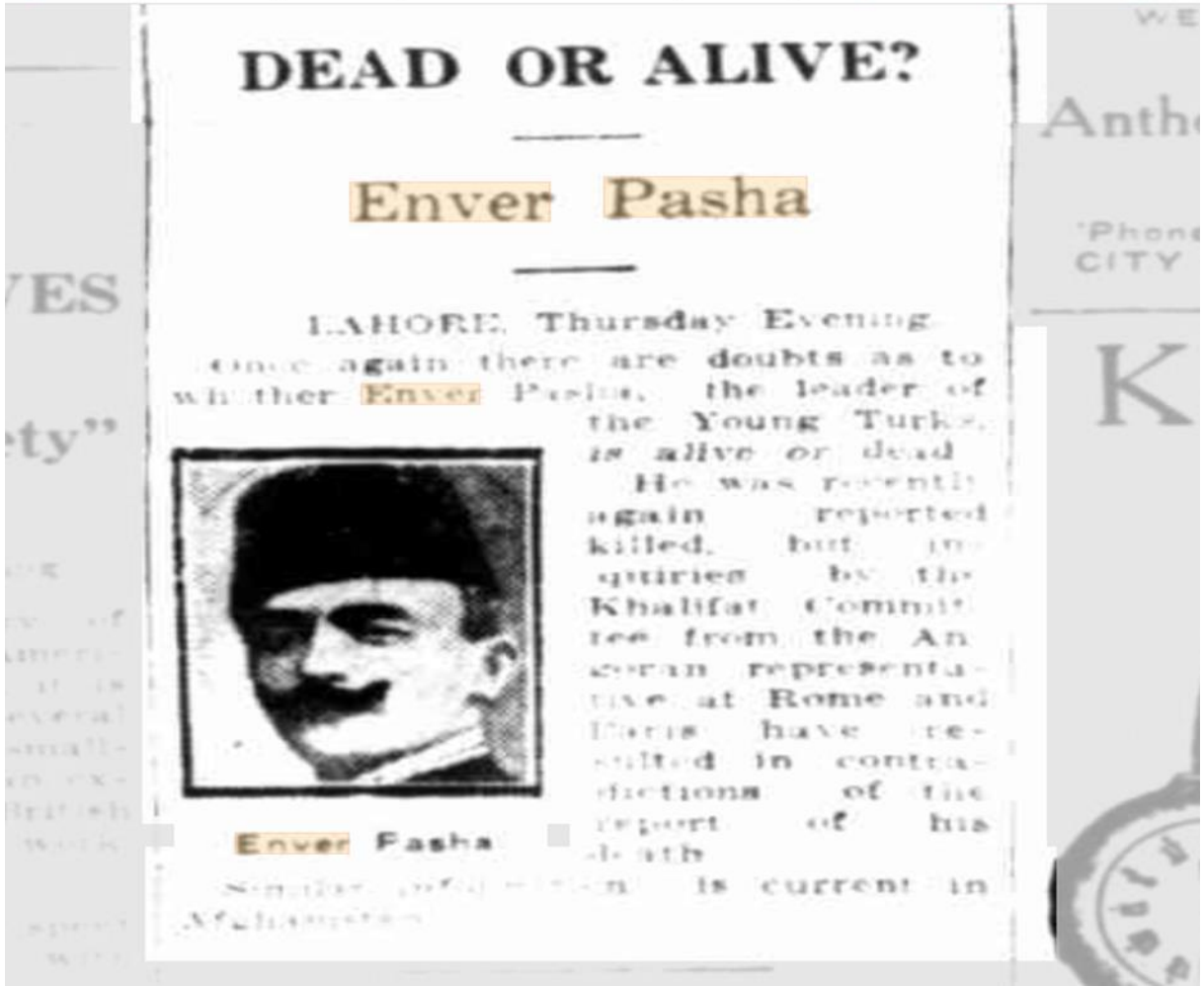
Kemalistlere Teslim Edilecek.

Avustralya Basın Derneği.

Konstantinopolis, 18 Ocak.

Son zamanlarda Ankara'da Osmanlı Milliyetçi isyancılara karşı savaşan bir Türk lideri olan Orgeneral Enver Paşa, Kafkasya'da Bolşevikler tarafından yakalandı ve Kemalistlere teslim edilecek.

The Register'da 11 Kasım'da yayınlanan bir haberde Őunlar yazıyordu: — Enver Paőa'nın Rus Türkistan'ında bir yerlerde olduğu ve uzun süredir Enver'e dűőman olan Mustafa Kemal Paőa'nın onun Rus topraklarından sürölmesini talep ettiği söyleniyor. Enver, son zamanlarda Komünist ilkeleri ve Rusya'nın Kafkas Müslümanlarına yönelik muamelesini kınayarak Rus dűőmanlıđına maruz kaldı. Sonuç olarak, Afganistan'a sığınmak amacıyla Afgan sınırına ulaőmaya çalıştığına inanılıyor.

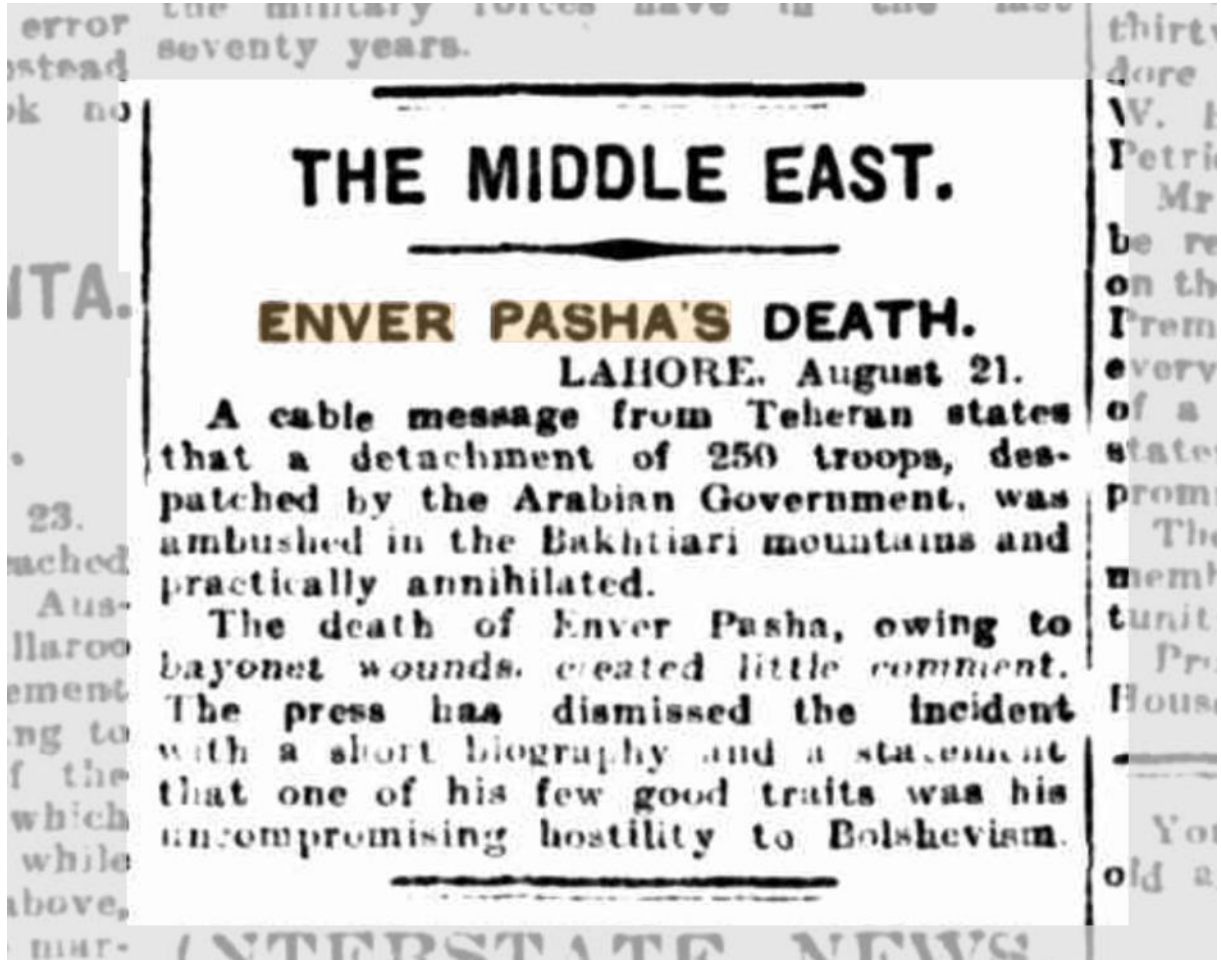
Ek-14: Evening News, 1 Eylül 1922

ÖLÜ MÜ YOKSA SAĞ MI?

Enver Paşa

LAHOR. Perşembe akşamı.

Jön Türklerin lideri Enver Paşa'nın sağ mı, yoksa ölü mü olduğu konusunda bir kez daha şüpheler var. Geçenlerde tekrar öldürüldüğü bildirildi, Hilafet Komitesi'nin Roma ve Paris'teki Ankaralı temsilcilerinden aldığı bilgiler, Enver Paşa'nın ölüm haberleriyle çelişiyor. Benzer bilgiler Afganistan'da da mevcut.

Ek-15: Morning Bulletin, 24 Ağustos 1922

ORTA DOĞU.

ENVER PAŞA'NIN ÖLÜMÜ.

LAHOR. 21 Ağustos.

Tahran'dan gelen bir telgraf haberi, Arap Hükümeti tarafından gönderilen 250 kişilik bir müfrezenin Bahtiyari dağlarında pusuya düşürüldüğünü ve fiilen yok edildiğini belirtiyor.

Enver Paşa'nın süngü yaraları nedeniyle ölümüne pek yorum yapılmadı. Basın, olayı kısa bir biyografi ve onun birkaç iyi özelliğinden birinin Bolşevizm'e karşı uzlaşmaz düşmanlığı olduğunu belirten bir açıklama ile görmezden geldi. Ocak ayında Ankara'daki Milliyetçi Türk Hükümeti'nin talebi üzerine tutuklandı ve vatana ihanetten yargılandı. Enver Paşa o zamandan beri Rus Türkistan'ındaki anti-Bolşeviklerin lideridir. Geçenlerde öldürüldüğü ve Bolşeviklerin cesedini bulduğu bildirildi.